

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav slavistických a východoevropských studií

Seminář východoevropských studií

Drahlavoslava Křandová

LEXIKÁLNÍ NEOLOGIE V SOUČASNÉ RUŠTINĚ
LEXICAL NEOLOGY IN CONTEMPORARY RUSSIAN

Dizertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Kamila Chlupáčová, CSc.

2008

Ráda bych poděkovala doc. PhDr. Kamile Chlupáčové, CSc. za velmi cenné připomínky, rady, metodické vedení a za zajímavé podněty pro tuto práci.

Prohlašuji, že jsem dizertační práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a uvedené literatury.

A handwritten signature in black ink, appearing to be 'I. V. K.', located to the right of the declaration text.

V Praze dne 3.3.2008

ABSTRAKT

Důležitým mezníkem ve vývoji ruštiny se stala 80.léta 20.století. Významné společenské změny, vyvolané «přestavbou» v oblasti politické, ekonomické a sociální, se zákonitě musely projevit v jazyce. Počátek těchto změn je charakterizován výměnou celých vrstev slovní zásoby, při níž docházelo k přesunu lexikálních jednotek z aktivní slovní zásoby na její periferii a naopak – slova z pasivní slovní zásoby, vystupující již jako historizmy, se vrátila do jejího centra.

V současné době se ruština musí vyrovnávat s přílivem nestandardní lexiky, která «zaplavuje» písemné i ústní projevy. Spisovný jazyk se tak nachází pod velkým tlakem substandardních jazykových oblastí, jakými jsou např. hovorový nespisovný jazyk, žargon, argot. Začalo se proto hovořit o nové vrstvě slovní zásoby, o obecném žargonu neboli interžargonu.

Ruština se od počátku změn musí také vyrovnávat s velkým přílivem cizích slov, převzatých zejména z angličtiny a její americké varianty. Cizojazyčné výpůjčky slouží především pro pojmenovávání nových předmětů, jevů a procesů, stávají se náhradou již existujících víceslovných pojmenování a synonymy k již existujícím jednoslovným ruským ekvivalentům. Přejímání anglicizmů má stále větší dynamiku a v současné době se s anglicizmy setkáváme nejvíce v mládežnickém slangu a profesionální mluvě.

Kromě mimojazykových faktorů se na vývoji jazyka podílejí také vnitřní jazykové faktory, z nichž do popředí vystupuje tendence ekonomie, úspornosti jazykových prostředků, která se odráží ve slovotvorbě, zejména v derivaci, kompozici, zkracování a univerbizaci.

Při tvorbě neologizmů ruština nezná téměř žádná omezení, rovněž v kombinování domácích a cizích prvků v jednom slově. Důležitá je komunikativní funkčnost.

Široce je v ruštině také zastoupena sémantická forma neologie s bohatou škálou významových transpozic.

ABSTRACT

An important milestone in the development of Russian became the 80s of the 20th century. Significant social changes caused by «perestroika» in political, economic and social fields obviously had to be reflected in the language. The beginning of these changes is characterized by the exchange of entire parts of lexis. Lexical units from an active lexis were transferred to its periphery and vice versa - words from a passive lexis having been already comprehended as historicisms returned to its centre.

In the next period, Russian must cope with the inflow of non-standard lexis, which «floods» written work and oral speeches as well. The standard language is under a big pressure of substandard language fields, such as colloquial language, jargon, argot. A new part of lexis was being talked about - common jargon or interjargon.

Since the changes started, Russian has had to cope with a big inflow of foreign words, borrowed particularly from English and its American variant, which serves especially for the designation of new objects, phenomena and processes, but also as the substitution of already existing multiword domestic expressions. Lots of borrowings also become synonyms to already existing one-word Russian equivalents. Borrowing Anglicisms is of bigger dynamics all the time, and in present Russian, Anglicisms settle particularly in youth slang and in professional expressions.

Besides extralinguistic factors, also inner language factors take part in the language development. The tendency towards the economy of language means, which is reflected in the word formation, particularly in derivation, composition, abbreviation and univerbisation, becomes significant.

There are nearly no limitations while forming neologisms in Russian, neither in combining domestic and foreign elements in one word. Communicative functionality is very important.

The semantic form of neology with a big range of meaning transpositions is also widely represented.

ÚVOD

Jazyk jako společenský jev je prostředkem dorozumívání, výměny myšlenek a vzájemného pochopení v lidském kolektivu. Protože slouží vyvíjející se společnosti, vyvíjí se s ní. Každá zásadní změna v životě společnosti se zákonitě musí odrazit v jazyce. Zvláště slovní zásoba jazyka reaguje velmi citlivě na změny, které proběhly ve společnosti a ve způsobu života. Je třeba pojmenovat vše nové, abychom mohli vyjadřovat a vyměňovat si myšlenky. Proto je slovní zásoba neustále v pohybu. Změna slovníku, jeho neustálé doplňování je přirozený jazykový proces a jeden z nejdůležitějších faktorů vývoje jazyka, protože stav slovní zásoby odráží i úroveň rozvoje společností.

Zakladatel jazykovědy Wilhelm von Humboldt¹ napsal: «Язык – это мир, лежащий между миром внешних явлений и внутренним миром человека». Svět vnějších jevů a vnitřní svět člověka jsou spolu těsně spjaty a ovlivňují se, tzn., že se mění a rozvíjejí se. Z toho vyplývá, že jazyk, ve kterém se odrážejí všechny procesy historického rozvoje společnosti, podléhá neustálým změnám. Jakékoliv změny ve společnosti vyvolávají potřebu pojmenovat nové jevy, předměty a procesy, a čím jsou politické, ekonomické i společenské změny bouřlivější, tím usilovněji se mimojazykové vlivy odrážejí v jazykovém systému daného jazyka. Těžko budeme hledat oblast života, v níž bychom se nesetkali s novými lexikálními jednotkami (neologismy).

V dnešní době přibývá lexémů, jejichž zrod je spojen s určitým datem, např. slovo *напараци* se objevilo 31.8.1997, *интернет-рэкетир* 12.6.2005, *цунами* přešlo z pasivní slovní zásoby 26.12.2004. V únoru 2007, kdy byla přednesena zpráva o stavu naší planety, se slovní zásoba obohatila o další jednotky, v jejichž základu stálo podstatné jméno **климат**, aktivizovalo se slovo *климатолог*, vznikla nová slovní spojení a kompozita, jako *климатические изменения*, *климатический мигрант*, *климаскептик*. Na programu ZOH v roce 2002 se poprvé objevily nové druhy sportu *кёрлинг* a *бобслей*, o čtyři roky později v Turíně byly do programu her zařazeny disciplíny *шорт-трек*² a *скелетон*. 16.6.2007 proběhl v Praze mezinárodní pohár v disciplíně zvané *стритбол*. Také slovní zásoba z oblasti terorizmu se od roku 2001 rozrůstá - v červenci 2006 ji doplnila spojení *жидкая взрывчатка* a *жидкий теракт*, o rok později *кибернетический терроризм*.³

Nová slova často rozšiřují tematické okruhy, které jsme již považovali z hlediska lexikálního vývoje za uzavřené, např. v oblasti letů do kosmu asi nikdo nepředpokládal, že se slova »космонавт« a »астронавт« rozrostou v souvislosti s letem čínského občana do kosmu o synonymum *тайконавт*, které bylo

¹ Гумбольдт В.: Избранные труды по языкознанию. Москва, Прогресс, 1984, s.169

² Slovo převzato z angl. short track – krátká trať. Jedná se o rychlobruslení na trati o délce 111 metrů.

³ Террористы собирались использовать «жидкую взрывчатку». Разработчики «жидких» терактов в Пакистане. (Правда, 25.7.2007)

Pod pojmem «кибернетический терроризм» se rozumí útok na informační síť a databáze.

vytvořeno podle daného modelu, že na Měsíc bude do roku 2014 vynesena přístroj, který má již nyní svůj «pracovní» název, utvořený opět podle známého modelu – *вездыход*; pojmenován musel být také první člověk «nekosmonaut» letící do kosmu (*космический турист, женщина – космический турист*, popř. jen *туристка*), stejně jako jeho let (*туристический вояж в космос*) a nový jev s tímto letem spojený (*космический туризм*).⁴

S obohacováním slovní zásoby je spjat i jev opačný. Stává se, že zanikne předmět, jev, proces a s ním z aktivní slovní zásoby odchází i slovo, kterým byl pojmenován, popř. se mění obsah denotátu a slovo se stává nevyhovujícím, je třeba ho přizpůsobit měnícímu se denotátu, např. v souvislosti s vymizením klasických tabulí ze škol vymizely i křídly a na bílé tabule píšeme značkovačem (v ruštině *маркер*, resp. *заправляемый маркер*). Na periférii slovní zásoby se přesunulo slovo gramofonová deska (*пластинка*), stejně jako gramofon, magnetofon (*патефон, магнитофон*), protože se místo nich objevily CD neboli kompaktní disky (*CD, си-ди, компактный диск*) a nejmodernější typy přehrávačů (*плеер*). Na ústupu z aktivní slovní zásoby jsou také slova, která ještě nedávno vystupovala jako neologizmy, např. počítačový termín disketa (*дискета*) nahrazují tzv. «flešky» (*флэш*), video (*видео*) různé druhy DVD (*DVD, DVD-плеер*), které však nadále zůstává součástí kompozit (*videотека, видеоигры, видеофильмы, видеонаблюдения*).

Vývoj ve slovní zásobě postihuje slovníky všech národů. Každý národní jazyk si vytváří svůj okruh slovní zásoby, která souvisí s tamějšími změnami. Tak z české slovní zásoby postupně vymizela slova jako hradlář, vrátný, protože vrátnice byla nahrazena recepcí a funkcí v ní vykonávají recepční, popř. hlídací agentury (v Rusku *секьюрیتی*), stejně jako sekretářka, která byla přejmenována na asistentku ředitele. V souvislosti s novým sociálním systémem se zrodilo podle známého modelu (pohřebné, porodné) slovo pastelkovné, dále sousloví třírychlostní mateřská dovolená. Ze slangu hasičů se do spisovné češtiny dostalo sousloví pudřenkové byty (hromadění použitých věcí v bytě, z kterého se pak stává smetiště). Se změnami v městské dopravě se zavádějí garantované spoje, garantované autobusy. Na Slovensku se zase do pasivní slovní zásoby přesouvá slovo telegram, protože bylo zrušeno jejich zasílání. Když astronomové na pražském kongresu v roce 2006 vyřadili ze seznamu planet planetu Pluto, netušili, že se dostane v Americe do výrazu «to pluto», čili «zplutovat» s významem «degradovat něco nebo někoho», tak jak se to stalo planetě Pluto.

⁴ Робот-вездыход должен будет посылать на Землю высококачественные видео- и фотоизображения лунной поверхности. - Участники конкурса продемонстрируют способы недорогой доставки дистанционного управляемого вездыхода на Луну. (, 19.9.2007)

На МКС (Международная космическая станция) прилетела первая женщина-космический турист Анюше Ансари. - Туристка Ансари о полёте сказала. (Известия, 4.3.2003)

Следующий космический турист отправится на орбиту в апреле вновь с Байконура. - К космическому туризму я отношусь нормально, - сказал космонавт А. Соловьев. (Известия, 1.2.2002) - Победители конкурса, получившие приз в 10 миллионов долларов, откроют эру частного космического туризма. (, 19.9.2007) – Уже в 2009 году частная компания может впервые запустить космического туриста без участия государства. (Правда, 1.8.2007)

Americkou jazykovou společností bylo toto slovo zvoleno slovem roku 2007. Novým slovem se stalo také verbum «to google» (*гуглиловать*) ve významu «hledat nutné informace v internetovém vyhledávači Google».

To, jak se svět kolem nás mění, dokazují i následující příklady. Žijeme v období virtuální reality (*виртуальная действительность*) a globálního oteplování (*глобальное потепление*), ovládají nás nadnárodní společnosti (*транснациональные корпорации*), lákají nás adrenalinové druhy sporty (*экстремальные виды спорта*), kupujeme si tuningová a luxusní auta (*тюнинговые автомобили, суперкары*), plazmové televize (*плазменные телевизоры*), odpočívát chodíme do SPA⁵ – salonů (*SPA - салоны*), léčíme se ve SPA-lázních (*Спа-курорты*), létáme na exkluzivní dovolené (*экслюзивные туры*) byznys-třídou (*бизнес-класс*), dovolenou si vybíráme na poslední chvíli «last minute» (*горящие туры*), popř. si můžeme vybrat dovolenou prostřednictvím počítače (*онлайн*), v sobotu a v neděli propadáme nakupování v hypermarketech (*шопаголизм*), v nichž platíme kreditní kartou (*кредитная карта*) nebo hotově (*нал, кэш*), ti pohodlnější nakupují prostřednictvím internetových obchodů (*интернет-магазины*), s peněžním ústavem jednáme prostřednictvím internet-bankingu (*интернет-банкинг*), obědváme ve fast foodech (*фаст-фуд*) nebo u Mac Donalds (*Мак Доналдс, Мак*) a pak si stěžujeme na nedostatek peněz (*хроническое безденежье*), bojíme se ptačí chřipky (*птичий грипп*) a nejvyšší představitelé států diskutují o umístění protiraketového systému (*ПРО*)⁶, který má být rozmístěn ve střední Evropě.

Proces aktualizace slovní zásoby probíhá neustále, v některých obdobích velmi rychle. Evoluce jazyka je těsně spjata s historií a kulturou daného národa. Každá generace vnáší do jazyka něco nového včetně jazykových prostředků. Proto není divu, že schopnost jazyka obohacovat se o nová slova, nové významy slov a nová ustálená slovní spojení neustále poutá pozornost lingvistů.

Poslední významná změna v ruské slovní zásobě se začala odvíjet v polovině 80. let 20. století v souvislosti s událostmi v politickém a hospodářském životě Ruska, které se také odrazily ve sportu, módě, hudbě, v životním stylu apod. Vznikla nutnost pojmenovat nové realie rostoucí geometrickou řadou. Při pojmenování ruština využívá jak svůj bohatý slovotvorný a lexikální potenciál, tak i cizojazyčný (nejen lexikální, ale i

⁵ SPA (Spa, spa, ale i Спа) – z latinského sanitas per aqua nebo sanita per aqua (zvláštní vodní procedury) se do ruštiny překládá jako «здоровье через воду» nebo «здоровье с помощью воды». Současné chápání SPA je mnohem širší. Jedná se o ozdravovací komplex procedur s použitím vody – minerální, mořské, sladké, s mořskými řasami, léčivého bahna a léčivých rostlin.

SPA-процедуры направлены на оздоровление и релаксацию всего организма в целом. - В концепции Brenner's SPA использован опыт лучших лечебных центров Европы и Америки. - В Marriott Grand Hotel открылся очень хороший Спа-салон. - В каждом крупном городе можно найти десятки спа-салонов. - На любом морском курорте предложат широкий спектр косметических спа-услуг. - Лучшие SPA мира находятся в Италии. (Домовой, 4.9.2002 a letáky cestovních kanceláří).

⁶ ПРО - zkratka vznikla ze slovního spojení «противоракетная оборона».

Россия готова сотрудничать с западными странами в создании европейской системы ПРО, заявил вице-премьер, глава Минобороны РФ Сергей Иванов. (Правда, 5.7.2007) – Чехия не примет решения о размещении элементов американской системы ПРО до конца года. (, 22.8.2007)

slovotvorné prostředky a postupy), kdy se tvoří nová slova nebo přejímají, vznikají nové významy u již existujících, výrazy známé jen úzkému okruhu odborníků nebo vázané jen na určité sociální prostředí se dostávají do širšího úzu. Některé výrazy, které se ocitly na periférii slovní zásoby jako archaizmy a historizmy, se také zpětně vracejí do aktivní slovní zásoby. Nové lexikální jednotky nepojmenovávají pouze nové jevy a věci, ale vznikají i jako výsledek hledání nového výstižnějšího pojmenování. Mohou být produktem uvědomělé lidské činnosti (v oblasti terminologie), většinou však bývají výsledkem spontánního tvoření. Nová vrstva slovní zásoby není jednolitá, ale různorodá. Najdeme v ní výrazy, které se rychle ujaly, ale i takové, které po stránce významové a formální nejsou ustáleny. Jejich další vývoj se může ubírat různým směrem - některé z nich se přestanou používat, u některých se může význam časem modifikovat a zásadně změnit.

V dnešní rusistice vystupuje do popředí jako naléhavý úkol vědecky zpracovat slovní zásobu ruštiny od poloviny 80. let 20. století do současnosti a začlenit ji do synchronního lexikálního systému. Lexikálním systémem se rozumí jak stránka formální, tj. lexikální jednotka v systému jakožto slovo (tvoření slov, výstavba slovních jednotek, proces obohacování slovní zásoby), tak i stránka obsahová, tj. lexikální jednotka fungující jako pojmenování (význam slovních jednotek, expresivita, stylistická charakteristika).

V dizertaci chci postihnout inovační tendence v ruské slovní zásobě od poloviny 80. let 20. století a na základě analýzy lexikálního materiálu charakterizovat současný stav a vývojové možnosti. Práce by měla odpovědět na otázky, jak se ruština vyrovnává s přílivem nových slov a významů, jaký vztah si vytváří k cizojazyčným výpůjčkám a ke snížené lexice cizího původu i domácí provenience, jak se výpůjčky asimilují do jazykového systému a jaké tendence se dají vyzorovat ve vývoji ruské slovní zásoby, protože změny ve slovní zásobě jsou nyní mnohem výraznější, intenzivnější než v předcházejícím období. Do popředí vystupuje rozsáhlé přejímání slov a slovních spojení z angličtiny, velkou rychlostí se šíří slova z profesní mluvy, slangu apod. do širšího úzu, stírají se hranice mezi slangovým a hovorovým, hovorovým a spisovným, hojně se využívají bohaté slovotvorné prostředky ruštiny. Rozšířeným se stává i tvoření ruských protějšků k přejímaným slovům a využívání možností slovotvorného systému ruštiny při adaptaci přejímek. Zůstává i tendence k užívání neuzuálních, příležitostně tvořených slov.

Vzhledem k postavení publicistiky jsem lexikální materiál čerpala z denního tisku (Аргументы и факты, Ведомости, Вёрсты, Известия, Коммерсантъ, Комсомольская правда, Независимая газета, Правда, Чехия сегодня), časopisů (Лиза, Огонёк, ТВ-Парк, Бурда, Домовой) a informačních materiálů (letáky cestovních kanceláří, prospekty, inzeráty), které byly do novin vloženy nebo byly jejich součástí jako rozšířené vydání. Velká část jich byla převzata prostřednictvím internetu ze stránek www.ru., na kterých lze získat

další odkazy k nejruznějším informacím o školství a vzdělávání, kultuře a umění, cestování, módě, sportu, trávení volného času apod. Lexikální materiál mi také poskytla webová stránka www.utro.ru.

Veškerý vyexcerpovaný materiál spadá do období let 2000-2007 a čítá okolo 2000 jednotek. Shromážděný materiál jsem také vyhodnotila z hlediska slovnědruhového. Skutečnost, že substantiva tvoří v ruském jazyce až polovinu veškeré slovní zásoby, se projevila i při excerpování materiálu, kdy substantiva tvořila 66% z celkového množství neologizmů, což vyplývá z jejich pojmenovávací funkce. Podstatně méně byla zastoupena adjektiva – 27% (většinou jako derivát utvořený od substantiv) a 6% byla zastoupena verba. Co se týká gramatické analýzy, nejvíce byla zastoupena substantiva mužského rodu (58%), na jejichž růstu se také podílela nesklonná substantiva (капуччино, манго, киви, мафиози, граффити), dále ženského rodu (27%) a středního rodu 15%, u kterých byl zaznamenán největší přírůstek nesklonných neologizmů (конто, лобби, ноу-хау, эмбарго, шоу).

Noviny a časopisy jsou obrazem dané společnosti, odráží se v nich politické, ekonomické, sociální, kulturní dění dnešního světa. Poskytují nejruznější články z hlediska lexikálního, od diskusí přes fejetony, rozhovory, polemiky až po odborné stati, v nichž se setkáváme s bohatou slovní zásobou. Jsou zde anglicizmy, termíny, profesionalizmy, navráťivší se archaizmy a historizmy z jedné strany a hovorové, žargonní a argotické prvky z druhé strany. Tisk nová slova, výrazy i významy slov pozorně registruje; fixuje je a podílí se na jejich vstupu do běžné slovní zásoby. Poskytuje nám také materiál z hlediska slovotvorného - zaznamenává slovotvorné procesy, formující se slovotvorná hnízda, stoupající produktivitu určitého slovotvorného modelu. V tisku se tak projevují důležité vývojové tendence současného spisovného jazyka.

Práce je rozdělena do dvou částí: teoretická část podává výklad o vývoji neologie jakožto nejmladší lingvistické disciplíně, vymezuje pojem neologismus z hlediska nejruznějších teorií, podává klasifikaci neologizmů z různých pohledů a objasňuje příčiny vzniku neologizmů, jejich uplatnění v jazyce; praktická část na základě excerpovaného materiálu postihuje vývojové tendence v současné slovní zásobě ruštiny.

1. NEOLOGIE

Velký příliv nových slov, příčiny jejich vzniku a potřeba jejich popisu vedly ke vzniku speciální oblasti lexikologie, tzv. **neologie** - vědy o neologizmech. Ta zkoumá slovní zásobu, sleduje inovační procesy, jejichž výsledkem je vznik nových pojmenování postupy vnitřnějazykovými, tj. slovotvornými a sémantickými. Z tohoto hlediska je přijato dělení na neologii *slovotvornou* a *sémantickou* (neosémii), kam zařazujeme i zkoumání slov přejímaných z cizích jazyků. Jde o vědní disciplíny, které se zabývají jak inovací slovní zásoby, tak i procesem vzniku nových slov, jehož výsledkem se stává sémantický neologizmus, tj. pojmenování nové, vzniklé nedávno, které se dosud nestalo konstantním jazykovým faktem. Cílem lexikální neologie je sledovat inovační procesy, které vytvářejí neologizmus jako novou kombinaci starých strukturních prvků nebo jako sémantickou modifikaci již existující struktury. Neologie zachycuje slovní zásobu v pohybu, jako systém dynamický a otevřený, v němž probíhají neustálé změny, a proto zkoumá také změny stylistického charakteru, nové tvary slova, nové možnosti gramatické nebo lexikální spojovatelnosti, fixaci nových slov ve slovnících. Podnětem pro vznik neologizmu je společenská pojmenovávací potřeba a společenská praxe.

Neologie, která vznikla v 60. letech minulého století, zažívá na přelomu století velký «boom». Souvisí to se vznikem nových slov, jejichž šíření je také spojeno s celou řadou mimojazykových faktorů: s rozvojem vědy, techniky, informačních technologií, prostředků masové komunikace, zrychlením tempa společenského života i s formováním různých směrů, které se pokoušejí vymezit pojem neologizmus. V ruské lingvistice se v poslední době touto disciplínou zabývají lingvisté jako např. Krysin, Kostomarov, Kotělovová, Alatorceová, Uluchanov, Popovová, Raciburská. Mnoho nového vnesli do této oblasti francouzští lingvisté, kteří jsou považováni za zakladatele neologie, jako např. Pierre Gilbert, Louis Guilbert.⁷ Současná francouzská neologie zkoumá jazykovou situaci z těchto aspektů: organizačního, teoretického a lexikografického. V zemi existuje mnoho organizací, které se zabývají sbíráním, studiem, unifikací a zpracováním neologizmů. Jejich činnost je publikována

---

⁷ Gilbert P.: Dictionnaire des mots nouveaux. Paris 1971.

V dané době byl jedním z nejvýznamnějších slovníků francouzských neologizmů, do něhož byla zahrnuta slova, slovní spojení, složená slova s komponenty auto-, bio-, -limite, -mère apod., nové významy i nová spojovatelnost slov. Při definici neologizmů je nutné podle Gilberta neopomíjet jejich funkční kritérium, kritérium jejich užívání. Do slovníku neologizmů tak nemůže být zařazeno každé nové slovo, např. autorská slova. Naopak slova, která již v jazyce existují, se mohou vyskytnout ve slovníku neologizmů, a to i v případě, že nemění svůj význam, ale rozšiřují nebo mění sféru svého užívání.

Guilbert L.: La créativité lexicale. Paris 1975. Tato monografie se skládá ze dvou částí: Neologie a Tvoření slov. Další jeho významnou prací je: Le vocabulaire de l'astronautique. Paris 1967

Profesor Guilbert byl významným francouzským lexikografem a odborníkem na neologii, který stál v čele «Střediska pro výzkum lexikálních neologizmů». Zde se řešily teoretické otázky neologie, prováděl se sběr neologizmů, jejich třídění, unifikace a zpracování.

v různých odborných jazykovědných časopisech.⁸ Také Francie se musela vyrovnávat s velkým přílivem anglo-amerických slov, na němž se podílely i soukromé firmy, které v souvislosti s reklamními cíli kazily francouzská slova, vnášely do jazyka nové tovární značky (marques déposées) a používání anglo-amerikanizmů považovaly za prestižní. Vzniklou situaci řešily i vládní orgány, které se již od roku 1972 zaměřují na čistotu a obohacování jazyka z domácích zdrojů. V tomto roce byl vydán dekret «O obohacování francouzského jazyka», který předpokládal vytváření terminologických komisí. V roce 1975 vešel v platnost zákon «O užívání francouzského jazyka», který zakazoval firmám používat anglicizmy a v 90. letech 20. století byl vydán zákon (loi Toubon) na ochranu francouzského jazyka a upevnění jeho pozic ve Francii i v mezinárodním měřítku, čímž před neologií vyvstal nový úkol, a to svést boj s cizími prvky prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků, vědecko-technické literatury apod., hledat vhodné protějšky k cizím slovům, vytvářet nové termíny s francouzským základem, např. savoir-faire místo know-how.⁹ Další důležitý úkol, který musí francouzská neologie řešit, je přijetí neologizmu jazykovým kolektivem.¹⁰ Důkazem rozšíření neologizmu je pro ně jejich fixace ve výkladových slovnících, kdy nové slovo přestává být neologismem, protože «prvek neologičnosti» již není nositeli jazyka pocíťován. Nové slovo tak podle francouzských lingvistů prochází třemi etapami:

- prvotní použití neologizmu v článku, dizertaci a jiných publikacích
- prvotní fixace používaných neologizmů ve speciálních slovnících neologizmů
- jejich upevnění v jazyce, o čemž svědčí jeho umístění ve výkladovém slovníku

Sám Guilbert L. se zajímal o vztah mezi územ a normou a srovnával názory tří lingvistů – Saussura, u něhož podtrhoval jeho sociální pojetí jazyka a používání jazyka, Hjemsleva a Chomského, u něhož si všímal odklonu od sociálního aspektu. Jazykový systém hraje u Guilberta základní roli při tvoření neologizmů a lexikální neologii chápe jako «možnost vytvoření nových lexikálních jednotek v souladu se slovotvornými pravidly, která jsou součástí lexikálního systému jazyka»¹¹. Vznik nových lexikálních jednotek je podle jeho názoru podmíněn třemi faktory:

- denominativním (nutností označit nový objekt)
- stylistickým (potřebou expresivně zabarvené mluvy)

⁸ Langages-La néologie lexicale, La Banque des mots (Banka slov), La Clé des mots. Poslední fixuje především terminologické neologizmy.

⁹ Také v Rusku se ve Státní dumě řešila otázka ochrany ruštiny před invazí anglicizmů. Výsledkem jednání byl Zákon o ruštině z roku 2003, který vyvolal bouřlivou polemiku v hromadných sdělovacích prostředcích. Chybou bylo, že se k navrhovaným změnám nemohly vyjádřit vědecké kruhy ani široká veřejnost. Myslím si, že v období, kdy dochází k oslabení pozic spisovného jazyka a ke snižování řečové kultury, takové zákony nic neřeší a budou obcházeny.

¹⁰ Francouzští lingvisté nazývají tento aspekt socializací neologizmů.

¹¹ Guilbert L.: La créativité lexicale. Paris 1975, s. 31

- tlakem jazykového systému (tvořením potencionálně možných slov podle existujícího modelu)

Neologizmy dělí do čtyř skupin podle způsobu jejich vzniku na: fonologické, sémantické, přejaté a syntagmatické.¹²

Vymezením neologizmů se zabývají také W. Blochwitz, W. Runkewitz¹³ a K. Bochmann,¹⁴ který si všímá i vlivu sociálních a jazykových podmínek na vznik neologizmu. Uvádí pět složek modelu, které fungují při tvoření vět, ale mohly by být přeneseny i na tvoření slov. Jsou jimi tyto složky: 1) komunikativně-pragmatická; 2) sémantická; 3) syntaktická; 4) morfologická; 5) fonologická. Základními vývojovými tendencemi jsou pro něho tak jako i v ruské neologii: 1) internacionalizace; 2) intelektualizace; 3) demokratizace

Francouzská neologie¹⁵ se také zabývá problémem sociologické funkce neologizmů. Všímá si protikladu mezi regulační činností státních orgánů a neologickou «nespoutaností» při užívání neologizmů ze strany reklamy a novinářů. V jazykovědných časopisech se řeší otázka terminologie, náhrada anglických termínů domácím slovem, tvorba terminologických slovníků, ale i rozvoj nových významů slov v souvislosti s rozšířením jejich spojitelnosti nebo pod vlivem angličtiny. Stejně jako ruská neologie, řeší francouzská neologie otázku definice a klasifikace neologizmů. Domnívá se, že je třeba brát v úvahu funkční kritérium, kritérium použitelnosti, protože ne každé nové slovo se dostane do slovníku neologizmů, např. nová autorská slova, ale naopak se ve slovníku může objevit slovo známé bez změny významu, ale měnící nebo rozšiřující oblast svého použití, zvyšující svou frekvenci. Problémy jazyka zajímají nejen odborníky, ale i francouzskou veřejnost, proto je publikováno velké množství článků a knih, které jsou věnovány neologizmům. Většina francouzských lingvistů k nim zaujímá kladný postoj a vyjadřuje názor, že «ochraňovat jazyk neznamena zakazovat nové, ale naopak chránit ho před nevědomostí, hloupostí a vulgárností».¹⁶ Pokoušejí se vysvětlovat význam neologizmů, jejich správné použití v jazyce, ukazují jejich cestu z textů do příruček a do slovníků, všímají si oblastí života a činností, které jsou spojeny s neologizmy – psychologie, sociologie, politika, móda, ekonomika, sport, pozornost věnují sociolingvistickým aspektům, které se podílejí na vzniku neologizmů. Zkoumají faktory sociální diferenciaci, sociální status neologizmů, vliv společenských vrstev na jazykové kodifikaci. Neologie by měla také řešit otázku neologické pomoci potencionálním tvůrcům slov, tj. překladatelům,

¹² Langages - La néologie lexicale, č. 36, Paris 1974. Statě L. Guilberta, s. 3-5, s. 34-43

¹³ Blochwitz W., Runkewitz W.: Neologismen der französischen Gegenwartssprache unter besonderer Berücksichtigung des politischen Wortschatzes. Berlin 1971. Oba lingvisté se při výběru materiálu přidržují funkčního přístupu a do slovníku zařadili archaizmy a argotizmy s novým rozšířením. Neologizmy dělí podle způsobu jejich tvoření na: 1) slovo-tvorné; 2) sémantické; 3) přejaté; 4) politické 5) novinářské obraty.

¹⁴ Bochman K.: Conditions sociales et conditions linguistiques de la néologie lexicale. In: Linguistische Arbeitsberichte, sv. 17 a 18. Leipzig 1977

¹⁵ Gardain B.: «Sociolingvistické aspekty neologie», Langages, Paris 1974, č. 36

¹⁶ Le Bidois P.: Les mots trompeurs et le délire verbal. Paris 1970

odborníkům v oblasti informatiky, novinářům i pracovníkům reklamy.¹⁷ Vzniklé jazykové komise by pak měly poskytovat informace o neologizmech, o jejich konkurentech, derivačních schopnostech, výslovnosti, pravopisu, sémantickém použití i jejich šíření. V oblasti slovotvorby jsou pak vyzdvihovány tyto směry: rozšiřování derivačních paradigmat, prefixace¹⁸ a metaforizace.¹⁹ Všichni francouzští lingvisté jsou ostražití vůči všem inovacím v duchu tradice o nedotknutelnosti ducha francouzštiny.

Otázky ruské neologie jsou podrobně shrnuty v nejnovější práci T.V. Popovové a kol. «Неология и неография современного русского языка»,²⁰ která vychází z prací V.V.Vinogradova, G.O.Vinokura, I.I.Srezněvského, E.A.Zemské, N.Z.Kotělovové, L.P.Krysina, V.V.Lopatina, N.Ju.Namitokovové, I.S.Uluchanova, N.M.Šanského apod. Autorky sledovaly inovační tendence z různých aspektů: slovotvorného, lexikologického, sociolingvistického, normativního a stylistického.

Neologie se v dnešní ruské lingvistice bouřlivě rozvíjí. Do popředí jejího výzkumu se dostává vznik nových slov nebo nových významů, nové způsoby tvoření slov, nové slovotvorné typy a kategorie. Zabývá se také tím, nakolik se nové jednotky liší od dosavadních, nakolik se tvoří podle produktivních vzorů nebo zda se od nich odklánějí, všímá si i aktivizace dosud málo produktivních slovotvorných typů. Neologie také řeší problém, co je «opravdový» neologismus, tj. slovo, které má nárok stát se právoplatnou jednotkou lexikálního systému. S tím souvisí lexikografická problematika neologizmů.

«Proces premeny lexikálnej jednotky so statusom novosti, neobvyklosti na etablovanú súčasť bežnej slovnej zásoby nie je rovnako postupujúci a skor je individualizovaný. Nedajú sa určiť jeho zákonitosti, hoci najrýchlejšie prebieha tento proces vtedy, ak nové lexikálne jednotky pomenúvajú životne dôležité i každodenne sa vyskytujúce skutočnosti. Lexikálne neologizmy sú niekedy len módné slová, často prestížne, zažiaria ako kométy a dĺžka ich života sa blíži k efeméram. Plánovať či predvídať je veľmi ťažko».²¹

Neologie je tedy nauka o nových lexikálních prostředcích a jevech, na které pohlíží z několika hledisek:

1. vznikového
2. funkčně strukturního

¹⁷ Кемад Б.: По поводу неологии. Опыт определения целей и средств. Париж, 1972/2 (převzato z «Новые слова и словари новых слов». Ленинград 1978, s. 43)

¹⁸ Podle Peytarda J. (Préfixation et néologisme en français contemporain. In: Linguistische Arbeitsberichte. sv. 17 a 18, Leipzig 1977) je prefixace otevřený proces sloužící syntaktické, sémantické a lexikální neologizaci.

¹⁹ Lüdi G. v článku «Metaphor und Neologismus» in Linguistische Arbeitsberichte, sv. 17 a 18, Leipzig 1977 vytyčuje tři otázky: 1) tvůrčí aspekt metafor; 2) metafora jako potencionální neologismus; 3) lexikalizace metafor. Charakteristiky některých článků převzaty ze zprávy Vlasty Strakové v Jazykovědných aktualitách č.2/1978 o kolokviu konaném v r. 1976 v Lipsku pod názvem Der neologismus: soziolinguistische, semantische und morphologische Aspekte.

²⁰ Попова Т.В., Рацибурская Л.В., Гугунава Д.В.: Неология и неография современного русского языка, Москва 2005

²¹ Balážová L.: Tematická a štruktúrna interpretácia neologizmů. In: Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících. Sborník příspěvků z konference Praha, 31.10.-1.11.2000, ÚJČ AV ČR, Praha 2000, s. 23

3. shody a odlišnosti s dosavadním pojmenovacím a slovotvorným repertoárem daného jazyka
4. podmíněnosti pohybu ve slovní zásobě a v dalších rovinách jazykové stavby
5. jejich zásahu do existující struktury

Neologie může studiem konkrétního materiálu přispět k pochopení základních rysů jazykového dění a tím i podstaty jazyka jakožto společenského jevu, který prochází neustálými změnami.

Vidíme, že se neologie zabývá řešením problémů, které jsou společné lingvistice jako celku. Kromě toho se jednotlivé národní neologie orientují i na otázky spojené s vývojem vlastního jazyka.

I když termín neologizmus není nový, do dnešního dne nemá jednoznačné vymezení. Dodejme, že všeobecně platná, jednotná definice neologizmu ani existovat nemůže. S různými definicemi neologizmů souvisí vznik různých teorií, které zkoumají tento jev z hlediska sociolingvistického, kognitivního, strukturně-sémantického, psycholingvistického, stylistického, lexikografického, denotativního, konkrétně historického. Viditelné jsou i vztahy ruské neologie ke stylistice a jazykové kultuře.

V 70. letech minulého století se od neologie oddělila neografie a v 80.-90. letech se začaly formovat různé směry, které zkoumají neologizmy z nejrůznějších pohledů. Dnes je neologie oblastí lingvistického bádání, která má nejen teoretický, ale i praktický význam.

1.1. Teorie, zabývající se studiem neologizmů

Na počátku zrodu je v současné lingvistice **kognitivní teorie**. Její stoupenci předpokládají, že člověk s pomocí jazyka hromadí, uchovává, předává a dešifruje různé významy, a proto se také pokoušejí analyzovat strukturu poznatků, které se skrývají za neologizmy. Zvláště aktivně se rozpracovává problém odhalení nového poznatku, který je vlastní neologizmům a specifičnosti informace, jež neologizmy nesou.

Strukturně-sémantická teorie popisuje nová fakta v jazyce, jejich strukturně-sémantickou charakteristiku, zabývá se způsoby vzniku a zvláštnostmi používání nových slov, jejich klasifikací a určením místa neologizmů v systému současné ruštiny, vlivem neologizmů na jazyk. K neologizmům řadí jen ta slova, která jsou nová z hlediska absolutní strukturní a formální novosti. Je to však jen úzký kruh slov, která je třeba chápat jako nečlenitelná, neodvozená, nemotivovaná, často jsou tvořena uměle, nositeli jazyka nepoužívaná. Neberou v úvahu, že většina ruských slov je odvozená,

utvořená s pomocí prostředků ruské slovo tvorby. Mezi stoupence tohoto směru patří např. R.Ju. Namitoková.²²

Podle **stylistické teorie**, jejímiž zastánci jsou např. A.G.Lykov,²³ A.V.Kalinin, Je.V.Seňkovová i francouzští lingvisté, se k neologizmům řadí stylisticky zabarvená slova, významy slov nebo frazeologizmy, jež mají nádech novosti. Seňkovová ještě spojuje prvek novosti s chronologickým kritériem. Podle jejího názoru je pro neologizmus nutná «своеобразная маркированность временем, которая влечёт за собой известную необычность, свежесть на фоне привычных языковых форм, малоизвестность (или неизвестность) в широком употреблении».²⁴ Třebaže je prvek novosti klíčový, myslím si, že nemůže být určujícím pro odhalení podstaty jevu jakým je neologizmus, protože pocit novosti je třeba považovat za čistě subjektivní. To, co se jednomu jeví jako nové, může být pro dalšího nositele jazyka již známým. Závisí to zcela na životních zkušenostech člověka, na jeho profesionálních, jazykových i kulturních znalostech. Jak říká V.G.Gak, «поскольку разные люди по-разному оценивают «неологичность» слова, его правильность и т.п., необходимо опираться на чувство языка разных лиц, и здесь важно мнение прежде всего лингвиста-специалиста с развитой лексической компетенцией».²⁵

Zastáncem **psycholingvistické teorie** je S.I.Togojevová spolu s lingvisty Tverské univerzity N.S.Šumovovou, T.G.Rodijonovovou, kteří charakterizují neologizmus jako «языковую единицу, не встречавшуюся ранее в индивидуальном речевом опыте носителя языка».²⁶ Důraz je kladen na subjektivní, individuální novost neologizmů. Podle těchto lingvistů by se měl pocit novosti, který má doprovázet každý neologizmus, řešit z hlediska psycholingvistického, protože pocit novosti je ve velké míře spojen s přijetím slova konkrétním nositelem jazyka, s jeho jazykovou vybaveností. Z toho vyplývá, že i archaizmus a historizmus může být považován za neologizmus, protože pro některého nositele jazyka se může jednat o lexikální jednotku zcela neznámou.

Jejich teorie je v protikladu k těm pracím, jež analyzují neologizmy z hlediska statického, strukturně-sémantického, protože neologizmy je třeba chápat jako dynamický jev, který je spojený s myšlením a kognitivní činností každého jednotlivého nositele jazyka. Hlavním úkolem tohoto aspektu je «odhalit vzájemné zvláštnosti nového slova», jakožto jednotky individuálního slovníku, v procesu fungování tohoto slova, v komunikativní činnosti. Slovo se v komunikaci stává produktem řeči, což je způsobeno statikou zvukového nebo

²² Намитокова Р.Ю.: Авторские новообразования: словообразовательный аспект. Ростов на Дону 1986

²³ Лыков А.Г.: Современная русская лексикология. Москва 1976

²⁴ Сенько Е.В.: Инновации в современном русском языке. Владикавказ 1994, s. 22

²⁵ Гак В.Г.: О современной французской неологии. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 41

²⁶ Тогоева С.И.: Новое слово: подходы и проблемы. In: Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека, Тверь 1999, s. 88

grafického tvaru slova a procesem, při kterém se ve slově odráží dynamika vývoje: význam slova se tedy mění při každém individuálním použití slova.

Nositeli **lexikografické teorie** jsou především angličtí lingvisté vedení K. Banchartem, kteří jsou přesvědčeni o tom, že neologizmy jsou slova, nevyskytující se v současných slovnících. Jsou toho názoru, že dříve než bude neologismus ve slovnících, musí se objevit v různých periodikách. Francouzská neologie se v poslední době snaží toto hledisko poopravit a zahrnuje mezi neologizmy kromě sémantických neologizmů, tj. slov existujících ve slovnících, jejichž význam se časem změnil, také slova podílející se na expresivním vyjadřování, která jsou v jazyce hojně rozšířená, ale ještě se nestala součástí prvotního vydání slovníku, např. familiární slova, argotizmy a «oživlé» archaizmy.²⁷ Slova s velkou frekvencí, i když vzniklá již dříve, tzv. funkční neologizmy neboli kvazineologizmy, se stávají součástí slovníků neologizmů vedle nových jednotek, protože byla potvrzena jejich socializace a upevnění v jazyce.

Proti tomuto názoru se staví Kotělovová, protože z toho vyplývá, že «неологизмы есть лишь в том языке, который имеет письменную форму, а языки, существующие только в устной форме, либо не имеют неологизмов вообще, либо принципы их выделения не ясны»,²⁸ a také Popovová.²⁹

Jednou z nejrozšířenějších teorií o neologizmech je **denotativní teorie**, která je popsána v pracích O.S.Achmanovové «Словарь лингвистических терминов»³⁰ nebo V.A.Kozyreva a V.D.Čerňakovové³¹ «Русская лексикография». Neologismus je podle této teorie chápán jako slovo, které označuje nový jev (denotát, realii) nebo pojem. Tento názor je potvrzen také v díle V.A.Kozyreva a V.D.Čerňakovové, kteří slovník neologizmů chápou jako «тип словаря, в котором описываются слова или обороты речи, созданные для обозначения нового предмета или для выражения нового понятия».³² Tato teorie však nepřihlíží k vnitřně jazykovým příčinám vzniku neologizmů, jakými jsou např. snaha nositele jazyka o expresivizaci, ekonomii, tvoření podle analogie. Teorie také nepřihlíží k tomu, že neologizmy mohou označovat různé nové jevy a pojmy. Teorie se zabývá studiem jen části slovní zásoby.

Nejúplnější se zdá být **teorie konkrétně historická**. Její stoupenkyní je N.Z.Kotělovová, jedna ze zakladelek ruské teoretické lexikologie a

²⁷ Ze známých francouzských slovníků, které fixují nová slova, jmenujme alespoň «Nouveau Petit Larousse», v němž jsou s každým jeho novým vydáním uvedena nová slova, aniž by se zvětšoval jeho objem; «Le Petit Robert», «Lexis» a «Grand Larousse de la langue française».

²⁸ Котелова, Н.З.: Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 12

²⁹ Попова П.В., Рацибурская Л.В., Гугунава Д.В.: Неология и неография современного русского языка, Москва 2005, s.14-15. Autorka uvádí, že fixace slova ve slovnících závisí na lexikografické situaci v zemi, na tom, kolik slovníků, popisujících konkrétní jazyk, bylo vydáno a jakého jsou typu. Uvedení nebo neuvedení slova ve slovníku může být jednou z metod konkretizace neologizmů, nikoliv však základní.

³⁰ Ахманова О.С.: Словарь лингвистических терминов, Москва, 1966, s. 261-262

³¹ Козырев В.А., Чернякова В.Д.: Русская лексикография, Москва, 2004

³² Тамtéž, s. 69

lexikografie. Ta příznak novosti upřesňuje z hlediska času, jazykového prostoru a typu novosti lexikální jednotky. Z hlediska časového jsou do neologizmů zahrnuta slova, která existují v určitou dobu a neexistovala v předcházejícím období. Druhým faktorem, který konkretizuje neologizmus, je jazykový prostor (sféry a žánry použití), protože nové slovo může být nové pro většinu jazyků nebo jen pro národní jazyk, pro spisovný jazyk, pro konkrétní podjazyk (žargon, nářečí), pro jazyk nebo mluvu. V neposlední řadě může být lexikální jednotka nová svým tvarem (vzniká synonymum k již existující jednotce), nová svým významem (vzniká sémantický neologizmus) nebo obojím (vznikají vlastní neologizmy). Termíny čas a jazykový prostor se používají v lingvistice i psycholingvistice. Togojevová ve své práci říká, že čas je v lingvistice chápán jako způsob chronologické fixace, zatímco v psycholingvistice jako životní pocit poznávajícího subjektu. Pojem prostoru je v lingvistice definován jako souhrn všech idiolektů jazyka a také jako místo slova v jazykovém systému nebo řečové jednotky v textu a v psycholingvistice jako souhrn sociálně podmíněných idiolektů nositelů jazyka. Zde jsou tyto pojmy velmi blízké.³³

Podle této teorie je neologizmus definován jako nově utvořené nebo přejaté slovo z jiného jazyka, nebo slovo, které v daném jazyku bylo známo již dříve, ale používalo se ohraničeně nebo se na čas vytratilo z aktivního používání a nyní se do něho vrátilo s velkou frekvencí, nebo odvozené slovo, které jako by existovalo v jazyce potencionálně a bylo v poslední době vytvořeno podle již dávno existujícího modelu.³⁴

1.2. Sociolingvistická teorie

Největší pozornost je v lingvistice věnována **sociolingvistické teorii**. Termín sociolingvistika uvedl do lingvistiky v roce 1952 americký sociolog H.C.Currie.³⁵ Kořeny sociolingvistiky jsou však hlubší a je třeba je hledat v evropském prostředí. Výzkumy se především soustřeďovaly a soustřeďují na studium jevů sociálních a na jejich vliv na jazyk, na vzájemné vztahy mezi jazykem a společností. Protože se s jazykem setkáváme pouze u lidské společnosti, musíme mít na paměti kromě psychické stránky i stránku sociální. Z toho vyplývá, že se jazykověda nemůže opírat pouze o individuální psychologii, ale i o sociologii. Tato teorie zkoumá jazyk z hlediska jeho systému, zaměřuje se na získávání údajů, na jejich statistickou analýzu a to vše při těsném prolínání lingvistických a sociologických aspektů. Jazyk je chápán jako odraz společnosti. Sociolingvisté také zkoumají sociální jevy z hlediska

³³ Тогоева С.И.: Новое слово: подходы и проблемы. In: Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека. Тверь 1999, s. 100

³⁴ Котелова Н.З.: Предисловие: In: Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60–х годов. Москва 1971, s. 7

³⁵ Новое в лингвистике, выпуск VII, Социоллингвистика, Москва 1975, s. 27

jejich vlivu na komunikaci, zabývají se určitým mluvčím a zkoumají, co konkrétní člověk v dané sociální interakci pomocí jazyka uskutečňuje. Komunikaci chápou jako dynamický proces. Kladou také důraz na situační variantnost užívání jazyka. Zajímají se o to, jak je jazyk užíván v konkrétních promluvách a jaký vliv na změny má např. etnická příslušnost, prostředí, sociální status atd.

Sociologický směr v neologii se uplatňuje při řešení problematiky vzniku a zvláště přijetí neologizmu jazykovým kolektivem, při studiu vzájemného vztahu a podílu mimojazykových a jazykových činitelů, které podmiňují vznik a přijetí neologizmu. S tím souvisí i otázka vzájemného ovlivňování jazyků a jejich společných vývojových tendencí. Důraz je také kladen na komunikativní aspekt rozvoje slovní zásoby, který zahrnuje diferencované používání lexikálních jednotek z hlediska stylu i komunikace a dynamické vztahy, které panují mezi jednotlivými typy současných jazyků především v jejich vztahu ke spisovnému jazyku.

Sociologické a sociolingvistické faktory mají vliv na vývoj jazyka převážně při bouřlivých společenských změnách.

V polovině 60. let minulého století překročila sociolingvistika národní hranice a začala se formovat a rozvíjet jako mezinárodní směr, zabývající se nejnovějšími poznatky jak jazykovědného, tak i sociologického charakteru. Pravidelně se začaly konat mezinárodní konference, semináře, sympozia a diskuze, které řešily řadu důležitých praktických postupně vznikajících problémů. Ty se prohloubily ve druhé polovině minulého století v souvislosti se změnami v sociální struktuře a v souvislosti s demokratizací života v zemích střední a východní Evropy a účastí všech zemí na vědecko-technických změnách. Jazyk v procesu svého fungování bere na sebe funkci «sociální kontroly»³⁶, tzn., že téměř vše, co se týká jazykových jednotek a jazyka jako celku, je bezprostředně spojeno se stavem společnosti, tj. s nositeli jazyka i samotnými událostmi. Mezi sociálním a jazykovým vzniká korelace, která se projevuje různým stupněm intenzity. Z tohoto hlediska se sociolingvistika zaměřuje na zkoumání sociálního vlivu při využití jazykových jednotek (aktivizace jedné a pasivizace druhé) a na strukturu jazyka (složení jazykových jednotek, jejich vlastnosti, vnitřní stavba, vzájemné vztahy mezi nimi).

V rámci ruské lingvistiky se sociolingvistická teorie odráží zejména v pracích Je.A.Zemské, L.P.Krysina, A.D.Duličenko,³⁷ kteří poukazují na nadměrnou aktivaci cizích slov nejen v ruštině, ale i v ostatních jazycích, dále pak na žargonizaci a vulgarizaci jazyka. Podtrhují velký vliv nespisovného jazyka, speciálních podjazyků, zvláště žargonů a terminologických systémů

³⁶ Дуличенко А.Д.: Русский язык конца XX столетия. München 1994, s. 99

³⁷ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995). Москва 1996; Крысин Л.П.: Русский язык сегодня I. Москва 2000 a Русский язык сегодня II. Москва 2003; Русский литературный язык на рубеже веков. In: Русская речь 2000/1, s. 28-40

(např. ekonomického, politického, počítačového) na spisovný jazyk, což také souvisí s probíhajícími sociálně-ekonomickými a politickými reformami a jejich vlivem na rozvoj lexikálního systému jazyka. Do popředí se také dostává otázka jazykové kultury i jazykové politiky, vztah národního jazyka a angličtiny, existence sociolektů, zkoumání jazyka v těsném spojení se sociálními skupinami, zkoumání funkčního rozvrstvení jazyka a vliv vnějších sociálních faktorů na řečovou činnost a evoluci jazykového systému.

Specifika nynějšího stavu jazykové situace v Rusku spočívají v tom, že převážná většina jazykových změn je spojena se společenskými změnami, respektivě základní změny v jazyce a komunikaci jsou přímým důsledkem změn společenských. Současná jazyková situace v Rusku dodává lingvistům bohatý materiál pro to, aby popsali sociální faktory a procesy, které formulují základní směry změn v ruštině. Mezi základní sociální faktory, které vyvolaly změny a podnítily rozvoj v jazyce, můžeme zařadit:

- politickou svobodu, která vyústila v rozvoj dialogu, polemiky, pluralizmu a ústního vyjadřování, což se projevilo na aktivizaci žargonizmů, vulgarizmů, používání necenzurované lexiky různými vrstvami obyvatel
- svobodu slova, odstranění cenzury a nezávislost hromadných sdělovacích prostředků, jež se podílejí na rozšiřování aktivní slovní zásoby nositelů jazyka, rozvíjejí ústní formu vyjadřování, napomáhají mísení hovorových prvků se spisovnými a činí písemnou publicistiku hovorovější a emocionálnější; svoboda slova a reakce na negativní změny v sociálním životě (kriminalita, prostituce, narkomanie) se poměrně rozsáhle podílely na detabuizaci slovní zásoby. Svoboda slova se stejně jako politická svoboda negativně projevila v ústním vyjadřování všech vrstev obyvatelstva včetně vzdělaných. Na snížení úrovně ústního vyjadřování se podílejí vulgarizmy, žargonizmy a další nenormativní lexika, stejně jako neodůvodněné přejímání cizojazyčné lexiky.
- politický pluralismus, demokratizaci života, které vedou k rozšíření a obnově politického slovníku a k formování zvláštního podjazyka, kterým se stává politický žargon
- přechod k tržní ekonomice, který převážně na počátku změn působil na slovní zásobu, jež aktivně přejímala slova z oblasti tržní terminologie, aktivizovaly se historizmy, probíhaly v ní sémantické procesy, rozvíjel se podjazyk obchodního žargonu, formovaly se a formují se obchodní řečové šablony. Velkou úlohu hraje v tržní ekonomice i reklama, rozvoj reklamního průmyslu, které se podílejí na vytváření reklamního podjazyka a ovlivňují vyjadřování.
- otevřenost Ruska, která podnítla rozvoj širokých kontaktů se zahraničím, rozvoj znalostí cizích jazyků a vzájemné ovlivňování jazyků

Ruská sociolingvistika se v současné době zaměřuje na průzkum úrovně řečové a jazykové kultury nositelů jazyka a pokouší se zobecnit tendence ve vývoji jazyka vzešlé z tohoto průzkumu. Snaží se vzbudit zájem společnosti i

státu o stav ruštiny. Průzkumy, jichž se účastní představitelé nejrozličnějších sociálních vrstev i věkových kategorií, umožňují odhalit kladné tendence i problematické oblasti ve vývoji ruštiny a v jejím používání. Na charakter jazykového chování nositelů jazyka mají vliv nejen profese, věk, pohlaví, sociální a politická příslušnost, ale i sociolingvistické a psycholingvistické faktory, jako např. demokratizace jazyka, rozvoj spontánní komunikace, zrušení cenzury, rozvoj hromadných sdělovacích prostředků, které vyvolaly změny ve všech úrovních jazyka, ve všech oblastech ústní komunikace. Je přirozené, že vztah ke změnám bude různý a bude především záviset na sociální a věkové příslušnosti respondenta.

Především nízká řečová kultura všech sociálních vrstev vyvolala potřebu nejrozličnějších výzkumů a anket, v nichž dotazovaní vyjadřují své stanovisko k rozšíření žargonismů (mládežnického i zločineckého slangu) a dalších forem nenormativní lexiky, k záměně ruských slov cizími, k svévolnému tvoření slov, k narušování gramatických pravidel apod. Podle průzkumu, který proběhl v roce 2004,³⁸ vadí ruským občanům nejvíce porušování jazykových norem, změna přízvuku u ruských slov, cizojazyčné vývěsky, nadpisy, názvy i reklama – výjimky se připouštějí pouze u výrobních značek, jako např. Nokia, Bosch, Panasonic apod. Vztah k cizojazyčným přejímkám se různí podle věku a vzdělání (negativně jsou vnímány tou částí obyvatel, která nemá odpovídající jazykové a kulturní kompetence, tj. starší generací a lidmi se základním vzděláním), přičemž pozitivně jsou hodnocena slova, která pojmenovávají nový předmět či zaměňují ruská slovní spojení.

Ruská sociolingvistika se v první fázi zvýšeného přejímání cizojazyčné lexiky zabývala hledáním příčin přejímání. V dnešní době se také zaměřuje na to, jakým vrstvám obyvatel (z hlediska pohlaví, věku, vzdělání, profese, bydliště, tj. z hlediska sociálního) dělá problém výklad lexikálního významu přejatého slova. Z hlediska lingvistického řeší problém, zda dané kategorie respondentů dokáží určit význam cizojazyčných slov včetně těch, s nimiž se setkávají v hromadných sdělovacích prostředcích. Na základě průzkumu se pak stanovuje, jaká cizí slova jsou známá všem vrstvám nositelů jazyka, které výrazy přinášejí problémy z hlediska významu, sestavuje se hierarchie sociálních příznaků, které mají vliv na porozumění cizojazyčného slova.

Negativně je hodnoceno také používání nenormativní, necenzurované lexiky v hromadných sdělovacích prostředcích, včetně nadměrného používání nadávek a vulgarizmů, protože právě v nich se dynamika jazykových procesů projevuje nejzřetelněji. Vysoké nároky jsou proto kladeny na jazyk novinářů, který by měl být vzorový, normativní. Požadavky na jazyk politiků a veřejných činitelů již nejsou tak vysoké. Používání této vrstvy lexiky v běžné komunikaci se dotazovaní nebrání v závislosti na řečové situaci.

---

³⁸ Семенов В.Е., Юрков Е.Е.: Русская речь в современной России: тенденции развития. Санкт-Петербург 2004

Negativně na změny ve slovní zásobě pohlíží starší generace, která si je vědoma toho, že zde vznikla určitá jazyková propast mezi nimi a mládeží. «Nový» jazyk se pro starší pokolení stává nesrozumitelným. Jediným způsobem, který by dokázal stabilizovat vzniklou situaci, je jazyková tolerance a vytváření pozitivního vztahu k druhým jazykům.

Je.A.Zemská píše: «Порча языка, о которой так много пишут, затрагивает не систему языка, а языковую способность (умение говорить) и, следовательно, порождаемые тексты. Новые условия функционирования языка, появление большого числа неподготовленных устных и письменных публичных выступлений способствуют общему впечатлению о росте количества ошибок, неверных словоупотреблений и т.п.»³⁹

Z hodnocení úrovně řečové kultury jako celku vyplynulo, že je nutné ji zdokonalovat, a proto ruští sociolingvisté doporučují:

- ❖ zvýšit kvalitu vyučování ruštině a ruské literatuře, zavést nové aktivní formy výuky, zdokonalit učebnice
- ❖ zdokonalit řečovou činnost v masmédiích
- ❖ sebezdokonalovat se v ruštině i řeči jako součásti celkového rozvoje kultury osobnosti (čtení ruských klasiků apod.)

Sociolingvistika se v dnešní době orientuje především na řešení praktických jazykových problémů, které vznikají v průběhu změn v životě daného národa, takže v každé zemi před sociolingvistikou vyvstává určitý specifický okruh otázek. Před sociolingvisty celého světa stojí také řešení teoretických otázek (předmět a status sociolingvistiky, rozdíly sociálně-komunikativních systémů a jejich fungování, např. jazykové situace, bilingvizmus, diglosie); sociolingvistické interpretace jazykového chování a metodologických otázek, jakými jsou příčinné vztahy mezi sociálními a jazykovými jevy, problematika jazyka jako sociálního faktoru, vztah jazyka a kultury, sociální status jazyka a jeho úloha. Sociální aspekt této teorie dává možnost hlouběji proniknout do samotné podstaty jazyka, poznat podmínky jeho fungování a dynamiku jeho rozvoje.

Před změnami v druhé polovině 20. století byl z problematiky neologie téměř vyloučen lidský faktor. Antropocentrismus současné lingvistiky je podmíněn poznáním, že jazyk je lidským jevem a nemůže být proto pochopen a objasněn mimo samotného člověka.

---

³⁹ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995). Москва 1996, s. 18

2. VYMEZENÍ POJMU NEOLOGIZMUS

Nová slova, jednoslovné i víceslovné výrazy, nová pojmenování bývají souhrnně označovány jazykovědným termínem neologismus. Samotný termín neologismus pochází ze staro-řeckého jazyka a skládá se ze slov **neos** «nový» a **logos** «slovo». Původně je to označení pro nově vytvořené, dříve neexistující slovo v jazyce.

Neologismus (fr. néologisme, něm. Neologismus, Neubildung, angl. neologism, šp. neologismo, řec. neologismos) je podle Slovníku lingvistických termínů⁴⁰ nový tvar nebo výraz, který je vytvořen buďto zcela nově, nebo cestou zkomolení nebo způsobem morfologickým, jakým je tvoření slov, skládání, analogie, přejímání atd. Neologismus je pojem, který je používán normativní lingvistikou a stylistikou. Diachronická a konfrontační jazykověda ve stejném významu používá termín **«inovace»** (polská jazykověda).

Všechny definice, které se snaží vymezit neologismus, pak spojuje jejich dominantní příznak, kterým je extralingvistická nutnost označovat odpovídajícími slovy a slovními spojeními nový pojem. Proto je důležité věnovat pozornost sociolingvistickým podmínkám, které vedou ke vzniku neologizmů (faktory sociální diferenciace, sociální status neologizmů, vliv společenských vrstev, které udávají tón v oblasti jazykové kodifikace aj.)

Vymezení pojmu neologismus není jednotné. Definice neologizmu jsou různé a je jich mnoho - od jednoduchých, které za neologismus považují nové slovo nebo výraz, který se v jazyce objevil nově v určitou dobu, až po složité, které chápou neologismus jako nové slovo nebo výraz, který ještě zcela nezískal «права гражданства в разговорной речи»,⁴¹ a který vznikl vlivem mimojazykových (vnějších) příčin, jakými jsou politické, ekonomické, kulturní, technické změny a jazykových (vnitřních) příčin, kam můžeme zařadit princip jazykové ekonomie, přenášení významů, nárůst synonymie, stylistické faktory apod.

Jak uvádí N.Z.Kotělovová, «предпринятые в лингвистике попытки определить понятие нового слова дали весьма несовпадающие результаты».⁴² Autorka dále uvádí, že se v ruské lingvistice zformovaly čtyři pohledy na neologismus:

1. nové slovo je chápáno jako stylistická kategorie, přičemž za hlavní kritérium je považován «pocit novosti»
2. nové slovo označuje novou realii a objevilo se v důsledku rozvoje vědy a techniky⁴³

⁴⁰ Марузо Ж.: Словарь лингвистических терминов. Москва 1960, s. 436

⁴¹ Lewandowski T.: Linguistisches Wörterbuch. 5. vydání, 2. díl, Heidelberg-Wiesbaden 1990, s. 744

⁴² Котелова Н.З.: Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 11

⁴³ Nositelkou této teorie je Achmanovová a dále je tento názor prezentován v Encyklopedickém slovníku (Энциклопедический словарь. Москва 1954, s. 484), kde jsou neologizmy definovány jako: «новые слова

3. nové slovo je slovo, které není fixováno ve slovnících
4. slovo nebo slovní spojení, které se nově objevilo v jazyce

Co se týká prvního názoru, je třeba si uvědomit, že pocit novosti se však rychle vytrácí v důsledku rostoucí frekvence používání slova vytvořeného podle produktivního slovotvorného nebo sémantického modelu. To dokazuje i N.Z. Kotělovová, která říká, že «многие новые слова сразу усваиваются говорящими и ощущение новизны быстро стирается».⁴⁴ Stoupenci druhého názoru neberou ohled na vnitřní jazykové procesy, které ovlivňují tvorbu neologizmů, protože neologizmus nemusí označovat jen nové reálie, ale naopak nové reálie mohou být pojmenovány starým slovem nebo slovním spojením. Autorka se také staví proti třetímu názoru, protože v tomto případě mezi neologizmy mohou být zařazena i slova náhodně vypuštěná ze slovníků a slova vědomě ignorovaná autory slovníků. Podle této definice by se v jazycích, které nemají slovníky, nemohla ani nová slova vyskytovat. Čtvrtou definici považuje za neúplnou.

Sama pojem neologizmus upřesňuje z hlediska časového⁴⁵ a z hlediska jazykového prostoru (sféry a žánry použití), protože změny ve slovní zásobě ruského spisovného jazyka jsou spojeny také s přemísťováním slov z jedné sféry do druhé, kdy se projevuje vzájemné působení mezi spisovným jazykem a jazykem odborným, profesionálním, dialekty a ústním jazykem. Podle tohoto parametru se nová slova mohou vyskytnout v jazycích všeobecně, v daném národním jazyce, ve spisovném jazyce i v daném podjazyku. Třetím kritériem pro vyčlenění neologizmu je podle ní i již zmíněný prvek novosti dané lexikální jednotky, takže mezi neologizmy se mohou zařadit jak slova s novým významem (sémantické neologizmy), tak i nová nečlenitelná slovní spojení (idiomy).

O.S. Achmanovová vyčlenila podle vnitřních a vnějších příznaků dvě definice pro termín neologizmus: «слово или оборот, созданные (возникшие) для обозначения нового (прежде неизвестного) предмета или для выражения нового понятия» a «новое слово и выражение, не получившее прав гражданства в общенародном языке и потому воспринимающееся как принадлежащее к особому, нередко сниженному стилю речи».⁴⁶

V témže duchu je formulována nejnovější definice S.I. Alatorcevoj: «новыми в литературном языке настоящего периода времени могут быть признаны слова, значения и сочетания, представляющие собой как новообразования данного периода, так и внешние и внутренние

или новые фразеологические сочетания, входящие в язык в связи с ростом науки и техники, с развитием или изменением общественных отношений».

⁴⁴ Котелова Н.З.: Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 12

⁴⁵ Tamtéž, s. 14. Z tohoto hlediska jsou pro ni neologizmy «такие слова какого-либо периода, которых не было в предшествующий период».

⁴⁶ Ахманова О.С.: Словарь лингвистических терминов. Москва 1966, s. 261

заимствования в нём, а также слова и сочетания, вновь ставшие актуальными в указанный период.» Autorka podtrhuje, že je třeba chápat neologismus «как социально-историческую категорию.»⁴⁷

Encyklopedie ruského jazyka definuje neologizmy jako: «слова, значения слов или сочетания слов, появившиеся в определённый период в каком-либо языке или использованные один раз (окказионализмы) в каком-либо тексте или акте речи. Принадлежность слов к неологизмам является свойством относительным и историчным.»⁴⁸

Je.V.Seňková předpokládá, že neologismus jakožto jednotka daná časem «существует лишь определённый период, переходя в сознании говорящих в разряд единиц, не маркированных временем.»⁴⁹

Problematikou neologizmů se zabývá také česká lingvistika, např. O. Martincová ve slovníku neologizmů *Nová slova v češtině* považuje za neologizmy nová pojmenování, nová slova, nové jednoslovné i víceslovné výrazy a slova s novými významy.⁵⁰ Z další její definice pak vyplývá, že termínem neologismus se převážně označují prostředky lexikální, které se charakterizují jako nové. Podstata neologizmů je nejčastěji viděna v tom, že neologizmy pojmenovávají nový předmět, jev skutečnosti, že obohacují vyjadřovací prostředky jazyka; posléze se určení Martincové přenáší do roviny stylistické, kde se neologizmy stavějí do protikladu k archaizmům.⁵¹ Jde tedy o slovo, význam slova nebo slovní spojení, která se před nedávnem objevila v jazyce. O. Martincová se domnívá, že složitost a nevyjasněnost otázek spojených s pojetím neologizmů spočívá právě v jejich novosti.⁵² Prvek novosti se tak stal stmelujícím prvkem všech definic.

Pojem neologismus je tedy velice relativní a proměnlivý v čase. Slova se považují za neologizmy pouze do té doby, než se stanou všedními, obecně užívanými, než vejdou do aktivní slovní zásoby. Nová slova, která se pevně začlení do systému slovní zásoby, tedy přestávají být neologizmy. Kde však leží hranice začlenění neologizmů do aktivní slovní zásoby a kdo určuje, že daná lexikální jednotka přestává být neologizmem? Je to její první užití ve sdělovacích prostředcích, nebo počátek užívání dané jednotky nositeli jazyka, event. lingvisté, nebo záleží na každém z nás, jak dlouho bude vnímat pojmenování jako nové, či je to její fixace ve slovnících? Zde si musíme uvědomit, že slovníky, a to i v elektronické podobě, vycházejí v dnešní době s určitým zpožděním. Významným rysem, který se bere v potaz při hodnocení neologizmů, je jejich reflexe ze strany uživatelů jazyka: jsou vnímány jako nové, neobvyklé. Vnímání pocitu novosti závisí také na životní zkušenosti člověka, na jeho kulturním, profesním, jazykovém i lingvistickém vzdělání. Byl

⁴⁷ Алаторцева С.И.: Проблемы неологии и русская неография. Санкт-Петербург 1999, s. 16

⁴⁸ Караулов Ю.Н.: Русский язык. Энциклопедия. Москва 1997, s. 262-263

⁴⁹ Сењко Е.В.: Инновации в современном русском языке. Владикавказ 1994, s. 22

⁵⁰ Martincová O.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů, 2. díl. Praha 2004, s. 15

⁵¹ Martincová O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. Praha 1983, s. 10

⁵² Martincová O.: K problematice lexikálních neologizmů. Slovo a slovesnost. 1972/33, s. 283

učiněn pokus určit stupeň a druh novosti jazykové jednotky ve vztahu ke konkrétnímu nositeli jazyka a jazykového kolektivu jako celku. Výsledkem bylo vyčlenění tří skupin slov: a) slova nová podle významu b) slova nová pro jazykový kolektiv, ale známá individuálnímu jazyku jako je argot, žargon c) slova, jejichž význam je znám v jazyce, ale jsou nová pro individuum.⁵³

Vidíme, že vymezení neologizmů je velmi obtížné a podle některých lingvistů i subjektivní, protože hranice mezi nimi a neutrálními slovy je plynulá. Přesto je možné neologizmy definovat jako lexikální jednotky užívané nejprve menším okruhem uživatelů, které dosud nebyly součástí slovní zásoby, ale potencionálně se jimi stát mohou. Začleněním do lexikálního systému je oslabena jejich možnost vystupovat jako neologizmus. Z hlediska postavení ve slovní zásobě jde o slova, která jsou se slovy zastaralými, tj. archaizmy a historizmy, zařazována do pasivní slovní zásoby. Pro vymezení neologizmů je důležité nejen postavení nových pojmenování v konkrétním projevu, ale i stupeň lexikalizace, protože jinak by mohla být za neologizmus považována všechna pojmenování s příznakem novosti v individuální promluvě. V takovémto případě bychom museli mluvit o kontextových neologizmech.

Neologizmy nevznikají jen proto, že je potřeba označit novou věc, předmět, pojem, ale i jako výsledek záměrného hledání působivého vyjádření tehdy, kdy dosavadní slovní zásoba nepostačuje.

Některé neologizmy se aktivně používají jenom krátce, protože může vymizet příznak (*зласность, приватизация, перестройка*), anebo se do popředí dostává jiný jev, který původní zasouvá do pozadí (*ваучер* jakožto poukaz místo šek).⁵⁴ Je to patrné např. u nemocí, které sice nevymizely, ale jsou zastíněny novými, např. *SARS, коровье бешенство, птичий грипп*.⁵⁵

Určit předem osud slova v jazyce není možné, lze pouze stanovit tendence a určit lexiko-sémantické sféry lexikalizace (zobecnění slova v jazyce a tvoření derivátů).

⁵³ Попова Т.В., Рацибурская Л.В., Гугунава Д.В.: Неология и неография современного русского языка, Москва 2005, s. 11

⁵⁴ Так называ́ются слова, которые не удерживаются в языке маргинальными неологизмами. (Так В.Г.: Новые слова и новые словари. In: Новые слова и новые словари новых слов. Ленинград 1983, s. 20-21).

⁵⁵ SARS – zkratka z angl. severe acute respiratory syndrome (těžký akutní respirační syndrom), se ujala pro svou krátkost a navíc připomíná slovo. Další dvě onemocnění vešla do povědomí lidí jako profesionalizmy, třebaže existuje jejich terminologické označení - BSE v češtině, v ruštině синдром Крौцфельда a virus H5N1.

Доклад К. Stohr (руководителя программы ВОЗ по гриппу) был посвящён эпидемии SARS. (Интернет, 2003)

Зато серьёзный удар **коровье бешенство** может нанести по сельскому хозяйству. (Известия, 11.9.2001)

Она где-то подценила **синдром Крौцфельда**, или в просторечии, **коровье бешенство**. **Коровье бешенство**, биотерроризм, клонирование человека, генетические манипуляции над растениями и животными – всё это дары современной биологии. (Известия, 11.9.2001)

V řadě učebnic bývají termínem **neologismus** souhrnně označována nová pojmenování, která:

1. jsou utvořena z výrazových prostředků v jazyce již existujících, a to podle produktivních slovotvorných modelů s produktivními slovotvornými formanty. Jsou to **slovotvorné neologizmy**.
2. vznikla aktualizací starých slov. Velmi často dochází k přehodnocení jejich významu (k jeho rozšíření nebo zúžení). K těmto tzv. **sémantickým neologizmům** řadíme i pojmenování, která vznikla přenosem jednoho pojmu na druhý na základě vnější podobnosti (metafora) nebo vnitřní souvislosti (metonymie).
3. byla přejata z jiných jazyků jako tzv. **cizojazyčné neologizmy**. Cizí slovo se pak z velké části přizpůsobuje nejen fonetickému a gramatickému systému, ale získává také své místo v lexikálním systému daného jazyka.

Stranou nezůstávají ani **souslovné a frazeologické neologizmy** (*альтернативная воинская служба, антимонопольные меры, дисконтная карточка, коррумпированные группы, кочующая номенклатура, массовые банкротства, массовая безработица, мафиозный капитал, минимальный размер зарплаты, отмывание грязных денег, падение жизненного уровня, парниковые газы, популистские меры, привлечение инвестиций, прожиточный минимум, рекламная пауза, силовые структуры, утёчка мозгов, шопинговая лихорадка; выходить/выйти на линию огня, пудрить/запудрить мозги, держать руку на кислородном шланге*).⁵⁶ Většina slovních spojení je tvořena ze slov známých, fixovaných ve slovnících, ale z hlediska významu jsou pro nositele jazyka neznámá, např. *языковой паспорт* (výkaz o znalosti jazyka, o absolvovaných jazykových zkouškách, který získávají cizinci žijící v cizí zemi); *профессиональный турист* (turista, který hledá chyby na organizaci zájezdů a pak vymáhá odškodnění); *экологический ракет* (sankce privatizovaným podnikům, které získané finance dávají na podporu řídicího aparátu a nikoliv na řešení ekologických problémů); *экологический центр* (středisko zajišťující ekologickou výchovu); *деловой туризм* (návštěva mezinárodních výstav, veletrhů, kongresů, spojená s obchodními setkáními, oficiálními večery, besedami, ale i s odpočinkem).

Mnohá ze souslovných pojmenování se zkracují (jedná se především o názvy různých firem, bank, burz, institucí apod.) a do popředí tvoření nových slov se dostávají také zkratky, proto hovoříme o tzv. **zkratkových neologizmech**.

Je vidět, že se neologizmem nestane pouze slovo absolutně nové, které v jazyce neexistovalo a které vzniklo s novým jevem, ale i slovo «staré», které většinou bylo obohaceno o nový význam, popř. slovo vzniklé kombinací starých

⁵⁶ Выходить/выйти на линию огня – dostávat se/dostat se na nebezpečné místo nebo do těžké či nebezpečné situace; пудрить/запудрить мозги – klamat/oklamat, mást/zmást někoho; держать руку на кислородном шланге – držet někoho pod hrozbou v úplné závislosti, v absolutním podřízení (z publicistiky)

morfémů a částí starých slov. Pojmenování s distinktivním příznakem novosti lze sledovat z hlediska synchronního i diachronního. Podle diachronního hlediska distinktivní příznaky mají ty pojmenovávací prostředky, které nejsou obsaženy v repertoáru pojmenovávacích prostředků předchozího systému. Jak uvádí O. Martincová, týká se tento příznak právě vývojových inovací, k nimž v současné době můžeme především zařadit vznik kompozit s prvním komponentem фото-, гидро-, авто-, теле- apod.⁵⁷ (*телечиновники, телевести, телеложь, теле-шоу, телеящик, автосалон, гидромассаж*).

Takto vzniklé pojmenování má charakter vývojové inovace nebo nové potencionální jednotky. Pro jeho přijetí je nutný i jeho vztah k normě, protože pokud je přijat do normy, stává se jeho užívání územ v určitém kolektivu. Některá pojmenování se dostávají do běžného užívání velmi brzy, jiná si svůj příznak novosti uchovávají i nadále a další z užívání ustupují, protože zaniká předmět či jev, který pojmenovávají (*ваучеризация, перестройка, гласность*). Nová vrstva slovní zásoby není jednolitá, homogenní. Existují výrazy, které se rychle vžily, některé jsou utvořeny běžným způsobem, takže si jejich novost téměř neuvedomujeme, anebo se jedná o výrazy, které po stránce formální a významové nejsou ještě ustáleny.

Na vzniku neologizmů se podílejí jednak **vnější** (mimojazykové) faktory, jednak **vnitřní**. Ty vnější vyvolávají potřebu pojmenovat nové jevy, nové předměty, podporují šíření nových výrazů, jejich užití a zintenzivňují pojmenovávací činnost vůbec. Z vnitřních faktorů je nutné se zmínit především o stylistických a strukturních. Ty první jsou spojeny s publicistickým stylem, neboť právě odtud se rychle šíří do širokého povědomí a s jazykem hovorovým, který nová pojmenování nejen sám vytváří, ale přejímá je i např. ze slangu, profesionalismů apod. Strukturní důvody vystupují především tam, kde původní pojmenování nevyhovuje svou formou. Důraz je v současné době kladen na nosnost pojmenování. Na přední místo se tak dostávají pojmenování jednoslovná, která jsou stručnější a umožňují odvozování. Proto se univerbizované názvy vzniklé jako neologizmy hovorové nebo slangové stávají velmi rychle spisovnými.

Na jedné straně vidíme snahu dát nový název každému novému jevu, a na straně druhé je snaha sblížit funkčně shodné jevy, stanovit v nich to, co je pro ně společné. Pro pojmenování se v tomto případě používají stará slova, rozvíjejí se jejich významy. Formování nových významů je často neoddělitelné od nových slovních spojení a jejich fungování v jazyce. Tyto dvě protikladné a zároveň vzájemně se podmiňující tendence - tendence diferencovat a zobecňovat podle shody - regulují proces tvoření slov a aktivizaci staré slovní zásoby.

V oblasti nominace se projevuje dynamický vztah mezi dvěma protikladnými tendencemi, a to:

⁵⁷ Martincová O: K problematice lexikálních neologizmů. Slovo a slovesnost. 33/1972, s. 285

- snahou upevnit nové pojmy s pomocí nových jednoslovných pojmenování, což zesiluje celkový počet lexikálních jednotek v jazyce, lexikálně-sémantické paradigma se stává složitějším a zvyšuje se jeho asymetričnost;
- stále vznikajícími ustálenými opisnými označeními nových pojmů, která sice nezvyšují počet lexikálních jednotek, ale odporují principu «jeden pojem - jedno označení» a činí složitějšími syntagmatické vztahy v jazyce, protože místo jednoho slova se používá slovní spojení, popř. složenina, mající pevný terminologický charakter, např. *благотворительная организация, брюки с заниженной талией, картофель-фри, кура-гриль, масло чайного дерева, подушка безопасности, синдром хронической усталости, стеклокерамическая плита, сумка-холодильник*.

Jaké znaky hrají roli při vydělování neologizmu? Jsou to:

1. **frekvence**, která je ovlivňována nejrůznějšími jevy, mezi něž se řadí upevnění pojmu v sociálním vědomí, např. *теппор, климат*
2. **textový prostor**, kdy se slova vyskytují v záhlaví textu, v názvu rubriky, článku apod.
3. **gramatický potenciál slova**, který se týká tvarosloví i tvoření slov. Zaplňují se volná místa v slovotvorném hnízdě, vznikají slova odvozená, mezi nimiž se vyskytují ta, která byla utvořena podle určitého modelu (системные слова), ale i slova autorská
4. **syntagmatika**, která se zabývá vznikem slovního spojení, rozšířením spojitelnosti (*олигархи – отечественные, ужасные, российские; туры – велосипедные, охотничьи, свадебные, горящие, приключенческие, экологические, индивидуальные, экскурсионные, выходного дня, экстремальные, шоп-туры, шуб-туры; страховки – экзотические, телесные; климат – субтропический, финансовый, инвестиционный, политический; бренд – парфюмерный, собственный, сильный, европейский, отечественный, эксклюзивный; бренд года, бренд-менеджер, бренд-лидерство, бренд-консалтинг, бренд-война*)⁵⁸
5. **změny v paradigmatu**, které mohou podnítit tvoření nových synonymických a antonymických spojení (*вождь – глава, лидер*,

⁵⁸ Jedná se o zahraniční cestu spojenou s nákupy kožichů, jejichž ceny jsou v dané zemi velmi výhodné. *Шуб-туры* в Грецию. Всем известно, что в «шуб-туре» в Греции можно купить качественную шубу. Покупая тур за шубой в Грецию, Вы имеете возможность за относительно небольшие деньги увидеть одну из красивейших и древнейших стран Европы. (, 17.8.2007) - Мы относимся к этой рекламе негативно- утверждает Н.В. бренд-менеджер комбината. (Известия, 10.1.2002) «Брендом года» в Интернете назвали Известия. (Известия, 15.5.2006) Он готовит менеджеров современных компаний к революции в области брендинга – бренд-лидерству. (Логистика, 2004)

главарь, босс; шофёр – водитель – автомобилист; шоп-тур – поездка за покупками; серый – белый) ⁵⁹

Při zařazování slova mezi neologizmy je třeba vzít v úvahu i stupeň jeho fixace ve slovnících, pocit «novosti» u uživatelů jazyka, dynamiku používání, aktualizaci, opozici «neologické-archaické», sociálně-funkční sféru jeho existence. Jsou to slova vytvořená zcela nově, nebo slova aktualizovaná v nových sociálních podmínkách, slova vytvořená transformací i slova přejatá z jiných jazyků. Jedná se o slova nová svým tvarem nebo významem, popř. obojím. Z toho vyplývá, že se mezi neologizmy mohou zařadit i slova nářeční, hovorová, žargonní. Žargon (resp. argot a slang) má dominantní úlohu, i když intenzivní je i vliv hovorových, nářečních a profesionálních prvků. Z hlediska sémantiky a funkce můžeme neologizmy rozdělit do dvou různých skupin:

1. sémanticko-funkční neologizmy, které slouží k označování nových jevů a faktů. Označují nové reálné, neznámé jevy, procesy, pojmy a plní tak nominativní funkci.
2. stylisticko-funkční neologizmy, které neoznačují nové reálné jevy, ale jinými jazykovými prostředky označují stará fakta či jevy. Podílejí se na vzniku synonymních řad. Zatímco neologizmy první skupiny se vážou ke sféře denotace, tak neologizmy druhé skupiny jsou spojeny se sférou konotace.

O. Martincová při určování jazykových jednotek jako neologizmů vycházela z těchto kritérií: ⁶⁰

- z hodnocení pojmenování uživateli, které vyplývá z pocitu zvláštnosti, neobvyklosti, novosti
- z určitého časově ohraničeného období, v němž se nová pojmenování objevují
- z postavení nového pojmenování ve slovní zásobě

Při klasifikaci neologizmů vychází z jejich formální a významové stránky, z rozdílu jednotek lexikálního systému a jednotek kontextových a z funkčně-stylového rozvrstvení slovní zásoby, kdy vyčleňuje typy tzv. stylových neologizmů. ⁶¹ Neopomíjí ani hledisko genetické a funkční. Z genetického aspektu vyčleňuje ta pojmenování, jejichž vznik je vyvolán potřebou pojmenovat nové předměty, jevy reality a pojmy. Z aspektu funkčního za neologizmy považuje ta pojmenování, která příznak novosti získávají změnou své základní funkce, např. změnou funkce sdělovací na estetickou, funkce odborné na publicistickou. Dále sem řadí básnická novotvoření, příležitostná pojmenování a pojmenování vzniklá dříve, ale pokládána za nová. Nová

⁵⁹ Серый – nekvalitní, necertifikovaný; белый - kvalitní, certifikovaný

«Серый» телефон как любой нелегальный телефон кустарно перепрограммируется для работы в России. Качество связи ниже, чем у «белых» телефонов, которые сертифицированы. (Коммерсантъ, 30.4.2005)

⁶⁰ Martincová O.: K problematice lexikálních neologizmů. Slovo a slovesnost. 33/1972, s. 284

⁶¹ Tamtéž, s. 285

pojmenování, která mají schopnost stát se systémovými lexikálními jednotkami, nazývá vlastní neologizmy.⁶²

Přechod neologizmu mezi nepříznamová (neutrální), všeobecně rozšířená slova je podmíněn společenskou nutností pojmu, který označuje. S rostoucí aktuálností daného předmětu či jevu se pocit novosti postupně ztrácí, stejně jako se vytrácí charakter cizorodosti při změně cizojazyčného slova v přejaté.

2.1. Okazionální pojmenování

Od lexikálních neologizmů je třeba odlišit nová pojmenování **okazionální**. Okazionalizmy⁶³ (< lat. occasionalis «příležitostný») jsou utvořeny jednou a užívány příležitostně, mají rys náhodnosti a nahodilosti, vyjadřují citové, hodnotící postoje mluvčího (zpravidla negativní), čímž je sice oslabena jejich nominativní funkce, ale naopak je podtrhnuta jejich funkce expresivní. Jejich expresivita není stejná, je závislá na formálním a sémantickém porušení norem jazykové slovotvorby, tzn. čím je porušení menší, tím je také nižší jejich expresivita a naopak. Můžeme je charakterizovat také jako jednotky autorské, individuální, jako jednotky stylistické, z hlediska frekvence jako řídké. Jejich užití je jednorázové, váží se zpravidla na jediný kontext. Jejich slovotvorná forma dodává jejich významu na nezřetelnosti, takže k pochopení lexikálního významu, k jejich identifikaci často napomáhá kontext. Okazionalizmy stojí na periférii slovní zásoby, jsou to výtvořiny individuální, které nemusí odpovídat zákonům jazyka a jeho slovotvorným modelům. Jejich specifikum spočívá v tom, že jsou vytvořeny jen pro určitý kontext, pro určitou řečovou situaci, neupevňují se v jazyce a ani si nečiní nárok vejít do všeobecného užívání; pocit novosti je v nich zachován nezávisle na době jejich vzniku. Okazionalizmy jsou produktem dynamiky rozvíjejícího se jazyka. Mohou být jak domácího, tak i cizího původu. Na rozdíl od neologizmů se nestávají trvalou součástí slovní zásoby. Plní především uměleckou funkci. Do poloviny 20. století jsme se s nimi setkávali hlavně v umělecké literatuře a v novinových fejetonech. Na konci 20. století s rozšířením svobod nejrozličnějšího typu došlo k rozkvětu neuzuálního tvoření slov, které začalo pronikat do publicistických textů jako

⁶² Tamtéž, s. 292-293

⁶³ Okazionalizmy neboli okazionální slova mají v ruštině ještě další názvy, jak uvádí Lopatin (Лопатин В.В.: Рождение слова. Москва 1973, s. 64), např. индивидуальные слова, художественные неологизмы, творческие неологизмы, авторские неологизмы, стилистические неологизмы, неологизмы контекста, одноразовые неологизмы, литературные неологизмы, слова-самоделки, слова-однодневки, неологизмы поэта apod.

Tento termín byl poprvé použit v článku Feldmanové (Н.И.Фельдман: Оказиональные слова и лексикография. In: Вопросы языкознания, 4/1957, s. 64). Autorka píše: «под окказиональным словом я разумею слово, образованное по языковой малопродуктивной или непродуктивной модели, а также по окказиональной (речевой) модели и созданное на определённый случай либо с целью обычного сообщения, либо с целью художественной. Подобно потенциальному слову, окказиональное слово есть факт речи, а не языка. Точно так же я понимаю и окказиональную форму слова».

prostředek jazykové hry se slovy, při níž někdy dochází k porušení vžitých slovotvorných postupů (např. kalambúr). Pokud některý okazionalismus pronikne do jazyka, je to pouze dílo náhody.

Je možné, že se pohled na okazionalizmy změní, což je dáno současnou situací, kdy se neuzuální tvoření, které bylo dříve typické pro uměleckou literaturu a ústní vyjadřování, dostává stále více na stránky tisku. Jejich tvoření je v mnohém determinováno snahou novináře představit známé věci v novém, známý obsah v efektivnější formě. Takováto «neobvyklá» slova autoři nejčastěji umísťují do záhlaví textu, protože tato slova dokáží upoutat pozornost čtenáře, nutí ho zamyslet se nad ním, zvyšují zájem o celý článek, který tak získá na přitažlivosti a výraznosti. Tato slova se stávají populárními, lidé je začínají aktivně používat, což vede k jejich začlenění do běžné slovní zásoby a upevnění v jazyce. Frekvence jejich používání může být nějakou dobu velká, ale jen do té míry, dokud existuje jev, předmět, který pojmenovávají. Největší šanci uchytit se v jazyku mají termíny, názvy nových strojů, materiálů, institucí apod., ale ani ty nemusí společnost přijmout a potom je nutné zaměnit je jinými slovy.

Na tvorbě okazionalizmů se podílejí produktivní afixy, např. sufixy **-изация** (*грузинизация*), **-ёнок** (*Россиёнок*), **-ость** (*русскость*), **-ство** (*бомжество*), **-щина** (*фольклорщина, отцовщина*), **-ить** (*героить*) a prefixy **о-** (*окультурить*), **за-** (*заанекдочивать*); sufixoidy, např. **-мания** (*китаемания*), **-ман** (*фитнесоман*), **-ида** (*сахарида*), **-гейт** (*страхгейт*).

Sílicí slovotvorná tendence, která se projevuje růstem okazionálního, individuálního tvoření slov a širokým používáním osobních jmen, je v ruské lingvistice charakterizována jako «рост личностного начала».⁶⁴ Jména osob vytvářejí celé řady odvozených slov různé sémantiky i struktury. Nejčastěji jsou používána příjmení domácích politických a veřejných činitelů pro označení jejich stoupenců nebo protivníků (*ельцинист, антиельцинист, горбачевец, журиновец, гайдаровец, алиевщина, горбачёвщина, ельцинский, проельцинский*), pro pojmenování výrobků, nejčastěji vodky (*горбачёвка, журиновка*), nebo pro označení ekonomického směru, který daný politik udává (*гайдарономика*).⁶⁵ Se jménem současného ruského prezidenta se pojí, např. tato slova *путинист, антипутинист, путинский, пропутинский, путинизм, путинизация, путинбург*.

Takováta slova nemůžeme považovat za neutrální, nesou si kladné nebo záporné zabarvení v závislosti na politické orientaci daného subjektu.

⁶⁴ Панов М.В.: Из наблюдений над стилем сегодняшней периодики. In: Язык современной публицистики. Москва 1988, s. 27 nebo Валгина Н.С.: Активные процессы в современном русском языке, Москва 2003, s. 706

⁶⁵ Příjmení na –ов přijímá nejčastěji sufix –ец, zatímco příjmení na –ин sufix –ист
Slova гайдарономика, клинтономика, бушеномика vznikla z osobního jména a formantu –номика, což je segment slova экономика. Slova mají zápornou konotaci s významem «utopická, škodlivá ekonomika»
Sufix –щина vyjadřuje záporný vztah k vlastnostem nebo činnostem těchto osob.

2.1.1. Typy okazionálních slov

Klasifikaci okazionálních slov popsala ve svých pracích R.Ju.Namitokovová,⁶⁶ která doporučuje tuto typologii nových slov:

1. Neologizmy
2. Novotvoření
  - 2.1. Autorská
    - 2.1.1. Umělecká
    - 2.1.2. Vědecká
  - 2.2. Neautorská
    - 2.2.1. Hovorová
    - 2.2.2. Dětská

Autorská novotvoření definuje Namitokovová jako řečová, která se mohou změnit v jazyková. Můžeme se s nimi setkat jak v uměleckém, např. u Majakovského, Bloka, Saltykova-Ščedrina aj., tak i vědeckém textu (*экология языка, лингвоэкология*).⁶⁷ Neautorská hovorová novotvoření se vytvářejí s vědomím narušení kodifikovaných norem používání slov, s vědomím jazykové hry, výraznosti, obraznosti řeči (*увнучить* – adoptovat své vnuky; *морковиться* – pít mrkvovou šťávu; *черепашиться* – jít pomalu, plazit se; *путинбург* – Petrohrad; *кофенитие* – pití kávy). V řeči dětí se setkáváme s různými typy novotvoření – od fonetických (posun přízvuku) přes slovotvorné (*пчелинник* namísto улей; *гармонить* místo играть на гармошке), morfologické (*санка* místo санки; *искаю* místo ищу), sémantické (*мельница* je žena мельника; *бесплатная* ve významu неодетая) až po syntaktické (např. zápor – Я всегда не пью молоко).

Protějškem okazionalizmů jsou **potencionální pojmenování**. S tímto termínem se setkáváme u Vinokura, který píše: «в каждом языке наряду с употребляющимися в повседневной практике словами, существуют, кроме того, своего рода потенциальные слова, т.е. слова, которых фактически нет, но которые могли бы быть, если бы того захотела историческая случайность. То, что живёт в языке подспудной жизнью, дано как намёк в системе языка, прорывается наружу в подобных явлениях языкового новаторства, превращающего потенциальное в актуальное».⁶⁸ Podobně charakterizuje potencionální slova V.V.Lopatin: «Они создаются в речи

⁶⁶ Намитокова Р.Ю.: Авторские новообразования: словообразовательный аспект. Ростов на Дону 1986 а Авторские новообразования: структура и функционирование. Москва 1989

⁶⁷ Oba termíny spadají do jazykovědy, první se týká čistoty jazyka a druhý je jazykovědnou disciplínou, která je těsně spojena s jazykovědnými obory, jakými jsou např. sociolingvistika, etnolingvistika, teorie řečové kultury, historie jazyka a která spolupracuje s řadou dalších disciplín, např. sociologií, historií daného národa, psychologií. Zabývá se jednak zkoumáním faktorů negativně ovlivňující vývoj jazyka a jednak možnostmi obohacování jazyka.

⁶⁸ S tímto termínem se setkáváme u Vinokura (Винокур, Г.О.: Маяковский-новатор языка. Москва 1991, s. 223, s. 326).

свободно, непринуждённо и как бы механически, учёный противопоставляет индивидуально-авторские окказионализмы, базирующиеся на тех или иных нарушениях языковой нормы в сфере словообразования.»⁶⁹ Řeč je o lexikálních jednotkách, které se stejně jako okazionalizmy nestávají součástí slovníku daného jazyka. Potencionální slova jsou slova potencionálně existující v jazyce, která potřebují vnější stimul vyvolaný řečovou situací, aby mohla být použita. Tvoří se snadno, automaticky v procesu komunikace, v samotném proudu řeči a autor je obvykle v řeči ani neregistruje, např. *суперрыба*, *суперзвезда*. Významný rozdíl mezi oběma typy pojmenování spočívá v tom, že okazionalizmy mohou narušovat pravidla jazykové slovtvorby,⁷⁰ zatímco potencionální slova vznikají podle produktivních modelů, v souladu s těmito pravidly. To dokazuje i Uluchanov, který analyzoval okazionalizmy podle pravidel ruské slovtvorby a ukázal, že většina těchto způsobů je okazionální (53 ze 79).⁷¹ V současné době je velmi obtížné oddělit od sebe v textu při takovém množství nových slov neologizmy, okazionalizmy a potencionální slova, a proto se začínají tyto tři skupiny spojovat do jedné, a to do neologizmů. Někteří lingvisté dělení zachovávají.

2.1.2. Kalambúr

Bouřlivé sociální změny, jak již bylo uvedeno, se stávají úrodnou půdou pro slovtvornou činnost s pomocí různých kontaminací (наложения, каламбурные образования)⁷², které byly dříve využívány humoristy a satiriky, ale dnes jsou hojně rozšířeny mezi publicisty, kde se staly nejpopulárnějším prostředkem tvoření nových slov, jejichž úkolem je ironizovat novou skutečnost. Jedná se o nepříliš početnou skupinu slov tvořených neobvyklým způsobem, tzn. mechanickou kombinací dvou slov, ale podle produktivních modelů, např. ve slově *катастройка* (katastrofální dopad přestavby na ekonomiku státu) se spojila slova «катастрофа» a «перестройка»; slovo *покупант* (ten, kdo přijíždí z jiné země za nákupem) vzniklo ze slov «покупать» a «оккупант»; slovo *коммутант* (ten, kdo opustil řady KSSS a změnil své názory, čili «převlékl kabát») bylo utvořeno ze slov «коммунистический» a «мутант»; ve slovech *прихватизация* či *обирализация* (tunelování) se spojila slova «прихватить» a

⁶⁹ Лопатин В.В.: Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования. Москва 1973, s. 82

⁷⁰ Podle Martincové se jedná o anomálie. (Martincová O: K problematice lexikálních neologizmů. Slovo a slovesnost 33/1972, s. 287)

⁷¹ Улуханов И.С.: Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва 1996, s. 94-95

⁷² Savický N., Šišková R., Šlaufová E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů. Praha Academia 1999 s. 6

«приватизация», resp. «обирать»; pravověrný stranický činitel byl pojmenován *партозавр* - slovo vzniklo složením slov «партийный» a «динозавр». Z dalších kontaminací můžeme připomenout *дерьмократы*, *бандократия*, *демокрад*, *сексплуатация*, *бровеносец*, *хрущобы*⁷³ apod.

Kalambúr proniká i do zkratek. Je to v současné době jedna z nejoblíbenějších jazykových her, která se vyskytuje v různých sférách jazyka, od hovorového, přes umělecká díla až po novinové články. Tento typ jazykových her fixují i slovníky (**ВУЗ** – *выйти удачно замуж*; **ЭКСТРА** – *Эх, как трудно стало русскому алкоголику а при чтении назпáтек – а разве так строят коммунистическую экономику?*)

Velmi často se součástí «kontaminovaného» slova stávají slova cizojazyčná, což je důkazem jejich adaptace v novém jazykovém prostředí. Zvláště příznačné jsou případy kontaminace anglických a ruských prvků v žertovně-ironických slovních hybridech, jimiž je přeplněn současný jazyk mládeže, např. slovo *англиш* vzniklo z počátečních písmen ruského «английский» a konečných písmen anglického «English» a označuje angličtinu; *бутылбол* bylo vytvořeno z ruského «бутылка» a anglického «ball» pro opilství, pití alkoholických nápojů; pro vyjádření díků se používá výraz *сенька* z anglického «thank you, thanks»; místo za lavicí je *сумо* z anglického «seat»; z anglického «teacher» s asociativním spojením se slovesy *тыкать, тыкнуть* bylo utvořeno ruské *тычка, тыча*; angličtina se podílela i na vzniku slova *фрилавка*, které vzniklo z «free love» se slovotvorným náznakem na ruské «лавка» a které se překládá jako lehká dívka; slovo *чекист* se podílí na jazykové homonymii, i když bylo vytvořeno z anglického «check» (prověřit, prohlédnout) s významem textový program.

Kontaminací vznikají především okazionalizmy substantivní povahy s negativní sémantikou.

⁷³ Toto slovo se začalo objevovat s velkou frekvencí na jaře 2007 v tisku vedle hovorového slova *хрущёвка*, což souvisí s výnosem vlády tyto domy do roku 2010 zbourat. Slovo vzniklo kontaminací slov Хрущёв а трущобы.

3. KLASIFIKACE NEOLOGIZMŮ

Nové lexikální jednotky jsou různorodé, neexistuje jednotná definice, a proto vzniká problém i s jejich klasifikací. Můžeme je dělit do skupin podle nejrůznějších příznaků: formálních, sémantických, syntagmatických, paradigmatických aj. Některé klasifikace jsou tradiční pro celou lexiku, např. podle způsobu jejich vzniku, podle stylistického zabarvení apod., jiné se opírají o příznaky, které tyto jednotky mají, např. podle stupně jejich novosti. Podrobnou klasifikaci neologizmů podali ve svém díle Kostomarov a Popovová.⁷⁴

Nejčastěji se setkáváme s klasifikací neologizmů podle **prvku novosti** na neologizmy **absolutní a relativní**.⁷⁵ Mezi absolutní patří ta slova, která se dříve v jazyce nevyskytovala (*бомж, лейбл, фаст-фуд, ПИН-код*); mezi relativní neologizmy řadíme slova, která nejsou nová. Dělíme je do tří skupin:

1. **navráťivší se lexika.** Jedná se o skupinu málo používaných, tabuizovaných nebo zastaralých slov, která se v posledním období «aktualizovala» (*богач, безработица, гомосексуалист, губернатор, губерния, дума, забастовка, секс, стачка, уезд*). Radíme sem také náboženské termíny (*алтарь, безбожник, Бог, евангелие, исповедь, милосердие, панихида, Пасха, реликвия, Рождество*), nebo slova, která se hojně používají v přeneseném významu a z kterých se stávají publicistická klišé (*духовный отец реформ, коммунистические пастыри, храм науки, политическое евангелие*) i cizí lexiku, která se v sovětském období používala pouze pro hodnocení západních reálií a dnes označuje analogické předměty a jevy ruského života (*банкир, биржа, департамент, кадет, лицей, мэр, офис, парламент президент*). Tyto jednotky je třeba odlišit od domácích a cizích neologizmů, protože byly známé spisovně ruštině a přejatými jsou ne samostatná pojmenování, ale reálie, které označují. Za přejaté neologizmy z hlediska neologie Kostomarov označuje ty lexikální jednotky, které «пришли к нам вместе с обозначенными ими реалиями или понятиями или без них, но в рассматриваемый нами период – в последние два десятилетия».⁷⁶ Touto lexikou se nejvíce zaplnil slovník v «přestavbovém» a «popřestavbovém» období.
2. **aktualizovaná lexika.** Jsou to lexikální jednotky z tzv. základního fondu ruštiny, které v jazyce existovaly již dříve, ale v dnešní době u nich došlo k aktivizaci sémantických změn: k rozšíření

⁷⁴ Костомаров В.Г.: Современный русский литературный язык, Москва 2003

Попова Т.В., Рацибурская Л.В., Гугунава Д.В.: Неология и неография современного русского языка, Москва 2005

⁷⁵ Relativní neologizmy mohou být označeny i jako funkční neologizmy nebo aktualizovaná slova.

⁷⁶ Костомаров В.Г.: тамtéž, s. 214

spojovatelnosti, k získání nových významů včetně přenesených, ke změně významu v souvislosti s ideologickou změnou ve vývoji společnosti, ale i ke stylistickým, hodnotícím změnám (**сезон низкий, высокий; деньги чёрные, грязные, деревянные, отмывание денег; профессиональный мигрант, профессиональный турист;**⁷⁷ slovo *диссидент* ztratilo ideologické zabarvení; slova *бизнес, бизнесмен, дилер* postupně mění svou zápornou konotaci na kladnou, i když u některých vrstev obyvatel si svou zápornou konotaci ponechává; slovu *президент* se dostalo rozšíření významu).

3. **vnitřní výpůjčky.** Jedná se o slova, která pronikají do spisovného jazyka z hovorového jazyka, nářečí, sociolektů, profesionální a terminologické lexiky, která se díky popularizaci vědy determinologizuje (*виртуальный, хостис, тусовка, бартер, байк, колясочник, минималка, нанотехнологии, опорник, пинать*).⁷⁸

Начало февраля – «низкий» сезон для авиакомпаний. Прелести путешествий в «низкий» сезон. Те же, кто распробовал вкус путешествий в «не сезон», называют его замечательным. (Internet, 25.1.2004)
Утверждалось, что в Ленинградской области «чёрные» деньги составляли до 90% доходов СМИ. (Коммерсантъ, 4.3.2003)

V ruské jazykovědě se k této klasifikaci hlásí např. N.Z.Kotělovová, představitelka konkrétně historické teorie, která dělí neologizmy do tří skupin:

1. sémantické (slovo získává nový význam)
2. neologizmy-synonyma (nový tvar k již existujícímu slovu)
3. vlastní neologizmus (spojení předcházejících dvou faktorů)

Také O. Martincová, která se věnuje studiu neologizmů v českém prostředí, provádí klasifikaci neologizmů na základě rysu novosti. Nová pojmenování dělí na ta, jejichž rys novosti záleží v pojmenování nového myšlenkového obsahu novou formou, dále na nová pojmenování, jejichž rys novosti záleží pouze v pojmenovaném obsahu a na nová pojmenování, jejichž rys novosti záleží v novém slovotvorném zpracování dříve pojmenovaného obsahu.

Neologizmy jsou z velké části neutrální, tj. používají se ve všech funkčních stylech (*наркобизнес*). Lze je také dělit podle **různých stylových a tematických oblastí** na takové, které se váží k určitému stylu, např. vědeckému (*озонная дыра, клон*), publicistickému (*наркобарон, ньюс-рум*), obchodnímu

⁷⁷ Slovní spojení *низкий, высокий сезон, профессиональный турист* vznikla s rozvojem turizmu. První dvě se stala synonymy k «мимо, вне сезон»; «в сезон». Poslední sousloví pojmenovává turistu dobře obeznámeného se zákony cestovního ruchu, který však hledá nedostatky v zákonech a potom třeba i soudně vymáhá odškodnění. *Профессиональный мигрант* je označení pro vysokoškolsky vzdělané lidi (lékaře, vědce apod.), kteří odcházejí za prací do zahraničí.

⁷⁸ *Колясочник* – vozičkář; podle něho bylo vytvořeno slovo *опорник*, které v češtině zatím svůj ekvivalent nemá – ten, co se opírá o hůl, berle.

(дилер, монополия, теневик, биржевик), hovorovému (ксерить, накрутка, невезуха). Některé z nich mají ještě užší sféru použití: v ekonomice (квотировать), informatice (картридж), politice (инаугурация, консенсус), kultuře (китч, клип, кастинг), hudbě (хип-хоп), sportu (трекинг), náboženství (исламизация) apod. a podle **stylistického zabarvení** na hovorové nespisovné jednotky (сбавать, порнуха), žargonizmy (качалка, понса), které v sobě nesou odstín sníženosti a jednotky knižní (инвектива, медиативный), oficiální (малообеспеченность) s odstínem vznešenosti. Lexikální jednotky, které mají hodnotící a emocionální vlastnosti, mohou vyjadřovat opovržení (коммуняка, понса), nevoli, nesouhlas (популист, подписант), ironii (отсидент, политтусовка).

Jak již bylo uvedeno ve druhé kapitole, mohou se nové jednotky dělit podle **užití v langue a parole na jazykové a řečové**. Jazykové jsou ty, jež jsou hojně používané a bývají uvedeny ve slovnících. Řečové neologizmy nebo též okazionalizmy se dělí na dvě skupiny: **neautorské (anonymní) a autorské**. Blízké řečovým neologizmům jsou již zmíněná tzv. potencionální slova, která jsou tvořena podle vysoce produktivních modelů a také podle analogie s pravidelným nebo nepravidelným tvořením (сверхчеловек, суперрыба). K nim řadíme i dětské tvary, které se tvoří automaticky a časem bývají zapomenuty. N.P.Savický se domnívá, že jedním z kritérií přijetí neologizmu do langue by mohla být pravidelnost (ústrojnost) tvoření.⁷⁹ I když langue zná i případy slov nepravidelně utvořených (viz kalambúry), která se ujala.

Podle **délky aktivního používání** rozlišujeme neologizmy, které si své místo nacházejí v aktivní slovní zásobě (офис-менеджер) a neologizmy, které dnes již patří do pasivní slovní zásoby (ваучеризация, гласность, консенсус, несун, перестройка, получка, приватизационный чек, растаможка).⁸⁰

Z hlediska **původu** rozlišujeme také dvě skupiny neologizmů, a to ruské, které vznikly na ruské půdě nejrozličnějšími slovotvornými způsoby - sufixací, prefixací, skládáním, bezsufixací, změnou významu (теневик, дилерский, захлопать, забугорный, банкоматы-мошенники, неформал, ражий)⁸¹ a přejaté jednak z jiných jazyků, dnes hlavně z angličtiny, tzv. **vnější neologizmy** (тюнинг, пирсинг, прессинг, бизнесвумен, дайвинг) nebo z jednoho podjazyka do druhého v rámci jednoho jazyka tzv. **vnitřní neologizmy** (дурь, понса, обвал, драйвер, разборки), kdy se slovo přenáší ze žargonu, nespisovného jazyka, profesionální lexiky nejčastěji do spisovného jazyka. Vliv teritoriálních dialektů na spisový jazyk je v současné době minimální. Jiná situace je u

⁷⁹ Savický N.P.: Neologie jako singulární bod jazykovědy. In: Česká slavistika. Praha 2003, s. 142

⁸⁰ Slovo «консенсус» hodně používal M.Gorbačov; s jeho odchodem se ze slovní zásoby vytrácí; «несун» - zloděj na pracovišti; «получка» - výplata; slovo «растаможка», hodně používané v 90. letech minulého století, se dnes stává méně aktuálním. Takto byl pojmenován proces související s převozem zahraničních aut do Ruska, kdy bylo potřebné na hranicích vyřídit všechny potřebné formalities, tj. přihlášení auta a hlavně zaplacení cla.

⁸¹ Adjektivum «забугорный» vzniklo ze spojení за бугор (za hranici, převážně západní). Toto slovo původně pochází ze zlodějského žargonu, v němž «за бугры» znamenalo na Sibiř. Adjektivum «ражий» v přeneseném významu znamená zdravý.

sociálních dialektů – žargonů, kdy se slovník spisovného jazyka obohacuje o slova různých sociálních skupin, např. mládeže (*прикольно* - žertovně), vojáků (*деды, дедовщина* – mazáci, šikana), hudebníků (*драйв* - energie), zločinců (*лепила* - doktor, *зэк* - vězeň).

Podle **typu pojmenování** dělíme neologizmy do tří skupin:

- pojmenovávají dosud neexistující reálie (*скиммер* z angl. skim – снимать, jedná se o nový bankovní termín)
- pojmenovávají jevy známé, které z různých důvodů nemají v daném jazyce své pojmenování (*возвращенец*)
- nově pojmenovávají již existující reálie, takže vytvářejí synonyma úplná (ideografická), shodná významem i stylistickým zabarvením (*державник-государственник; взвешенный-продуманный*) nebo stylistická, která jsou shodná nebo blízká svým významem, ale s jiným stylistickým zabarvením, např. *дерьмократ* (kalambúr) – *демократ* (neutrální); *деструктивный* (knižní) – *разрушительный* (neutrální); *забугорный* (hovor.) – *иностранный* (neutrální) a synonyma zaměňující existující slovní spojení (синдром приобретённого иммунодефицита – *иммунодефицит, СПИД, AIDS, aids*; проводить индексацию – *индексировать* ve významu valorizovat; подвергнуть кодированию – *закодировать*). Tyto tři skupiny neologizmů se řadí mezi **lexikální neologizmy**.

Наличие **забугорных** звёзд даже в не самых сильных командах. (ТВ-Парк, 24/2002)

В страну ввозятся единицы автомобилей этих марок, но их **растаможка** стоит сотни недорогих иномарок. (Известия, 12.11.2002)

Все болезни, включая **СПИД**, предлагает она лечить народными методами и уверена, что это поможет. (Известия, 13.10.2002)

Мы тогда ещё не знали, что это было смертельное заболевание **AIDS** (Auto Immuno Deficiency Syndrom – синдром приобретённого иммунного дефицита – СПИД). (Известия, 13.10.2002)

Возможность единовременно **индексировать** оклады всем работникам бюджетной сферы было важно в период высокой инфляции. (Коммерсантъ, 26.2.2003)

При этом оно не обязано **индексировать** пенсии в той же пропорции, в которой растут цены. (Коммерсантъ, 26.2.2003)

Необходимо передать зэка на руки адвокатам. (Известия, 22.2.2005)

V ruštině se velmi aktivizují i **sémantické neologizmy** (neosémantizmy). Jsou to lexikální jednotky v jazyce již známé, které získaly nový význam (*бедный* – rozbitý; *грязный* – nečestný; *консультации* – jednání; *меню* – nabídka; *окно* – část obrazovky displeje počítače; *саркофаг* – speciální zařízení pro odpad z jaderné elektrárny; *структуры* – organizace, uskupení; *экология* - čistota, správnost, péče o tuto čistotu).

На этот раз главным проводником закона стала фракция ОВР, а её лидер В.Володин вёл активные **консультации** на этот счёт. (Известия, 29.9.2002)

Национальная ассоциация издателей провела **консультации** по проблеме фактического запрета рекламы алкогольных напитков в печатных СМИ. (Коммерсантъ, 5.4.2004)

Руководители клуба не афишируют, какие конкретно **структуры** финансируют команду. (Правда, 9.8.2003)

Однако две недели торгов на Сибирской Межбанковской валютной бирже показали, что цены на торгах диктуют **мафиозные структуры**, которые за бесценок скупили и крестьян хлеб. (АиФ, 22.1.2003)

Броузер обеспечивает **меню** для web-приложения. (leták, 2004)

Создание специализированных **меню** требует дополнительной работы по программированию. (Коммерсантъ, 15.5.2005)

Tyto neologizmy se tvoří především při vnitřněslovní sémantické derivaci a v současné ruštině je ponejvíce zastoupena:

❖ **metaforizace** (компьютерные *пираты*; *живое* исполнение песни; транспортный *коридор*; *ракушка* ve významu garáž)

❖ **rozšiřování významu** (*грузовик* – автомобиль, самолёт, космический корабль для перевозки грузов; *мышь* – myš jakožto hlodavec (spis.) x myš jakožto součást počítače (počítačový termín); *пинать* – kopat nohou (nespis.) x obchodní žargon; *кликнуть* – zavolat koho (nespis.) x kliknout myší (počítačový žargon); *жук* – brouk (spis.) x lišák, šibal, mazaný člověk (nespis.) x spekulant (obchodní žargon); *накрутка* – navinutí, omotání (spis.) x navýšení ceny (obchodní žargon). Najdeme mezi nimi výpůjčky vnitřního či vnějšího typu a kalky.

S **úžením významu** a **metonymizací** (*картошка* - práce při sklizni brambor) se setkáváme zřídka.

Slovo se touto cestou terminologizuje buď jako celek, nebo ve svém jednotlivém významu, např. *структуры*, *консультации* (v rámci politické terminologie); *окно*, *меню*, *бедный* (v rámci počítačové terminologie).

Vznik nového významu se tak podílí také na rozšiřování spojitelnosti, např. *экология речи, языка, культуры, духа, жизни*; *структуры федеральные, мафиозные, коммерческие, силовые, криминальные, чиновничьи*. Frazeologismus «*дворянское гнездо*» nabyl významu «místo elitní městské výstavby pro vládnoucí vrstvu a bohaté» s ironickým podtextem.

Své místo v lexikálním systému mají **stylistické neologizmy**, které si zachovaly svůj význam, ale získaly jiné stylistické zabarvení, např. *бизнес*, *бизнесмен* původně hovorová s ironickým zabarvením se změnila na neutrální; slovo *партия* ve významu politická strana bylo do poloviny 80. let 20. století neutrální, dnes je ironické; slovo *обвал* se z hovorové vrstvy dostalo do spisovného jazyka.

Lexikální, sémantické a stylistické neologizmy je možné spojit do jedné skupiny tzv. vlastních (silných) **neologizmů**. Z tohoto hlediska k neologizmům řadíme slova, která v určitém jazykovém systému v určité období označují nový předmět nebo nový pojem nebo slouží jako nový výrazový prostředek.

Kromě silných neologizmů existují i **slabé neologizmy**.⁸² Jedná se o obnovené lexikální jednotky z hlediska frekvence jejich používání a spojitelnosti. Jejich novost nositelé jazyka téměř nepocítují, a proto k nim Kostomarov řadí navráťší se, slučitelnostní a aktualizované lexikální jednotky.⁸³

Neologizmy můžeme z těchto uvedených hledisek chápat jako **úzké a široké**. Mezi neologizmy úzkého chápání patří lexikální, sémantické a stylistické neologizmy, tj. silné neologizmy. Mezi neologizmy v širokém chápání patří kromě silných i slabé.

Také G.A.Zavarzinová⁸⁴ dělí neologizmy na **silné a slabé**. Mezi silné řadí slovotvorná a přejatá slova. Přejatá slova mohou označovat jak nové, tak i dříve známé reálie, které v ruštině mají své pojmenování. Slabé neologizmy jsou známá slova, jejichž novota spočívá ve změně jejich obsahu. Mezi ně řadí **vlastní sémantické a funkčně-sémantické** neologizmy. První se tvoří v důsledku vzniku nového významu a druhé jsou spojeny s posuny v užívání (rozšíření nebo zúžení sféry jejich použití, zvýšení či snížení frekvence jejich použití, vztah k zastaralé nebo nové slovní zásobě).

Nová slova můžeme dále dělit podle **typu jazykové jednotky** na **neolexémy** (slova přejatá z jiných jazyků nebo vzniklá slovotvorným procesem), **neofrazémy** (nové frazeologizmy a ustálená spojení) a **neosémémy** (nové významy starých slov a frazeologizmů).

Ne všechny neologizmy se stanou rozšířenými. V.Gak nová slova dělí na neologizmy (vlastní nová lexika), kam řadí také formální neologizmy čili potencionální slova vzniklá v souladu s produktivními modely slovo tvorby a neolexizmy (slova zahrnutá do přepracovaných slovníků), které podle jeho názoru tvoří přibližně polovinu neologizmů. Ta slova, která se v jazyce posléze neuchytí, nazývá marginálními neologizmy.⁸⁵

⁸² Pojem «silné a slabé neologizmy», «úzké a široké chápání neologizmů» uvádí Kostomarov (Костомаров В.Г.: Современный русский литературный язык. Москва 2003, s. 213-215). Také Seňková navrhuje klasifikovat nová slova «в зависимости от степени их новизны, которая определяется в результате сопоставления неологизмов с господствующим языковым стандартом» a na základě tohoto kritéria rozlišuje «silные, слабые» неологизмы и неологизмы «переходного типа». (Сенько Е.В.: Новое в лексике современного русского литературного языка (70-ые годы XX века), Москва 1980)

⁸³ Tamtéž, s. 214-215. Mezi navráťší se jednotky (переориентированные) řadí ty, které byly «перенесены из современной зарубежной действительности и дореволюционной русской в нашу общественную систему»; slučitelnostní (сочетаемостьные) chápe jako jednotky «уже бывшие в употреблении, но получившие в указанное время новую сочетаемость» a aktualizované (актуализированные) jsou «единицы, которые с перестройкой стали частотными, актуальными», např. гангстер, гомосексуалист.

⁸⁴ Заварзина Г.А.: Неологизмы в политической сфере. In: Русская речь, 6/2004, s. 65-66

⁸⁵ Гак В.Г.: Новые слова и новые словари. In: Новые слова и новые словари новых слов. Ленинград 1983, s. 16-17, 20-21

V učebnicích se nejčastěji setkáváme s dělením neologizmů na neologizmy **přejaté, slovotvorné**⁸⁶ a **sémantické**.

Přehled jazykových jevů pokládaných za neologizmy podává D. Buttlerová, která je rozdělila do tří skupin podle formálního, funkčního nebo genetického kritéria. Domnívá se, že pod formální kritérium spadají neologizmy slovotvorné, sémantické a frazeologické; funkční kritérium zahrnuje neologizmy jazykové a stylistické, nebo věcné a expresivní; podle genetického hlediska dělí neologizmy na literární, poetické, umělecké a obecné.⁸⁷

V jazyce není možné předem určit osud slova, je možné pouze stanovit tendence a určit lexiko-sémantické sféry větší či menší lexikalizace (zobecnění slova v jazyce a tvoření derivátů).

---

⁸⁶ Улуханов И.С.: Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва 1996, s. 94-95. Slovotvorné neologizmy tvoří nejpočetnější a velmi různorodou skupinu a vznikají podle ruských slovotvorných modelů. Tvoří se podle 17 uzuálních a 62 okazionálních způsobů.

⁸⁷ Buttlerová D.: Neologismus i terminy pokrewne. Poradnik językowy. Varšava 1962, s. 246

4. VÝVOJ SLOVNÍ ZÁSoby RUŠTINY OD POLOVINY 80. LET 20. STOLETÍ

Proces obohacování slovní zásoby je dynamický a neukončený. Na obohacování slovní zásoby mají vliv vnější faktory - přejímání cizojazyčné lexiky, a vnitřní faktory - sémantické a gramatické změny, posuny různého typu ve slovní zásobě. K základním tendencím obohacování slovní zásoby patří:

A. slovotvorné procesy

- odvozování (derivace)
- skládání (kompozice)
- zkracování (abreviace)
- vytváření jednoslovných pojmenování (univerbizace)
- vytváření víceslovných (sdružených) pojmenování (multiverbizace)

B. neslovotvorné procesy

- přejímání slov z cizích jazyků
- kalkování (napodobování cizích vzorů)
- přenášení slovních významů na základě:
  - a) metaforizace (vnější podobnosti)
  - b) metonymizace (vnitřní souvislosti)
  - c) na základě rozšíření nebo zúžení významu

Z hlediska současného vývoje slovní zásoby mohu konstatovat, že všechny výše uvedené procesy se promítají do ruské slovotvorby, některé z nich však stojí v pozadí (kalkování), jiné si uchovávají své prvenství (derivace) a jiné nabývají na aktivizaci (univerbizace, abreviace, kompozice, přejímání slov)

Ve 20. století byla ruština pod vlivem dvou lexikálně-slovotvorných explozí, které byly spojeny s:

- **revolucí r. 1917**, která obohatila slovní zásobu především o tzv. sovětizmy - slova spojená s budováním socialistického zřízení (*колхоз, колхозник, совхоз, пятилетка, политический работник, политучёба, коллектив, коллективизация, марксизм, ленинизм, комсомол, пионер, пионерлагерь, пионервожатый, октябрята, воскресник, ударник, субботник*)
a

- **přestavbou** započatou v polovině 80. let, která se rozpadá do dvou etap:

- první etapu, tzv. «перестроечный период», můžeme ohraničit lety 1985-1991

- druhá etapa, tzv. «послеперестроечный период» není ukončena a probíhá doposud.

První etapa i počáteční období druhé etapy se týkaly hlavně změn v politické a ekonomické oblasti, a proto byl vývoj slovní zásoby spojen s tzv. desovětizací, tj. se zánikem specificky sovětských slov a slovních spojení, ale také s návratem slov z předrevolučního období, která sice v období budování socialistického zřízení úplně nevymizela, ale měla nízkou frekvenci použití; byla uváděna v souvislosti s hodnocením západní ekonomiky či západního způsobu života. Do jazyka se tak vrátila «staronová» slova domácí provenience i přejatá jako např. *фермер, частник, застой*, ale i *губерния, губернатор, департамент, Дума, уезд*, která označují navrátilší se či obnovené reálie. V politickém životě se ruská realita přiblížila západní, kopírovala funkce, které jsou ruskému životu cizí (*президент, вице-премьер*), docházelo k přejmenování administrativních institucí a politických funkcí, takže *собрание* bylo nahrazeno slovem *форум*; *председатель облисполкома* se nazývá *глава администрации* nebo *губернатор*; *Верховный Совет* byl přejmenován na *парламент*; *Совет Министров* na *кабинет министров* a jeho *председатель* je *премьер-министр*; *заместители* jsou *вице-премьеры* a *депутаты парламентарии*; dřívější *советы* jsou dnes *администрации*; jejich tiskový mluvčí získal titul *пресс-секретарь* nebo *пресс-атташе* a vystupuje na *пресс-конференциях*, pořádá *брифинги* a *эксклюзивные интервью*; *согласие* mezi politickými stranami se změnilo na *консенсус*.

Z hlediska sémiotiky lze tyto procesy definovat jako výměnu jazykových znaků, při níž se jedny slovní znaky zaměňují druhými, tzn., že jedny odcházejí do pasivní slovní zásoby a stávají se postupně archaizmy, zatímco druhé začínají pronikat do jazyka a uchycovat se v něm jako neologizmy.

V současné době, kdy je politický a ekonomický vývoj relativně ukončen, se těžiště dalšího vývoje přesouvá do jiných oblastí lidského života i lidské činnosti. Vznikají nové vědní disciplíny (*климатология*), rozvíjejí se informační technologie (*IT-технологии*; *IT-специалисты*), objevuje se nová elektronika i domácí přístroje (*плазменный телевизор; бутербродница* čili *тостер; сэндвичница; вафельница; блендер; решётка-гриль*), ohrožují nás nové nemoci (*SARS; коровье бешенство; птичий грипп*), objevují se nové druhy sportu (*спиннинг; стретчинг; рафтинг; каньонинг; парашайдинг*;

могул;⁸⁸ пейнтбол), nové hudební žánry či tance (рэп; хип-хоп), změny jsou i v oblasti módy (куртки-дутики, бриджи, брюки с заниженной талией) apod.

Jedná se o léta přelomová ve všech oblastech společenského života. V důsledku změn v politickém a hospodářském životě, v životním stylu, ve způsobech veřejné komunikace, ve využití nové techniky, zejména počítačů se setkáváme s nebývalým množstvím nových výrazů. Téměř před našima očima se přejímají nebo tvoří nová slova, slova užívaná dříve nabývají nových významů, jiné výrazy, které se užívaly v úzkém okruhu odborníků nebo byly spojeny s určitým sociálním prostředím, se dostávají do širšího úzu. Některé výrazy se zase vracejí. V mnoha případech vidíme tendenci tato slova internacionalizovat.

Ukazatelem těchto procesů ve slovní zásobě je také aktivizace základních slovotvorných způsobů, jakými jsou sufixace, prefixace nebo kombinace obou, kompozice, k nimž se přiřazovaly koncem 20. století «mladší» způsoby tvoření jako jsou zkratky a kontaminace. Nesmíme zapomínat ani na nadměrné přejímání cizích slov. Velkou aktivitu začíná vykazovat přenášení slovních významů na základě metaforizace a rozšíření významu. Podle posledních údajů⁸⁹ se v dnešní době využívá pro tvoření nových slov 11 způsobů z 18. Velké množství těchto «novotvarů» vešlo již do aktivního užívání a doplnilo normativní slovníky, mnohé mají šanci toto místo zaujmout. Mezi posledně jmenované řadíme i ty, jež byly vytvořeny konkrétním autorem a mají okázalý charakter.

Lexikální systém ruštiny prošel třemi základními typy lexikálních inovací:

1) **kvalitativní změny** se promítají do sémantických procesů, sémantických posunů významů, změn smyslových konotací, tvoření sémantických neologizmů, metaforizace, deideologizace, determinologizace

2) **změny v používání slov**, které zahrnují procesy aktualizace, tj. přechod z periferie do centra slovníku a pasivizaci určitých vrstev lexiky, stylistické posuny, aktivizaci používání snížené a cizojazyčné slovní zásoby

Aktualizace a pasivizace slovní zásoby jsou jevy nestejně intenzity a objemu. Aktualizace probíhá rychleji než pasivizace a týká se různých vrstev lexiky, kdy do popředí vystupují mnohá «zapomenutá» slova ekonomická, politická, administrativně-územní i celé vrstvy tabuizované lexiky z oblasti náboženství, sexu, narkomanie. Pasivizace proběhla u společensko-politických

⁸⁸ Slovo bylo přejato z angličtiny pro svou krátkost a nahradilo slovní spojení спуск по бугристому склону, v češtině boulování, jízda na boulich. Jedná se o jednu z lyžařských disciplín.

⁸⁹ Дуличенко А.Д.: Русский язык конца XX столетия, Мюнхен, 1994

vztahů, v ideologické oblasti a u socialistické ekonomiky. V dnešní době se s ní setkáváme také, ale probíhá s menší intenzitou, protože vymizel nebo se změnil příznak, který slovo pojmenovávalo, nebo slovo nevyhovovalo po stránce slovotvorné a bylo nahrazeno novým. «Výměna» lexikálních paradigmat byla nejmarkantnějším procesem na počátku lexikální «revoluce» a odstartovala tak další změny.

Proces aktualizace a pasivizace neznamena pouze «návrat zapomenutého» a odstranění ze slovní zásoby «nedůležitého», ale je spojen s významovými posuny, které se projevují ve změnách ideologických konotací nebo přehodnocením nominace, kdy slova s kladným hodnocením dostávají zápornou nebo ironickou charakteristiku (*плановый, коммунист, субботник*) a naopak slova se záporným hodnocením se stávají neutrálními (*миллионер, коммерсант, инфляция, амбиция*). Také slova dříve používaná pro zahraniční nebo předrevoluční realitu se začínají používat pro nominaci ruské reality (*акционер, монополия, концерн*).

3) inovace v nominaci, které spočívají v lexikálním přejímání a tvoření slov.

Pro ruštinu druhé poloviny 20. století je také charakteristické odstraňování hranic mezi podsystémy, které vytvářejí systém národního jazyka: do spisovného jazyka se dostávají prvky ze žargonů, slangů včetně vulgarizmů z jazyka asociálních živlů, tedy prvky nespisovné a naopak do řeči hovorové proniká vliv spisovného jazyka; sociální a profesionální mluva ztrácí svou uzavřenost a doplňuje běžný jazyk slovy a výrazy typu: *разборка, тыфтя, наезд*. Příčiny tohoto jevu tkví v sociálních a demografických procesech, které probíhají ve společnosti.

Vývoj slovní zásoby je na přelomu století charakterizován těmito tendencemi:

- demokratizace a expresivizace
- internacionalizace
- determinologizace
- růst analytizmu
- jazyková ekonomie

4.1. Demokratizace a expresivizace slovní zásoby

Demokratizace společensko-politického a ekonomického života, lidských vztahů ovlivnila některá jazyková fakta a procesy na konci 20. - na začátku 21. století a odrazila se v jazyku. Demokratizace jazyka spočívá v průniku jazykových prostředků z nekodifikované oblasti jazyka do spisovné. Do společenského života se dostaly takové vrstvy obyvatel, které jsou spojeny s

různými formami nekodifikovaného, nespisovného jazyka. Demokratizace jazyka spolu se zrušením cenzury vedla k tomu, že se snížená lexika dostala za hranice ústní řeči a ovlivnila všechny žánry, které potřebují expresi: novinové a televizní reportáže, publicistické pořady, politické debaty i oficiální projevy.

Ve 20. století jsme zaznamenali tři záchvěvy demokratizace jazyka, a to:

- ve 20. letech (porevoluční období)
- v 60. letech (oslabení cenzury)
- na začátku 90. let (přestavba a glasnost').

Jak uvádí K.Gutschmidt,⁹⁰ «литературноязыковая тенденция к демократизации есть одно из проявлений *интегративной тенденции* в литературном языке. В свою очередь демократизация выражается в коллоквиализации, в отказе от архаизмов, в терпимости культурного узуса к инфильтрации диалектных и просторечных элементов в литературное общение».

Otázkou demokratizace jazyka se také zabývala N.B. Mečkovská, která pod tímto pojmem chápe «расширение доступности языка для говорящих» a ve vývoji tohoto jevu za nejdůležitější považuje tyto sociolingvistické procesy: 1) změny ve spisovném jazyce; 2) tendenci k jazykové integraci společnosti; 3) kolokvializaci jazykové komunikace; 4) internacionalizaci jazyků.⁹¹ Jazyková integrace je podle jejího názoru podmíněna takovými faktory jako «нивелирующее воздействие литературного языка на диалекты, расширение круга носителей литературного языка, вызванное расширением среднего образования, развитием масс-медиа». Pojem kolokvializace objasňuje jako «влияние на литературный язык разговорной речи и ненормативного (диалектно-просторечного и арготического) общения»⁹². Demokratizaci jazyka dále definuje, jako «процесс стихийный, объективный, независимый от политического устройства общества, сколько от исторического времени в глобальном масштабе. Демократизация как линия в языковой политике проявляется в терпимости к инфильтрации языковых элементов из низких стилистических регистров; в терпимости к речевым погрешностям».⁹³

Jedná se o nejdůležitější tendenci rozvoje spisovného jazyka, která je charakterizována právě procesy sblížení spisovného jazyka s hovorovým, kdy je hovorová vrstva obohacována žargonní lexikou a hovorovými se stávají

⁹⁰ Гутшмидт К.: Общие тенденции и специфические формы их реализации в современных славянских языках. In: Jazykovedný časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akademie vied, 1998, č. 1-2, s. 21-23. Procesem kolokvializace jazyka se rozumí proces rozšíření vrstvy hovorové slovní zásoby a zvýšení frekvence jejího používání.

⁹¹ Мечковская Н.Б.: Тенденция к демократизации в истории языка: слагаемые и альтернативы. In: Русский язык в изменяющемся мире. Материалы Международной научной конференции 30-31 марта 1999 г., Минск 2000, s. 26

⁹² Tamtéž, s. 27

⁹³ Tamtéž s. 29

jednotky vojenského, policejního, zločineckého i mládežnického žargonu (*дедовщина, бомж, бытовуха, стукач, банан*).

Tato snížená lexika se pak podílí na rozšiřování synonymických řad, podněcuje vznik stylistických neologizmů, které vznikají hlavně v hovorových a žargonních vrstvách lexiky. Také spisovný jazyk se podílí na vzniku stylisticky snížených synonym (*ракушка* – garáž; *чайник* – neprofesionál; *трубочист* – programátor, který upřednostňuje počítače firmy BORLAN; *хомяк* – domácí úkol a domácí stránka v počítači – home page; *роллер* – velký hráč, spekulant, mafián).

Tato fakta dokládají intenzivní vzájemné působení různých sfér jazyka, v jehož důsledku se do centra spisovného jazyka dostávají okrajové prvky.

Ze všech procesů, které probíhají v současné ruštině a které jsou vyvolány demokratizací, je třeba vyzvednout dva nejcharakterističtější:

1. **žargonizaci, vulgarizaci spisovného a hovorového jazyka**
2. **přejímání cizojazyčných slov**, která v daleko větší míře než tomu bylo doposud, doplňují mládežnický a profesionální žargon. Jejich největší část však zůstává za hranicemi běžného jazyka, protože souvisí s odborným jazykem.

Demokratizace slovní zásoby je těsně spojena s nárůstem expresivní slovní zásoby. Ten je spojen s odstraněním jazykového tabu, což vede k nadměrnému používání *snížené lexiky* (nespisovné výrazy od pejorativních přes hrubé, žargonizmy až po vulgarizmy). Zároveň s tímto procesem probíhá míšení stylů. Použití snížené lexiky bylo charakteristické pro ústní hovorový jazyk a pro málo vzdělané vrstvy obyvatel, zatímco cizí slova byla naopak spojena s příznakem knižnosti a se vzdělanými vrstvami. Mezi sníženou lexikou zvláštní místo zaujímá lexika se záporným emocionálně-expresivním zabarvením, která se dostává i na stránky tisku, protože těmito prostředky se lépe dají vyjádřit odsouzení, ironie, nadsázka apod.

Expresivizace má své místo i při tvoření slov, kdy se objevují stylisticky snížená slova, tvořená např. sufixy **-ка, -уха, -юга, -щина** (*запрещёнка, порнуха, уважуха, веселуха, журналюга, дедовщина*) a kdy se masově používají autorská slova, okazionalizmy a individuální slova.

Proces demokratizace má tak dvě stránky:

1. kvantitativní, kdy narůstá počet aktivních uživatelů spisovného jazyka
2. kvalitativní, kdy dochází k pohybu v samotné struktuře jazyka. Je to důsledek vzájemného vlivu různých nespisovných vrstev jazyka, sociálních a teritoriálních dialektů na spisovný jazyk.

Proces demokratizace v jazyce je v těsném sepětí s procesem demokratizace společnosti. Na urychlování tohoto procesu se ve spisovných jazycích podílejí hromadné sdělovací prostředky, v nichž dochází ke sbližování písemných, knižních i hovorových forem řeči, a které mají značný vliv na současný stav řečové kultury. Zde je třeba si uvědomit, že tempo sociálních změn není shodné s tempem jazykových změn, které se uskutečňují pomaleji.

4.2. Internacionalizace slovní zásoby

V souvislosti s globalizačními procesy sílí i tendence k internacionalizaci slovní zásoby národních jazyků, které se v současné době nenacházejí v izolaci, ale naopak se rozvíjejí v kontaktu s druhými jazyky. Stávají se tak součástí širšího politického, kulturního i geografického spektra. Na internacionalizaci jazyka má především velký vliv internacionalizace vědy, ekonomiky, kultury a společenského života, a právě globalizace v oblasti vědy a ekonomie napomáhá pronikání cizích termínů do různých jazyků současně s jejich výskytem v původním jazyce. Sjednecovat odbornou terminologii si vyžaduje i vstup do EU. Požadavek na internacionalizaci současné vědecké terminologie je jednou z příčin přejímání cizích slov. Internacionalizace je také přímým projevem zvýšené migrace obyvatel a pohybu informací, které vedou k jakési globalizaci v oblasti mezinárodní a národní komunikace. Ta přispívá k odstranění komunikačních bariér, ale přináší různé problémy v oblasti jazykové kultury a jazykové politiky. Internacionalizace je tedy typickým jevem odborného vyjadřování, protože nejlépe vyhovuje požadavkům na jednoznačnost a usnadňuje dorozumívání mezi odborníky; vzniklé internacionalizmy nejsou zatíženy stylistickými, citovými ani vedlejšími příznaky a napomáhají obohacování knižní lexiky.

Internationalizace se také může podílet na tvoření neterminologických pojmenování. Uplatňuje se v rovině lexikální a stylistické (hlavně v odborném a publicistickém stylu) a proniká i do slovotvorby.

Internationalizační tendence jsou zřetelné i v současné ruštině. Při tvoření slov se internacionalizace projevuje:

1. aktivizací cizojazyčných afixálních morfémů, které se pojí s cizojazyčnými i ruskými slovními základy (*антирыночник, анти табачный, гиперинфляция, дерублевизация, контрпродуктивный, супермаркет, суперребёнок*)
2. aktivizací cizojazyčných výpůjček, které slouží jako derivační základ pro vznik dalších pojmenovávacích jednotek, kdy nacházejí uplatnění i domácí slovotvorné prostředky (биржа - биржевик; ваучер - ваучерный; демпинг - демпинговать, демпинговый; индекс - проиндексировать; ксерокс - ксерить, оксерить; наксерить; офис - офисный; PR - пиар, пиарщик, пиаровский; принтер - отпринтить; прогноз - спрогнозировать; рейтинг - рейтинговый; тинейджер - тинейджерский; факс - факсовый, факсить; офаксить; шоп -

отшопить).⁹⁴ Mezi nejčastěji používané sufixy pro tvoření přídavných jmen patří -н, -ов, -ск, zatímco u sloves jsou na první pozici sufixy -овать, z cizích potom -ировать, -изировать a v profesní mluvě pak sufix -ить. To, že se cizojazyčný slovní základ spojí s ruským afixem, svědčí o jeho přechodu do lexikálního systému ruského jazyka.

3. aktivizací slovotvorných prvků, tzv. afixoidů, na něž se přeměňují cizojazyčná slova a kořenové morfémy (дискомода, телеигра, шпиономания)
4. aktivizací cizích slovotvorných postupů a modelů (онлайн-офис, реалити-шоу)

Prvky, z nichž je slovo složeno, jsou známy v mnoha jazycích, ale význam celého slova, které vzniklo v daném jazyce, je znám pouze danému kolektivu. Za projev jazykové internacionalizace můžeme považovat i tvoření slov pomocí různých typů zkratk, které se vyskytují v mnoha jazycích. Dnes se zkratky přejímají do ruštiny vesměs bez překladu (*SARS*; *SMS-сообщение* nebo jen *SMS*, ve slangu *эсмэска*; *DVD*, *GPS*).

Vliv na začleňování internacionálních prvků do ruštiny mají především mimojazykové faktory, tj. sociální podmínky a jejich změny, působení hromadných sdělovacích prostředků, ale i jazykové faktory, mezi něž můžeme zařadit:

- ❖ aspekt kondenzační, který je spojen s jazykovou ekonomikou a spočívá v nahrazování víceslovných pojmenování jednoslovnými, např. *беседа для журналистов – брифинг*; *вычислительная машина – компьютер*; *прекратить операции, выполняемые компьютером – киять*; *печатающее устройство – принтер*
- ❖ aspekt aglutinační, který je spojen s tendencí k analytickému vyjadřování. Ta se projevuje především v rovině slovotvorné, kde podporuje růst složených pojmenování, v němž je atributivní část tvořena nejčastěji cizojazyčným lexikálním prvkem, např. *интернет-магазин*; *офис-менеджер*; *бизнес-клуб*, který vystupuje ve funkci analytického přídavného jména.
- ❖ aspekt analogizační, kdy se vytváří nové pojmenování na bázi již existujících slovotvorných modelů. Nejproduktivnějším slovotvorným modelem se v současnosti stává model: prepozitivní internacionalizační prvek (řecko-latinského původu) + substantivum domácího nebo cizího původu, např. *видеопират*; *телепокупки*, *супертовар*. Na pronikání tohoto typu do jazyka se podílí snaha o dosažení symetrie obsahu a formy, tj. jeden pojem je vyjádřen jedním slovem, např. *маленький коллектив – микроколлектив*.⁹⁵

⁹⁴ Význam tohoto slovesa v češtině je nakoupit.

⁹⁵ Aspekty aglutinačními a analogizačními se zabývá Gazda J.: *Dynamika a internacionalizace slovní zásoby současné ruštiny*. Brno 1996

- ❖ aspekt emocionální, který vede k řečové expresivitě, kdy cizojazyčné slovo vystupuje jako expresivně příznaková varianta již existujícího neutrálního pojmenování (cizojazyčného nebo domácího původu), např. *баксы – доллары*

Problematikou internacionalizmů se z hlediska morfologie zabýval Z.A. Poticha,⁹⁶ který je klasifikuje na:

- сложные
- производные
- сложносокращённые
- непроизводные

Do první skupiny řadí internacionalizmy složené ze dvou a více slov internacionálního charakteru, přičemž každé slovo může vystupovat samostatně (má svůj specifický význam), např. *кофе-брейк; онлайн-офис*.

Druhá skupina je charakterizována slovotvornými komponenty, z nichž alespoň jeden může vystupovat samostatně, např. *макроэкономика*.

Třetí skupinu reprezentují internacionalizmy vytvořené ze zkráceného internacionálního slova (převažují adjektiva) a nezkráceného, plnovýznamového slova, např. *телесериал*.

Do poslední skupiny řadí takové internacionalizmy, jejichž komponenty nelze významově členit, např. *пион, клон*.

Internationalizmy jsou charakterizovány jako výpůjčky používané v mnoha jazycích, jako výrazy, které byly s malými pravopisnými nebo gramatickými úpravami převzaty do mnoha jazyků, přičemž v některých případech mají tyto výrazy charakter odborných termínů, v jiných se staly často součástí běžného každodenního života; představují tedy jednotky cizího původu, které pocházejí z klasických jazyků (latina, řečtina), avšak v současné době v souvislosti s globalizací se na jejich vzniku i zprostředkování podílí především angličtina. Do jednotlivých jazyků se dostávaly hlavně prostřednictvím termínů z různých oborů, zejména prostřednictvím psaných textů. V těchto textech dostávaly charakteristiku knižních slov. Dnes je situace jiná, protože anglicizmy nepotřebují při přebírání žádnou dlouhou etapu, aby se do přebírajícího jazyka dostaly a zdomácněly v něm.

Internationalizace není spojena jen s aktivizací přejímání a užívání cizojazyčného lexika, ale i s aktualizací dříve přejatých terminologických pojmenování z oblasti ekonomie, finančnictví, obchodu, sportu, kultury apod. (*биржа, голкипер*).

Otázka samotných internacionalizmů je komplikovaná, protože stanovit přesné hranice mezi internacionalizmy a přejatými slovy bývá obtížné. Těžko se také od sebe oddělují termíny skutečně mezinárodní od termínů utvořených z internacionálních morfů přímo na ruské půdě.

⁹⁶ Потиха З.А.: Современное русское словообразование, Москва 1970, s. 136-145

Internacionalizační tendence se projevují také zvýšeným počtem exotizmů v jazyce, a to v souvislosti s šířícími se znalostmi o reáliích cizích zemí. Nepřekládají se, a proto se používají v originální podobě (*караоке, мушкетеры, нуцца*). Dalším příkladem této tendence může být i tvoření slov cestou různých zkratk, které jsou vlastní všem jazykům.

Internacionalizační tendence je v protikladu k tendenci demokratizační, protože proces internacionalizace jazyka spočívá v pronikání termínů a profesionalizmů do spisovného jazyka, zatímco demokratizace znamená průnik nekodifikovaných prvků do spisovného jazyka. Z toho vyplývá, že tvoření slov na přelomu století je charakterizována přemísťováním jednotek (lexikálních i morfémových) z periférie systému (hovorový jazyk, žargon, profesionalizmy, terminologie) do centra (spisovný jazyk). Proces internacionalizace vede k intelektualizaci jazyka, zatímco proces demokratizace k zesílení růstu expresivizace, což může někdy vést k zhrubění. Internacionalizačních tendencí však není třeba se obávat, protože jsou vyrovnávány tendencemi nacionalizačními, tzn. tvořením pojmenování z domácích zdrojů.

Internacionalizace může také pro část nositelů jazyka usnadňovat přístup k získání informací, pro druhou část může zpočátku přinášet problémy v komunikaci.

4.3. Determinologizace

Determinologizace je v těsném sepětí s terminologizací. Jedná se o jev, kdy úzce specializovaná terminologie přešla hranice profesionálního prostředí a začala se používat v hromadných sdělovacích prostředcích, ve veřejných projevech politiků, dostala se do povědomí nositelů jazyka. Vzniklý termín, který vejde do širokého povědomí, mění zpočátku své stylové zabarvení, tzn. že ztrácí přísnou specializaci, determinologizuje se. Determinologizace slovní zásoby je spojena s jevem, kdy termíny nezávisle na svém původu postupně obrůstají doplňujícími odstíny sémantiky, přecházejí v jiné jazykové sféry a časem se stávají lexémy běžně používanými, např. **бесплодие** (газеты); **вирус** (компьютерный); **стимулирование** (передовиков; лучших из лучших награждением). Při determinologizaci se vývoj významu uskutečňuje zpravidla na základě metaforického přenosu. Na základě terminologie se také dají vystopovat i všechny typy vývoje významu: 1) rozšíření 2) zúžení 3) přenos (metaforický, metonymický, funkční). Přejít do jiného terminologického systému je vždy spojen s funkčním přenosem významu.

Přejímání termínů v současné době souvisí s globalizací, která napomáhá průniku anglických termínů do různých jazyků prakticky současně s jejich

vznikem v původním jazyce. Vzájemné prolínání **terminologického lexika** (souboru jazykových prostředků užívaných ohraničeným okruhem uživatelů) a **běžné slovní zásoby** (souboru jazykových prostředků užívaných při běžné ústní komunikaci vymezenou skupinou uživatelů i uživatelů bez vymezení) je z hlediska rozvoje slovní zásoby důležité. Na determinologizaci termínů se podílejí především hromadné sdělovací prostředky, odkud přecházejí termíny z nejruznějších vědních oborů a disciplín do běžné slovní zásoby.

4.4. Růst analytizmu

Tato tendence je zřejmá zvláště od konce XX. století. To, že tyto rysy narůstají, neznamena, že ruština přestává být jazykem syntetickým. Růstu analytizmu napomáhá šíření nesklonných slov, tj. lexikálních jednotek, které vyjadřují gramatické vztahy prostředky, které se nacházejí mimo slovo, a nikoliv tvarem slova. To vede ke vzniku nových složených pojmenování, která mají zase vliv na růst aktivity takových způsobů tvoření slov, jakými jsou zkratky a kompozice.

Na konci minulého století se zvýšil počet vícemorfémových struktur a ve větší míře se začala objevovat spojení s analytickými přídavnými jmény ruského původu nebo již zdomácnělými (částečně zkrácenými), tzv. **analyty**⁹⁷, což jsou nesklonné lexikální jednotky, které vztah k podstatnému jménu vyjadřují analytickými prostředky, nikoliv morfologickými (flektivními), např. **втор-** (вторичный), **гос-** (государственный), **гум-** (гуманитарный), **дем-** (демократический), **ино-** (иностранный), **мед-** (медицинский), **нар-** (народный), **нац-** (национальный), **проф-** (профессиональный), **пром-** (промышленный), **спец-** (специальный), **спорт-** (спортивный), **строй-** (строительный) apod. – *вторсырьё, госгарантии, госсубсидии, гостайна, гумпомощь, демблок, демизменения, иновалюта, иномарка, инопресса, медстраховка, нарден, нацбез, нацпрограмма, промзона, спецвыпуск, спецкомиссии, спецоперации, спецсигналы, спецрепортаж, спецпредложения, спецоружие, спорткар, спорткомплекс, стройкомплекс.*

Hlavní důvody vysoké produktivity nesklonných jednotek spočívají v jejich sémantice, módnosti i ve snadném používání při tvoření dalších slov. Pojmenování, na jejichž vzniku se podílejí, zaujímají v procentuálním vyjádření ještě nevýznamné místo ve srovnání např. s derivací, ale nemůžeme je opomíjet,

⁹⁷ Slovo analyt poprvé použil Panov v roce 1971. (Панов М.В.: Об аналитических прилагательных. In: Фонетика. Фонология. Грамматика. Москва 1971). V současnosti se touto problematikou zabývá ve svých pracích také Krysin, např. Крысин Л.П.: Русский язык сегодня 2, Москва 2003

protože jejich repertoár narůstá geometrickou řadou a nestačí je fixovat ani slovníky, ani lingvisté.

Z hlediska tvoření nových slov plní funkci analogickou funkci prefixoidů⁹⁸ kořenového typu a dávají vznik zkratkovým složeninám⁹⁹ neboli kompozičně-zkratkovým slovům.¹⁰⁰ Vyčlenily se stejně jako cizí prvky typu **авто-** (автомобильный), **авиа-** (авиационный), **агро-** (агрономический), **био-** (биологический), **гео-** (геологический), **гидро-** (гидрологический), **евро-** (европейский), **метео-** (метеорологический), **нарко-** (наркотический), **порно-** (порнографический), **секс** – (сексуальный), **теле-** (телевизионный), **термо-** (термический), **тур-** (туристический), **фото-** (фотографический), **эко-** (экологический/экономический)¹⁰¹ apod. (автодорога, автоинспекция, автокатастрофы, автомойка, автоновости, автостоянка, автострахование, автосалон; авиабилет, авиапассажир, авиаперелёт; агротуристика; биоассортимент, биобезопасность, биомногозерновыи, биопродукты, биотехнологии, биотеррор, биотопливо, биошампунь; геопатогенный; гидромассаж; евровалюта, европарламент; метеоинформации, метеослужба; наркоугроза, наркополицейский, наркоторговец, наркоделец, наркозависимый, наркокурьер; порнобизнес, порносайт, порноиндустрия;

⁹⁸ Pojem afixoid, prefixoid, sufixoid se objevil u Potichy (Потиха А.З.: Современное русское словообразование, Москва 1970). Do té doby se tyto prvky označovaly jako «první část složených slov» nebo «prefix». (Русская грамматика 1980, Šmilauer V.: Tvoření slov v češtině, Praha 1967). Buzássyová K. uvádí, že se jedná o osobitý typ morfému, který se uplatňuje hlavně při hybridních slovech. Je také interpretován jako kořenový morfém, jeden ze základů složeného slova, kdy se do spojení mohou dostat také původně odseknuté části prvního členu původně dvouslovného motivantu. Slova s odseknutým prvním členem nazývá kompozičně-zkrácenými slovy. (Buzássyová K.: K dimenziám internacionalizácie slovnej zásoby. In: Internacionalizmy v nové slovni zásobě. ÚJČ AV ČR, Praha 2003, s. 10-13)

⁹⁹ Gazda J.: Dynamika a internacionalizace slovni zásoby současné ruštiny. Brno 1996, s. 51

¹⁰⁰ Buzássyová K.: K dimenziám internacionalizácie slovnej zásoby. In: Internacionalizmy v nové slovni zásobě. ÚJČ AV ČR, Praha 2003, s. 12-13

¹⁰¹ O problematice těchto elementů existuje celá řada odborných prací a pojednání (Kostomarov, Zemská, Panov, Krysin, Uluchanov, Gazda) i v české jazykovědě (Martincová, Savický, Dokulil, Mejstřík), avšak v hodnocení morfémového statutu těchto mezinárodních (většinou řecko-latinských) prvků jsou mezi autory a jednotlivými jazykovědci rozdíly. Zatímco v české jazykovědě dochází vesměs ke shodě a internacionální morfémy typu anti-, pseudo-, экс-, кино-, макро-, гига-, видео-, стерео- apod., podílející se na vzniku složeného slova, jsou nazývány termínem prefixoid, ruská lexikologie za prefixoidy považuje pouze: 1) zkrácené tvary adjektiv obsažené ve výchozím sousloví (экологический террорист – экотеррорист) 2) mezinárodní prvky, které existují v ruské slovni zásobě také jako samostatné lexikální jednotky (кино-, радио-, видео-, порно-, диско-, авто-) 3) prvky, vyčleněné z přejatých slov, obsahující internacionální morfémy typu авиа-, аэро-, теле-, фото-. Internacionální prvky typu де-, пост-, экс-, анти-, pseudo-, супер-, ре-, контр-, квази- se považují za prefixální morfémy používané aktivně v oblasti jmenné prefixace. (např. Gazda J.: viz výše, s. 44-49, Zemská E.A.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995), Москва 1996, s.110-118. Prvky гипер-, макси-, макро-, микро-, мини-, мульти-, ультра- řadí Gazda do 3. skupiny, zatímco Zemská je neuvádí vůbec.

Попова Т.В., Рацибурская Л.В., Гугунава Д.В.: Неология и неография современного русского языка. Москва 2005, s. 90-95 prefixoidy nazývá elementy 2. skupiny.

Srov. např. Krysin (Крысин Л.П.: Русский язык сегодня II: Москва 2003) Ten vyčleňuje čtyři typy analytických přídavných jmen, která ve spojení s podstatným jménem plní funkci 1. prefixu (супер-, ультра-, макро-, микро-, мини-, гипер-, де-, ре-, пост-, квази-, экс-), 2. prefixoidu (диско-, евро-, теле-, видео-), 3. zkráceného přídavného jména (парт-, дем-) a 4. podstatného jména (бизнес, компьютер, фитнес, секс, интернет).

секстанцы, сексидол; телечиновник, телеигра; термобельё; турпоездка, турфирма; экосистема, экотеррорист), které se také stávají součástí složených lexikálních jednotek, v nichž stojí v prepozici a plní funkci přívlastku. Většina těchto afixoidů je motivována souslovím a vznikají zkrácením adjektiva obsaženého ve výchozím sousloví (авиа – авиационный).

Авиабилеты в 2008 году могут значительно подорожать из-за проблем **авиапарка**. (www.uto.ru, 22.8.2007)

Тем более, что **вторсырьё** при всех проблемах рынка остаётся довольно ценным производственным ресурсом. (АиФ, 2004)

Оперативники следили за каждым шагом **наркодельцов**. (Известия, 28.3.2001)

Именно реализация **нацпроекта** «Доступное жильё» привела к значительной активизации строительства. (Правда, 25.7.2007)

Те, кто не подписываются на наш журнал, могут заказать **спецвыпуск**, как обычный номер. (leták)

Спорткары Mercedes обрели новое лицо. (www.uto.ru, 18.1.2008)

Эвакуация из **спорткомплекса** оказалась вовсе не паникерством. (Известия, 27.11.2007)

Отличие **термобелья** от любого другого белья в том, что пряжа из которой выработано **термобельё**, произведена по особой технологии. (АиФ, 14.2.2001)

Tyto jednotky se podílejí na tvorbě nových slov terminologického a neterminologického charakteru, často okazionálního. Jedná se o kořenové přejaté prvky, morfémově nevyhraněného charakteru, u kterých dochází k postupnému osamostatňování, které vyúsťuje v různé míře k určité lexikální samostatnosti, takže z hlediska morfologického ztrácí adjektivní charakter a získávají status samostatné lexikální jednotky. Svou samostatnost získaly zatím tyto prvky: **авто** (spojeno s rozvojem automobilového průmyslu a dopravy), **видео** (slovo se rozšířilo v 90. letech minulého století s výrobou nového audiovizuálního prostředku, který je sice nahrazován jinými dokonalejšími přístroji, ale přesto si zachovává vysokou slovotvornou aktivitu), **диско** (vyskytuje se převážně v řeči mládeže a je spojeno s trávením jejich volného času; vyskytuje se ve významu vyznávání určitého životního stylu, diskotéka, hudební styl), **porno, секс, стерео, радио, фитнес**,¹⁰² k nimž se přiřazuje také

¹⁰² Фитнес řídce фит ve složeninách (*фитнес-зал; фитнес-мода; фитнес-клуб; фитнес-гимнастика; фитнес-техника; фитнес-наркоман; фит-сорта*) vystupuje ve významu tělesná a duševní zdatnost, dobré zdraví, vhodný na podporu dobrého zdraví a v současné době také ve významu «nízkokalorický». – Новыми сегментами должны стать лёгкие «фитнес»-сорта, не содержащие сахара и жира. (Известия, 24.2.2005) – В Москве уже сложилась целая категория **фитнес-наркоманов**, которые при пропуске одного-двух занятий начинают испытывать ломку. (www.uto.ru, 19.2.2008) – Розничные торговцы замечают, что йогурты с приставками «био» и «фит» продаются на 10-20% лучше обычных. (Коммерсантъ, 27.7.2004)

супер-, o čemž svědčí i slova «*суперски*», «*суперский*», a proto by se tyto prvky měly považovat za lexikální jednotky, které se mohou podílet na vzniku vlastních kompozit bez spojovacího vokálu a měly by se vyčlenit ze skupiny prefixoidů. Příčinou jejich vydělování v samostatnou jednotku může být jejich narůstající frekvence používání a snaha o «ekonomii» jazykových prostředků.

Классические **авто** съехались в Москву. (www.utro.cz., 22.8.2007) - В деле о гибели Дианы появилось таинственное **авто**. (www.utro.cz., 16.10.2007)

Там можно устроить **диско** в стиле семидесятых. (ТВ-Парк, 5/2003) - В списке жанров помимо панка значатся рок-н-ролл, нью-эйдж, рэп и даже **диско**. (Известия, 13.10.2002) – Брюки и платье из эластичного кружева, причёска а-ля **диско** характерны для моды эпохи **диско**. (Домовой, 4.6.2002)

За распространение и производство детской порнографии станут наказывать гораздо строже, чем за распространение обычного **порно**. (Известия, 29.12.2002)

На нашем сканере можно сканировать так **суперски**. (реклама) - Вам **суперски** идёт блонд. (ТВ-Парк, 3/2007) - Команда ничего **суперского** нам не демонстрировала. (Эхо Москвы, 18.7.2002)

Фитнес – для людей любого возраста. – И это единственный **фитнес** в Москве со специальной водной комнатой для детей. (Известия, 15.11.2001)

Frekventovanost cizích prvků je různá. V dnešní době se nejvíce vyskytují prefixoidy **авиа-** (v souvislosti s rozvojem letecké dopravy), **нарко-**, společně s **порно-** (pronikly do ruštiny až v 90. letech, dříve se vyskytovaly sporadicky, neboť označovaly cizí skutečnost), **био-**, **эко-** (v souvislosti se změnami v zemědělství a s přechodem na nový životní styl), **тур-** (v souvislosti s rozvojem cestovního ruchu). Tento komponent se stal součástí názvů cestovních společností, jež se zabývají organizací zájezdů a své pojmenování mají podle výsledného produktu: *туроператор* cesty zajišťuje, připravuje, *турагенство* je jenom zprostředkovává zájemcům. Tato pojmenování spolu s *турфирма*, *турорганизация* zcela vytěsnila pojmenování бюро путешествий. Prefixoid «тур» se stal konkurencí k přídavnému jménu «туристический». Vedle slov *турагенство*, *турфирма*, *туроператор*, *турбизнес*, *турбизнесмен*, *турпродукт*, *туриндустрия*, *турфирма*, *туркомпания* se v ruštině vyskytují slovní spojení *туристическая деятельность*, *туристическая отрасль*, *туристический рынок*.

Желающих инвестировать в **турбизнесе** не убывает (Коммерсантъ, 14.8.2007)

Как известно **туристическая деятельность** делится на оперативную и агентскую. (Коммерсантъ, 14.8.2007)

Прежде чем выкупить путёвку у **туроператора**, поинтересуйтесь, включен ли он в единый реестр. (Правда, 25.7.2007)

Если вы обратитесь в **турагенство**, уточните, с каким **туроператором** оно имеет дело. (Правда, 25.7.2007)

Если вы обратитесь в турагенство, уточните, с каким туроператором оно имеет дело. (Правда, 25.7.2007)

чартеры организуют турфирмы для своих клиентов, потому что билеты нельзя купить отдельно от тура. (Правда, 7.7.2007)

Bouřlivý rozvoj zaznamenávají slova s био- a эко-, a to i mimo vlastní vědeckou a odbornou sféru. Mají však ve většině případů posunutý význam. «Эко-» vychází ze slova экологический/экология, neukazuje však přímo k jeho významu, tj. «věda o životním prostředí», ale váže se k významu «usilující o vytvoření prostředí vhodného k životu a o jeho udržení», např. *экобензин, экозона, экосистема*. Téměř synonymní jsou složeniny s «био-». Tento komponent zase vystupuje více ve významu «pocházející z přírody, přírodní, biologicky čistý, získaný, vyrobený s použitím přírodních látek», např. *биокефир, биопродукты, биоинженер, биомногозерновой* než «biologický» např. *биотеррор, биометрический* паспорт. Není lehké rozhodnout, zda složenina byla přejata už jako celek z cizího jazyka, nebo se zformovala v ruštině.

Evropský integrační proces se odrazil v nárůstu složenin s prvním komponentem евро-, který vystupuje jednak s významem «evropský, týkající se Evropy» (*евродепутат, евроконституция, евровыборы, европространство, европарламент*) a jednak s významem «euro-měna» (*евросчёт, евторынок*), kdy se podílí na vzniku složenin terminologického charakteru.

Některé komponenty si své místo v lexikálním systému teprve hledají, např. **агро-** (*агротуристика, агроэколог*); **метео-** (*метеопрогноз*); některé se vyskytují pouze ojediněle, např. **арома-** (*аромакурительница*). Budoucnost má před sebou také komponent **нано-** (нанотехнологии), který se začal vyskytovat zcela samostatně.

Президент создал крупнейшую промышленную госкорпорацию, которая соберёт под своим крылом самые лучшие технологии страны. «Ростехнологии» смогут объединить и «авто» и «авиа», и даже столь модные сейчас «нано». (Известия, 27.11.2007)

První komponenty se často vyznačují homonymií, např. авто- (automobilový; autobiografický; samostatný z řec. autos), některá k ní směřují, např. био- (živý; přírodní; biologický; biometeorologický; bioenergetický;), protože jednotlivé významy postupně ztrácejí vzájemnou souvislost. Většina z nich však je polysémní, např. эко- (ekonomický i ekologický), евро- (měna a evropský), супер-

Některé morfémy, které se tradičně považovaly za substantivní předpony v lingvistikách českých i zahraničních, např. **гипер-** (*гиперкультовый фильм, гиперглобальный*), **супер-** (*суперкитч, суперспорт*), přestaly být pocíťovány jako předpony, eventuálně předložky, např. **экс-** (*экс-министр*). Tento jejich

původní význam ustoupil do pozadí a vyvinul se význam autosémantického slovního druhu, např. adjektivum **супер**, které neustále rozšiřuje své významy, např. *суперакция*, *суперраспродажа* (velmi výhodný); *суперкачество*, *суперартист*, *суперребёнок*, *суперталант* (vynikající, prvotřídní, nadaný, výjimečný); *суперкар* (luxusní a zároveň drahý); *суперопущие* (nejmodernější); *супермаркет*, *суперрегион*, *супертайфун* (veliký, obrovský); *супервторник* (rozhodující); *суперамбициозный*, *супернизкий* (superlativ) a adjektivum **экс** (bývalý).

Результаты прошедшего в Америке «супервторника», когда в праймериз приняли участие жители более чем 20 штатов, впечатляют: противники-демократы Хиллары Клинтон и Барак. - Кто из них победит в «супер-вторник»? (Известия, 7.2.2008)

Парад суперкаров состоится в Москве. - BMW разработала водородный суперкар. (Известия, 18.10.2005)

Супертайфун сдувает китайцев с побережья. (Правда, 9.2.2005)

4.5. Jazyková ekonomie

V současné ruštině je jednou z nejdůležitějších tendencí snaha «šetřit» v oblasti jazykových prostředků. Setkáváme se s ní na všech úrovních jazykového systému: ve fonetice, syntaxi i slovotvorbě, kde se projevuje nejsilněji. V posledních letech se proces tvoření slov v ruštině zintenzivnil. Mají na to vliv neustálé změny ve slovní zásobě, které jsou podmíněny změnami ve společnosti. Jak říká D.E.Rozental: ¹⁰³ «процесс словообразования тесно связан как с лексикой, так и с грамматикой. Связь с лексикой выражается в пополнении словарного состава языка новыми словами, потребность которых порождена самой жизнью. Связь с грамматикой проявляется в том, что новые слова обычно оформляются по существующим моделям, располагаются по тем грамматическим категориям, которые присущи языку».

Základním principem tvoření slov je v současné ruštině princip kondenzace neboli princip syntagmatické ekonomie, který nastupuje tehdy, jestliže se libovolná jazyková jednotka (slovo, slovní spojení, obrat) často užívá. Nejčastějšími způsoby tvoření nových slov, které vyjadřují tendenci k ekonomii, jsou apokopa (odseknutí) ¹⁰⁴, abreviace, univerbizace a kompozice. Tyto postupy patří sice mezi tradiční, ale v dnešní době náleží k nejproduktivnějším způsobům tvoření nových slov, a proto jim budou věnovány samostatné kapitoly.

¹⁰³ Розенталь Д.А.: Практическая стилистика, Москва 2001, s.163

¹⁰⁴ Tento termín používá Buzássyová K: K dimenzím internacionalizácie slovnjej zásoby. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. ÚJČ AV ČR, Praha 2003 /sborník příspěvků z konference 16.-18.6.2003, s. 10

Экономия языковых средств не проявляется только в создании новых слов, но и в лексикальном переименовании слов из других языков. Процесс переименования не осуществляется из-за номинации новых реалий, а с целью рациональнее выразить уже известные понятия (**брифинг** – беседа для журналистов; **сериал** – многосерийный фильм; **принтер** – печатающее устройство; **PR** – связь с общественностью). Примером экономии может быть и семантическая трансформация уже известных слов, напр. слово **пакет** в значении «определённое количество взаимно связанных ситуаций, вещей» – **пакет** проблем, **пакет** информации, **пакет** услуг, **пакет** акций, «зелёный» **пакет** в значении набор экологических мероприятий.

Госдума приняла в первом чтении **пакет законов** по реформе местного самоуправления. (Правда, 18.2.2003)

К вопросу экономии обращалась также А.А.Брагинová: «Неологизмы, возникшие в результате действия закона экономии языковых средств, а также действующей в его русле тенденции к регулярности, сами по себе в известной степени (если они не становятся единственным средством названия данного понятия) избыточны, ибо выступают в качестве вторичных наименований. Таким образом, само явление экономии неотделимо от своей противоположности – явления избыточности.»¹⁰⁵

Экономия является важной не только для говорящего, которому помогает упростить высказывание, но и для слушающего, поскольку может для него быть высказывание более понятным.

---

¹⁰⁵ Брагина А.А.: Синонимический ряд: словосочетание-слово. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 84

5. КОМПОЗИЦЕ

Композита представляют в последних десятилетиях velmi produktivní složku nových pojmenování. Příčinou jejich vzniku je potřeba pojmenovávat nové jevy v oblasti odborného vyjadřování, případně profesní mluvy a slangu a vytvářet nová aktualizovaná pojmenování v textech publicistického stylu. Předpokladem pro jejich vznik je vliv cizích jazyků a tendence vedoucí k «ekonomii» vyjadřování. Je to výhodnější pojmenování než slovní spojení nebo opisná forma, jednak proto, že je kratší a jednak proto, že se od něho snáze tvoří deriváty (кофе-брейк x кофебреечный). Převážná část kompozit je cizího původu jako celek (*атташе-кейс; байкер-кросс; банк-кредитор; бизнес-вумен; бизнес-империя; бизнес-ланч; бизнес-раут; бизнес-структуры; бизнес-центр; бизнес-элиты; велнесс-центр; видеоигрок; видеоклуб; видеозритель; гомосексуалист; допинг-контроль; допинг-проба; имидж-тур; интернет-кафе; интернет-план; интернет-торговля; кофе-брейк; мастер-класс; мафиози-отель; пресс-конференция; реалити-шоу; рок-концерт; салат-бар; тайм-аут; топлес-этикет*;¹⁰⁶ *тюнинг-ателье; экстрим-туризм; штрих-код*); druhé místo zaujímají kompozita skládající se z jednoho komponentu cizího a jednoho domácího, popř. zdomácnělého (*бизнес-образование; бизнес-школа; допинг-проба; дисководущий; онлайн-бронирование; тандем-прыжок; тюнинг-встреча*),¹⁰⁷ tzv. hybridní kompozita. Stoupá počet složených neologizmů utvořených pomocí dvou domácích komponentů (*однополоый брак; машино-место; стенолаз*).

Výsledkem procesu skládání (kompozice) je složenina (kompozitum) nevlastní (spřežka) a vlastní (nerozložitelná na samostatná slova), která se skládá nejméně ze dvou slovotvorných základů, částí, komponentů. A.Z.Poticha uvádí: «принципиальное различие между аффиксацией а словосложением заключается в том, что при аффиксации лишь один компонент имеет самостоятельное смысловое значение, другой же или другие компоненты играют служебную роль, а сложные слова образуются путём объединения

¹⁰⁶ Slovo *топлес* se stalo velmi populárním na podzim roku 2007, o čemž svědčí i jeho slovotvorná aktivita. Nejčastěji vystupuje jako součást slovních spojení a kompozit (*мировой топлес-этикет; топлес-пляж; стиль топлес; топлес-безопасность*). V tisku se slovo objevilo s poznámkou «без верха; пляжный нудизм». Лучшим местом для загара *топлес* традиционно считается пляж Копакабана в Рио-де-Жанейро. - *Топлес* здесь в роде дресс-кода. - *Топлес-пляж* – его тусовочная атмосфера привлекает сюда толпы молодых, красивых и сексапильных. (www.blogcentrum.ru, 22.11.2007)

¹⁰⁷ Man přiřazuje kompozita bez spojovacího vokálu ke kompozitům přechodného typu (jev mezi složeninami přiřadovacími а подřadovacími), kde první člen vystupuje ve funkci přívlastku nebo nejde vztah zcela určit. (царь-пушка, стоп-кран, портланд-цемент) – Man O.: *Заклады лексикологии русского языка*. Praha 1975

в одну лексическую единицу двух или более основ знаменательных слов».¹⁰⁹

Poměrně rozsáhlou skupinu složených slov rozdělujeme podle povahy vzájemného sémantického a syntaktického vztahu na:¹¹⁰

< **složeniny koordinační** (přířad'ovací) - se vztahem souřadnosti

< **složeniny subordinační** (podřad'ovací) - se vztahem podřadnosti

Jako koordinační složeniny označujeme ty, jejichž komponenty jsou si rovnocenné a označují jediný příznak, který je výsledkem příznaků jednotlivých sémantémů (*гапаржестроение, скейтборд, стеклопакеты*). Koordinační složeniny utvořené především kalkováním anglických vzorů typu *факс-аппарат, бизнес-клуб* označuje Kostomarov jako **биномы**.¹¹¹

Naopak subordinační složeniny vyjadřují různé syntaktické vztahy mezi jejich členy. Jedna složka je syntakticky závislá na druhé. Základní člen je determinát, před ním stojí determinant. Subordinační kompozita bývají spojena pomocí tzv. kompozičního vokálu. V žádném případě se nepíše se spojovníkem (*конкурентоспособность, стенолаз*).

Zvláštní pozornost je třeba věnovat růstu produktivnosti kompozit, která vznikají vlivem angličtiny podle analogického strukturního modelu – slovotvorný systém ruštiny kopíruje určitý typ pojmenování, což je důkazem toho, že ani vzdálenost jazyků vzhledem ke gramatické stavbě není překážkou vzniku nového nebo aktivizaci máloproduktivního modelu tvoření pojmenování v přejímajícím jazyce. Tak se v ruštině setkáváme s pojmenováními typu *фитнес-центр, секс-шоп, пресс-служба, медиа-компания, шоу-бизнес*, která ruštině nejsou cizí (*жар-птица, меч-рыба, джас-оркестр*). Na rozšiřování repertoáru těchto morfémů se stále častěji podílí angličtina a v ruštině se již kromě výše uvedených objevily další nesklonné komponenty, např. *пон, реалити, рок, топ*,¹¹² *тур, шоп, аква (аквапарк), ски (скикросс, скибас, скипас)*, z nichž některé mohou stát jak v prepozici, kde plní funkci adjektiva, tak v postpozici, kde vystupují ve funkci substantiva, např. *шоу-бизнес x реалити-шоу; рок-концерт x хард-рок; шоп-туризм x беби-шоп; экспресс-костюм* (rychle ušitý kostým) *x кофеварка-экспресс* (rychlovarný kávovar); *костюм-тройка* (trojkombinace).¹¹³

Zvláštnost těchto pojmenování s atributivními vztahy mezi komponenty spočívá v tom, že pro vyjádření významu příznaku se používá forma, která není specializována relačně jako slovní druh, ani derivačně (první slovo není

¹⁰⁹ Потиха З.А.: Современное русское словообразование, Москва, 1970, s. 161

¹¹⁰ Hauser P.: Nauka o slovní zásobě. Praha 1978

¹¹¹ Костомаров В.Г.: Языковой вкус эпохи. Москва 1984, s. 81

¹¹² Ve významu vrchní, horní (топ-десятка, топ-менеджмент); špičkový, prvotřídní (топ-композитор, топ-модель). Vyskytuje se také samostatně jako součást oblečení.

¹¹³ Jak uvádí K. Chlupáčová ve stati «Из наблюдений над актуальной лексикой» (Rossica, 1996/2, s. 24) – «аппозитивы (аппозитивные наименования) представляют собой нейтрализацию противопоставления слово/словосочетание, в своём большинстве имеют определяемый член на первом месте».

spojovací komponent, není zkráceno podle fonemického složení, není spojeno s opěrným podstatným jménem interfixem). Podle tohoto strukturního modelu se aktivizuje tvoření pojmenování, přičemž komponenty složeného slova tvoří nedávo přejaté anglicizmy, ale i dřívější přejímky z angličtiny, francouzštiny i latiny. Hromadný výskyt těchto tvarů narušuje flektivní charakter nejen ruštiny, ale i dalších slovanských jazyků. Daneš píše: «mohli bychom říci, že tu do češtiny vstupuje jistý typologicky nový gramatický moment».¹¹⁴ Tuto myšlenku lze vztáhnout s určitým omezením i na ruštinu.

Setkáváme se také s jevem, kdy je nesklonný komponent připojen postpozitivně, např. *бретели-спагетти*; *визажистка-профи*; *картофель-фри*; *смертники-камикадзе*; *террористы-камикадзе*; *юбка-стреч*. Takovýto tvar Savický nepovažuje za složené slovo, neboť první komponent se nezávisle skloňuje.¹¹⁵ V češtině se však podobné útvary považují za samostatná nesklonná slova.¹¹⁶

V současné ruštině narůstá počet pojmenování, která někteří lingvisté řadí mezi složeniny, jiní mezi víceslovná pojmenování a další mezi přechodný typ, který bych nazvala kompozičně-souslovným. Jsou to pojmenování, která vytvářejí apoziční vztah, kdy obě části vystupují jako samostatné s vlastní gramatickou charakteristikou, tzn., že se obě skloňují; první substantivum se stává určovaným a druhé určujícím, např. *офицер-шпион*; *телефон-плейер*; *террорист-профессионал*; *маркетолог-аналитик*; *ракеты-перехватчики*; *микрофон-петличка*; *турист-водник*; *учёный-кибернетик*; *фанатики-смертники*; *продавец-иностранец*; *башни-близнецы* Всемирного торгового центра; *велосипед-бездорожник*; *девочка-великан*; *каблук-шпилька*, *предприятия-банкроты*, *фильм-призер*, *астроном-любитель*, *фирма-посредник*, *коммерсант-нелегал*, *террорист-самоубийца*, *ракушка-тент*.

На человека, участвующем в программе, наденут маленький **микрофон-петличку**. (Комсомольская правда, 13.12.2005)

Первые образцы ставятся на площадках, где раньше стояли **ракушки-тенты**, так что места в многоуровневых гаражах в первую очередь получают их владельцы. (Правда, 30.11.2007)

Японцы давно в массовом порядке выпускают **автостоянки-башни** высотой до 100 метров (31 этаж).

(Правда, 30.11.2007) США продолжают попытки уговорить весь мир и, прежде всего, Россию, в необходимости размещения радаров и **ракет-перехватчиков** в Европе. (, 19.9.2007)

Поиски российских **туристов-водников** в Китае. (, 16.10.2007)

Астрономы-любители готовят большой взрыв. - **Астрономы-любители** поставили под сомнение существующую теорию космоса.(, 15.11.2007)

Производители молока вняты во всём многочисленные **фирмы-посредники**. (, 16.10.2007)

Иностранные **коммерсанты** - **нелегалы** приостановили торговлю. (Правда, 27.7.2006)

¹¹⁴ Daneš F.: Český jazyk na přelomu tisíciletí, Academia, Praha 1997, s. 24

¹¹⁵ Savický N.P.: Neologie jako singulární bod jazykovědy. In: Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana, 15.-21.8.2003, Academia Praha 2003, s. 141.

¹¹⁶ Daneš F.: tamtéž, s. 23-24

V ruských periodikách se však setkáváme s odlišným psaním přejatých anglických kompozit – píší se s pomlčkou, zatímco anglické výrazy se píší zvlášť, např. джек-пот/jack pot, пепси-кола/pepsi cola, тайм-чартер/time charter, хот-дог/hot dog.

Frekvence prvních komponentů je různá; nejvíce se podílejí na tvoření kompozit komponenty видео, бизнес, допинг, интернет а nově jeho synonymum онлайн/online (интернет-банкинг; интернет-бизнес; интернет-бизнесмен; интернет-бронирование; интернет-бутик; интернет-журналист; интернет-издание; интернет-кафе; интернет-компания; интернет-курсы; интернет-предприниматель; интернет-ресурсы; онлайн-визы; онлайн-конференция; online-заявка.

Anglické slovo online si svou pozici v ruštině teprve buduje – ve slovtvorbě se uplatňuje jako součást kompozita s atributivní funkcí nebo jako součást slovního spojení, např. онлайн-визы, онлайн-конференция, ale онлайн-овый центр, онлайн-овая двуязычная библиотека. Nárůst počtu kompozit s komponentem видео je spojen s rozvojem moderních technologií (видеодомофон, видеокамера, видеопромышленность), třebaže samotné slovo видео, označující přístroj, z aktivní slovní zásoby ustupuje, protože zaniká předmět, který pojmenovávalo. Jeho pozici zastoupila zkratka DVD.

Эстония переходит на онлайн-визы. (, 16.10.2007)

На этом месте раскинулся великолепно оборудованный вэлнесс-центр. (Известия, 25.7.2007)

Экономическое и бизнес-образование в России и за рубежом. (Ведомости, 29.8.2001)

Ведущие российские бизнес-школы. (Ведомости, 29.8.2001)

Он рекомендует для офиса подключение к системам онлайн-бронирования. (Коммерсант, 14.8.2007)

Распространение получает интернет-бронирование отелей. (, 16.10.2007)

Я купила одно машино-место в подземном гараже. (Правда, 30.11.2007)

Pokud je reálie nová, velmi často se přejímá její celé pojmenování v původním tvaru, je-li tvořeno ze slov dosud neznámých. Je-li součástí kompozita slovo, které je již ruštině známé, popř. je zdomácnělé, pak se z hlediska pravopisu vytváří hybrid (web-приложение, web-страница).

Впервые вводится штраф за разговор по телефону за рулём без hands-free. (Коммерсантъ, 14.8.2007)

Преимущества франчайзинга – подключение к общему call – центру. (Коммерсантъ, 14.8.2007)

Маникюр, скромный макияж, чистый носовой платок и тонкий аромат - это и есть высший класс делового dress-code. - Закон делового dress-code. - Пособия и справочник по деловому dress-code.

(, 18.5.2007) – Израильский парламент отметил начало зимней сессии введением дресс-кода,

Jak již bylo v úvodu řečeno, jsou mnohá kompozita ekonomičtější než jejich opisná forma, jsou kompaktní svým tvarem, vnitřní forma je čitelnější, jejich význam je snáze přijímán.

Kompozice jako způsob tvoření prostředků nominace zaujímá přechodnou pozici mezi morfologickým a syntaktickým způsobem spojování jazykových jednotek, má vlastnosti obou těchto způsobů. Tento způsob tvoření jednotek se dnes upřednostňuje před slovními spojeními s genitivem (*Горбачёв-фонд*), s přídavným jménem (*спорт-дайджест*) a předložkovým tvarem explikantu (*«Ленор» - полоскание*).

Pozice určujícího členu může být v kompozitu zastoupena zkratkou (*ТВ-парк*, *ГМ-продукт*; *GPS-приёмник*), symbolem (*Е-лифтинг*), slovním spojením (*бизнес-клуб*). Aktivní formování těchto kompozit je způsobeno jednak mimojazykovými faktory – sociokulturní situací zesilující napodobování cizích kulturních a cizojazyčných fenoménů, rozvojem společnosti, vědy a techniky a jednak vnitřními faktory, tj. snahou o jazykovou ekonomii.

V ruštině se vyskytují všechny typy kompozit vzniklých čistým skládáním, tj. spojením dvou samostatných slov, nebo spojením jednoho samostatného slova s komponentem internacionálního charakteru (*аэроклуб*, *видеонаблюдение*, *мегабрендовый*, *металлокерамика*, *мусоросортировка*, *ресурсосбережения*, *стеклопакеты*, *скейтборд*, *теплокондиционер*), sufixací (*белодомовские*), zkracováním (*бандформирование*, *госсубсидии*, *нацболы*) a univerbizací (*малолитражка*).

5.1. Hybridní kompozita

Velmi produktivní složkou pojmenování se v posledních desetiletích stávají hybridní kompozita¹¹⁷, která jsou projevem dvou procesů v odborném

¹¹⁷ Lingvisté k řešení problematiky hybridních kompozit přistupují z různých úhlů. Nejvíce se touto problematikou zabývají čeští lingvisté. Podle V. Mejstříka je východiskem klasifikace hybridních kompozit formální (slovnědruhová) utvářenost jako celku (substantivní, adjektivní ev. verbální hybridní kompozitum). (Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost. Naše řeč 48/1965, s. 1-18)

Martincová vychází z hlediska genetického a dělí je do dvou skupin: 1) kompozita vzniklá na pozadí víceslovných pojmenování nebo ustálených spojení, přičemž první složka může mít základ zkrácený nebo nezkrácený a druhá složka je lexikální jednotka domácího původu bez formální a významové změny (elektrovařič – elektrický vařič) a 2) kompozita, u nichž nelze genetický vztah fundace víceslovného

vyjadřování – univerbizace a internacionalizace. Jsou výsledkem působení cizích jazyků, které nemají svůj podíl pouze v oblasti lexikální, ale začínají pronikat i do slovo tvorby. Hybridní kompozita se tvoří nejméně ze dvou složek, z nichž jedna je zřetelně cizího původu a druhá domácího, resp. zdomácnělého. Někdy je obtížné stanovit hranici mezi zdomácnělostí a cizostí přejatých slov. V rámci prvního cizího komponentu se může vyskytovat komponent řeckého původu (**макро-, мега-, псевдо-, гипер-**), např. *мегарайон*; latinského (**мини-, видео-, радио-, аудио-, супер-, экс-, макси-**), např. *миникамера, суперзвезда*. Jedná se o tzv. internacionalizmy a jejich výskyt v ruštině souvisí s vlivem cizích jazyků, s procesem internacionalizace lexiky ruského jazyka, respektive s globalizací a jejím odrazem ve slovní zásobě. Přibýlo komponentů převzatých z angličtiny, jednak nesklonných, jednak zkrácených z původně složených slov (**топ-, фитнес-, шоп-, агро-, евро-**). Některé z nich se staly opěrnými lexémy, které demonstrují tvoření mnohočetných otevřených řad s identickou strukturou tvorby.

Kromě odborného vyjadřování pronikají hybridní kompozita do publicistického stylu z pracovní mluvy i odborného jazyka. Častým užíváním může dojít k neutralizaci výrazu.

Co je příčinou velkého nárůstu hybridních složenin? Jsou to faktory vnitrojazykové i mimojazykové, jako je:

- vliv vývoje společnosti a ekonomiky, který se projevuje v potřebě funkčně pojmenovat nové technologie, výrobky, jevy (*видеодомофон, видеонаблюдение, интернет-атака*)
- změny v 2. polovině 80. let, které vyvolaly pronikání zahraničního vlivu do všech oblastí (sport, móda, výpočetní technika, životní styl i oblasti dříve tabuizované (*онлайн-разговор, наркокороль*))
- pronikání nesklonných adjektiv, tzv. analytů, která mohou vytvářet slovní spojení (*топ-менеджер, топ-технологии, шоп-туры*)
- tendence ke zhovornění mluvených a psaných projevů. Mnoho původně slangových obrátů přechází plynule do běžné mluvy (*супердеишвый*)

Díky hybridům se afixoidy konstituují jako samostatný a vnitřně diferencovaný typ morfémů vedle kořenů, afixů a flektivních morfémů. Vznik hybridních slov je důkazem toho, jak cizí slova původně nečlenitelná nabývají členitosti.¹¹⁸ Jak hodnotit tyto komponenty? Jejich problematika se v jednotlivých národních lingvistikách řeší různě, což samozřejmě vede k nejednoznačnému řešení problému. Ve starších pracích byly tyto útvary považovány za prefix, za první část složených slov, později se objevil pojem

pojmenování předpokládat (monočlánek) nebo fungují na pozadí existujících synonymických lexikálních jednotek jednolexémových (ministrovy-zákrsky), resp. vícelexémových (kinopředstavení – filmové představení). (Martincová O.: Problematika neologismů v současné češtině. Praha 1983, s. 121-124)

¹¹⁸ Martincová O., Savický N.P.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. Slovo a slovesnost, 48/1987, s. 136

afixoid, prefixoid, sufixoid.¹¹⁹ Afixoid byl definován jako morfém přechodného charakteru mezi kořenným a afixálním, který se od kořenných morfémů významově odlišuje a ve slově plní jinou funkci než tradiční afixy a kořenné morfémy. Podle O. Martincové je «afixoidní tvoření v protikladu jak k čisté hybridní derivaci, tak i čisté hybridní kompozici. Přesto je příkladem dalekosáhlé inovace, která probíhá takřka před našima očima, a jejíž zasahování do struktury jazyka dosahuje takového stupně obecnosti, že může ukázat ve zvlášť nápadné podobě prolínání tendencí analogických a anomalistických».¹²⁰

Zvláštní kategorií složených slov tvoří **symbolicko-slovní** pojmenování typu: *М – банкинг; е-банкнг; е-газета; е-коммерция; е-лирнинг; е-торговец* apod. Tento způsob tvoření není zatím v ruštině příliš obvyklý. Dá se předpokládat, že se velmi rychle vžije, zejména v obchodním, bankovním nebo administrativním styku, a to vlivem angličtiny, která preferuje tvoření slov s první částí na **e-**, **m-** vedle nezkrácených podob *electronic, mobile*. Tento jev se v současné době objevuje i v publicistickém stylu češtiny, kde se kromě uvedených «symbolů» (*e* podatelna) začalo objevovat i písmeno «a» (*a* bomba).

Во многих странах развиваются институты **е-демократии**, предпринимаются эксперименты с проведением в Интернете голосований на выборах в различные органы власти. (Время, 30.7.2007)
Каким будет **Е-общество**? (Время, 30.7.2007)

¹¹⁹ Потиха З.А.: Современное русское словообразование. Москва 1970

Touto problematikou se také zabývá O. Martincová, viz článek, na němž spolupracovala s N.Savickým: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. In: Slovo a slovesnost 48/1987, s. 124-139. Dále se touto problematikou v českém prostředí zabývá Vl. Mejstřík, M.Helcl, P.Mitter, v ruském prostředí Uluchanov, i když většina ruských lingvistů a tradiční ruské gramatiky řadí takto vzniklá slova ke zkratkám a považuje je za «сложносокращённые слова».

¹²⁰ Viz Martincová, Savický, s. 125-126

6. UNIVERBIZACE JAKO JEDEN ZE ZPŮSOBŮ EKONOMIE JAZYKOVÝCH PROSTŘEDKŮ

Vznik pojmenování má své zákonitosti, které jsou odlišné v různých jazycích, ale i v rámci jednoho jazyka. Jednou z univerzálních tendencí, která charakterizuje slovanské jazyky, je tendence «šetřit» jazykové prostředky. Tato tzv. komprese se odráží v procesu **univerbizace** (z lat. slov unus – jeden a verbum – slovo).¹²¹ Termín univerbizace poprvé použil A.V.Isačenko.¹²² Někdy je daný proces nazýván v ruské lingvistice «синтетическое сжатие», «стяжение» nebo «семантическая конденсация».

V nejširším slova smyslu je třeba univerbizaci chápat jako komunikativní funkčnost. Na lexikální úrovni se projevuje jako transformace existujících víceslovných, komplexních pojmenování v jednoslovná, kondenzovaná pojmenování,¹²³ která mohou vzniknout různými slovotvornými procesy. A právě snaha vyjadřovat se stručně a dynamika komunikačního procesu vede k používání takovýchto jednoslovných pojmenování.

Z hlediska funkčně-strukturního existují mezi víceslovným a jednoslovným pojmenováním vztahy motivační. Tam, kde je nutná přesná a jednoznačná výpověď, nachází své místo komplexní čili slovní spojení. Výběr mezi slovním spojením a univerbizovanou jednotkou závisí zcela na komunikativní sféře a komunikativním cíli.

Je třeba dále podtrhnout, že jednoslovná pojmenování se často odlišují od víceslovných pojmenování svým stylistickým zabarvením. Vzniklé «univerbáty» patří do hovorového, popř. profesionálního jazyka a užívají se převážně v běžném mluveném jazyce. Jde o neformální označení předmětů, které mají svůj oficiální název, který je tvořen slovním spojením. Slovníky daná slova charakterizují jako slova se sníženým stylistickým zabarvením. O velké produktivitě tohoto způsobu tvoření slov v současné ruštině svědčí nejen jejich vysoká frekvence v ústní mluvě (hovorové, profesionální) a v různých textech (uměleckých, vědeckých, publicistických), ale i snadné tvoření slov odvozených. Prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků pronikají do písemného projevu a odtud je jen krok k jejich neutralizaci, např. оборонные отрасли промышленности – *оборонка*; незавершённая стройка – *незавершёнка*; заграничная командировка – *загранка*; стометровая дистанция – *стометровка*; легковая машина – *легковушка*).

¹²¹ Univerbizací v ruštině se zabývala také Rudincová B.: Процессы универбации в современном русском языке. In: Gazda J.: Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí. Brno 2002, s. 192-200

¹²² Isačenko A.V.: Obecné zákonitosti a národní specifičnost ve vývoji slovní zásoby slovanských jazyků. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Olomouc-Praha 1957, s. 143-151. Ve svém článku píše, že jednotlivé typy pojmenování (komplexní pojmenování, složená slova a deriváty) představují jednotlivé etapy jednoho společného procesu, jehož podstatou je ztráta samostatnosti jednoho z členů dvoučlenného pojmenování, spojení dvou komponentů do jednoho celku. Tento proces považuje za jednu ze zákonitostí rozvoje slovní zásoby a nazývá ho kondenzací. (s. 145)

¹²³ Tamtéž, s.145; Dokulil M.: Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov. Praha 1967, s. 27-28

V ruštině existují různé typy univerbátů, které vznikají nejrozličnějšími slovotvornými procesy:

- **derivací** (теневой бизнесмен – *теневик*; наличные деньги – *наличка*)
- **kompozicí** (место жительства – *местожительство*; обмен товарами – *товарообмен*).
- **různými typy zkracování** (акционерное общество – *АО*; иностранная фирма – *инофирма*; промышленная зона – *промзона*)¹²⁴ včetně stažení slovního spojení bez sufixace za současného zkrácení slovního základu (дефицитный товар – *дефицит*; контактные линзы – *контакты*; копировальный аппарат – *копир*; корпоративные вечеринки – *корпоративы*; наличные деньги – *нал*; пластиковая карта – *пластик*; позитивный результат – *позитив*; эксклюзивные новости – *эксклюзив*; экзотическое растение, животное – *экзот*).

В преддверии Нового года у отечественных эстрадных звёзд начинается «сенокос» - именно так они называют период с декабря по январь, когда по всей стране проходят **корпоративные вечеринки**. –

Группа «Дисотека Авария» на **корпоративы** не ездит. (, 5.12.2007)

Злоумышленники вовсе пользуются новым методом обмана пользователей «**пластика**». (, 3.3.2008)

- **substantivizací přídavných jmen** (наличные деньги – *наличные*)

Na tvoření jednoslovných pojmenování se v dnešní době nejvíce podílí sufixální derivace, při níž se odstraní určované podstatné jméno a významové zatížení na sebe přebírá základ přídavného jména, ke kterému se přidá sufix. Nejproduktivnějším sufixem je sufix **-ка**,¹²⁵ který je aktivní při tvoření slov označujících různé předměty a jevy (*аварийка* – автомобиль аварийной службы; *автогражданка* – автомобильное страхование граждан; *агитка* – агитационный материал; *бетонка* – бетонная дорога; *валютка* – валютный

¹²⁴ Čeští lingvisté tento typ spojují s kompozicí (s výjimkou iniciálových zkratk), protože tímto způsobem vznikají kompozičně-zkrácená slova různého stupně redukce (спецназ, компромат, инофирма)

¹²⁵ Univerbáty s tímto sufixem mají dlouhou historii. Daný slovotvorný model vznikl ve 40. letech 19. století v hovorovém jazyce v prostředí mezi divadelníky. Tehdy se objevily názvy divadel jako např. *Мариинка* (Маринский оперный театр); *Александринка* (Александринский драматический театр).

Черникова Н.В.: Слово вместо словосочетания. In: Русская речь, 3/2003, str. 46

магазин; *визитка* - визитная карточка; *взлётка* - взлётная полоса; *коммуналка* - коммунальная квартира; *копирка* - копировальная бумага; *малогабаритка* - малогабаритная квартира; *малолитражка* - малолитражный автомобиль; *междугородка* - междугородная телефонная станция; *минималка* - минимальный размер оплаты труда; *ночлежка* - ночлежный дом; *оборонка* - оборонный комплекс; *охранка* - охранное отделение; *переломка* - переломный период; *психиатричка* - скорая психиатрическая помощь; *социалка* - социальная сфера; *централька* - центральная тюрьма; *чрезвычайка* - чрезвычайная ситуация; *шестёрка*, *девятка* - модель автомобиля; *японка* - автомобиль японского происхождения. Tento sufix se podílí i na tvoření vlastních jmen, např. *Птичка* - Птичий рынок в Москве.

Mezi jednoslovnými výrazy se v poslední době objevuje skupina slov, která je utvořena od trpných přídavných jmen slovesných, např. *неучтёнка* - неучтённые деньги, товары; *незавершёнка* - незавершённая стройка.

Есть конечно, «*неучтёнка*», многие обходятся без налоговой инспекции. (Коммерсантъ, 28.4.2003)
 Новая отечественная «*легковушка*» уже совсем скоро будет колесить по городам. (Правда, 1.6.2005)
 Она прошла в полуфинал *стометровок*. (Правда, 1.6.2005)
 Первый участок реконструированной «*бетонки*» планируется открыть лишь в 2012 году. (Время, 30.7.2007)
 Долги ЮКОСА пойдут на «*социалку*». (Правда, 25.7.2007)
 Сколько придётся платить за «*коммуналку*»? (Известия, 10.10.2006) – Нельзя заморозить цены или тарифы на транспорт, «*коммуналку*» и газ. (Известия, 29.12.2007)
 Иванов уходит на «*гражданку*». (Известия, 10.10.2006)
 Иванов поможет «*оборонке*» нагулять жирок. - Реальная прибыль у предприятий «*оборонки*» появится где-то к 2010 году, когда они «нагуляют жирок» от выполнения программы вооружения. - На реализацию реформирования российского оборонного комплекса выделяется 201 млрд. рублей. (Известия, 14.3.2007) – Почему российская *оборонка* вечно оказывается в убытке. (Известия, 30.10.2001)
 - Отечественная *оборонка* «успешно представляет свою продукцию на выставках». - «*Оборонка*» будет предметом моей каждодневной деятельности. (, 6.5.2003) - Советский Союз был уникальным гигантским военным заводом – 75% промышленной продукции давала «*оборонка*». (Известия, 17.1.2002)
 «*Минималка*» - 1500 рублей. (Коммерсантъ, 15.5.2003)
 В Москве предвыборная лихорадка: почтовые ящики заполнены *агитками*. (, 30.11.2007)
 Первое, что говорят россияне об автомобиле, не требуя открыть капот: «*шестёрка*, *пятёрка*, *четвёрка*». (, 5.4.2004) – «*Девятка*» лоб в лоб столкнулась с «Москвичом» и, отлетев от него, ударилась о «КамАЗ». (, 14.1.2003)

Velkou aktivitu vyvíjí také sufix **-ик**, který se nejčastěji používá pro označení osob podle činnosti, profese. Nejvíce slov takto utvořených se objevilo po přestavbě v souvislosti s řadou nových povolání, s novým kurzem

hospodářství, např. *биржевик* - биржевой делец; *бюджетник* - работник бюджетных отраслей; *деловик* - деловой человек; *погодник* - ведущий прогноза погоды; *ручник* - торгующий газетами с тележек; *рыночник* - старонник рыночной экономики; *сырьевик* - представитель естественных сырьевых монополий страны; *теневик* - делец теневой экономики; *уголовник* - уголовный преступник; *частник* - частный предприниматель; *газетчик* – торговец печатным словом. Setkááme se s ním i v derivátech označujících předmět, např. *бесшумник* – оружие с глушителем; *мобильник* - мобильный телефон; *мультик* – мультипликационный фильм; *ночник* - ночной магазин, круглосуточно работающий магазин; *обменник* - пункт обмена валюты; *сольник* – сольный концерт; *ужастик* – фильм ужасов.

Однако первыми жертвами борьбы с терроризмом стали так называемые «*ручники*», торговавшие в метро газетами с тележек. (Известия, 23.9.2004)

Это ещё не окончательные изменения в работе «*ночников*», а только эксперименты. (Комсомольская Правда, 13.12.2005)

Очень популярный в Европе *мультик* «Ледниковый период» появится в России в конце августа. (Домовой, 14.6.2002)

Два новых фильма – *ужастик* «Атака пауков» и историческая мелодрама «Четыре пера» - в разных кинотеатрах Москвы. (Известия, 31.10.2002)

Své místo při tvoření jednoslovných pojmenování mají také sufixy, např. *-ушка, -ок, -уха, -щина*, např. *аннушка* – самолёт АН-2; *легковушка* - легковая машина; *психушка* - психиатрическая больница; *коммок* - коммисиональный магазин; *совок* - советский человек, Советский Союз; *бытовуха* - бытовое убийство, бытовое преступление; *заказуха* – заказное убийство nebo художественное произведение, изготовленное по заказу; *мокруха* - мокрое дело, tj. убийство; *групповуха* - групповое изнасилование; *развлекуха* – любое развлечение (спектакль, концерт); *спецуха* – специальные органы; *чернуха* – тёмные стороны жизни nebo фильм, спектакль, изображающие тёмные стороны жизни; *чрезвычайщина* - чрезвычайная комиссия. Suffixy – уха, -щина mají žargonní charakter a podílejí se na růstu expresivizace jazyka.

Убийство совершено профессиональным киллером, который затем попытался имитировать "бытовуху". (Комсомольская Правда, 13.12.2005)

В студентческих аудиториях молодые люди прямо говорили, что им надоела та «*чернуха*», которая ежедневно обрушивается с экранов телевидения и кинотеатров, со страниц прессы. – Эта «*чернуха*» воздействует на общественное мнение в конечном итоге. (Правда, 29.10.2004)

И им *развлекуха* (почти как пейнтбол), и стране польза. (Известия, 15.12.2002)

Ne všechny deriváty můžeme považovat za nově utvořené. Některé přešly z pasivní slovní zásoby do aktivní (*частник*, *биржевик*), u některých se setkáváme i s rozšířením významu (*силовик*). «Толковый словарь русского языка конца XX века» (1998) uvádí, že se jedná o představitele mocenských struktur, ale překladový «Большой русско-чешский словарь» (1951-1964) překládá toto slovo ještě jen jako «pracovník energetického průmyslu, energetik». Jednoslovné výrazy se tak mohou používat v různých významech v závislosti na tom, jaká konkrétní slovní spojení zastupují, např. *молочник* ve významu prodavač-mlékař; nádoba na mléko; pracovník v mléčném průmyslu; *ночник* původně noční lampička, pak i noční vozka, noční letec (stíhač), dnes obchod s nepřetržitou otevírací dobou; *персоналка* – osobní záležitosti, osobní automobil a nově osobní počítač nebo příplatky k platu nebo penzi za zásluhy. Tyto nové významy se tak podílejí na vzniku polysémie.

А у наших знакомых как раз есть «персоналка» с модемным выходом в сеть. (ТВ-Парк, 5/2003) – Ездил на работу на троллейбусе, а сейчас у него была «персоналка» с синей мигалкой и двумя сменными водителями. (АиФ, 2000) – Простая пенсия выше – 132 рублика а «персоналка» всего 106, даже 104. (Известия, 11.2.2001)

Některé univerbáty nebo jejich významy můžeme již považovat za archaizmy, např. *визитка*. Slovní spojení визитная карточка a jeho univerbát se objevily v roce 1990 s významem «dokument s fotografií majitele, který ho opravňuje k nákupu nejnutnějších nedostatkových potravin a zboží». V současné době došlo k přehodnocení významu a spojení se začalo používat ve stejném významu jako v češtině, tj. dokument s nejdůležitějšími informacemi o jejím majiteli.

Za projev jazykové ekonomie můžeme považovat i sémantické neologizmy, kdy odpovídající slovo slouží pro pojmenování nového předmětu nebo jevu, které jsou již vyjádřeny slovním spojením, např. *гражданка*¹²⁶ - všední život civilistů, nebo «opuštěák» (z vojenského slangu); *челнок* – začínající obchodník, jezdící pro zboží do zahraničí a doma ho prodává za vyšší cenu (původní význam člunek u stavu); *крытой* – překračující hranici normy (původně příkrý, strmý; ostrý, prudký; drsný, krutý, tvrdý); *обвал* – krizový stav (původně sesun, lavina); *тройник* – sportovec, jehož disciplínou je trojskok (původně tvarovka, fitink, rozbočka); *дневник* – student denního studia (původně deník; žákovská knížka).

¹²⁶ Toto slovo je polysémní, označovalo občanskou válku 1918-1920, azbuku vytvořenou za Petra I. v roce 1708

Когда тот же «челнок» съездил за границу, привёз что нужно и продал по нормальной стоимости.
(Коммерсантъ, 10.7.2002)

Aby jednoslovné výrazy plně sloužily v komunikativním procesu, musejí být snadno pochopitelné z kontextu, ve kterém jsou užity.

7. ZKRACOVÁNÍ

Se zkratkami se setkáváme na každém kroku, jak v písemných, tak i ústních projevech. Znají z televizních obrazovek, objevují se v novinových článcích s různou tematikou, odborných textech, reklamách, obchodech apod., a proto je současné období nazýváno «obdobím aktivních zkratek» (Kozáková, Kostomarov, Zemská). Na konci XX. století se tvoření zkratek stalo vysoce produktivním způsobem tvoření nových slov. Jaká je příčina tohoto jevu? Je to potvrzení toho, co je již známé, a to vliv mimojazykových faktorů na vnitřní vývoj jazyka. Jejich produktivita souvisí s dynamičností našeho života a spočívá v tom, že se současné jazyky snaží vyjádřit co nejvíce informací za co nejkratší dobu. Prvotní příčinou těchto změn v lexikálním a slovotvorném systému ruštiny jsou reformy z 90. let 20. století. Jazyk se nechová pasivně a nemůže si při pojmenování nových jevů vystačit jen se slovotvornými prostředky. Pro označení nových předmětů, jevů, pojmů přicházejí na pomoc opisná pojmenování. Analytické nominace jsou oficiálními názvy určitých reálií. Použití mnohoslovných pojmenování komplikuje vyjadřování a tím i proces komunikace. A to je také důvod vytvářet zkrácené synonymické tvary - zkratky a kompozičně zkratková slova různého typu.

Je.A.Zemská uvedla, že «в языке аббревиация выполняет компрессивную функцию, т.е. служит для создания более кратких, чем соотносительное словосочетание, номинаций».¹²⁷ Kromě této funkce, kterou zkratky plní zejména v obchodním, publicistickém a vědeckém jazyce, slouží zkratky od poloviny XX. století ještě jako prostředek expresivizace řeči.

Termín zkratka je v odborné lingvistice vykládán rozdílně. V některých pracích je v úzkém slova smyslu za zkratku považován pouze iniciálový typ, některé gramatiky pojem zkratka chápou širěji a zařazují k nim i různé typy zkratkových slov¹²⁸ (složených), zkrácené «odseknuté» tvary podstatných jmen nebo atributivních částí slovních spojení, např. *спец* (специалист), *профи* (профессионал), *фанат/фан* (фанатик), *копир* (копировальный аппарат), *дефицит* (дефицитный товар), *тень* (теневая экономика), *импорт* (импортные лекарства), *комплекс* (комплексный обед),¹²⁹ popř. slova odvozená od iniciálových zkratek (ГАИ — гаишник).¹³⁰ Většina slov, utvořených tímto způsobem, se nejčastěji vyskytuje v hovorovém jazyce nebo profesionální mluvě, odkud pronikají do spisovného jazyka. Někteří lingvisté hovoří o tom, že «усечение слов и основ следует рассматривать как

¹²⁷ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995). Москва 1996, s. 120

¹²⁸ Ман, Kostomarov, Zemská

¹²⁹ Tomuto typu zkracování se také říká apokopa, která je charakterizována jako přirozený a zákonitý jev u slov a slovních spojení, která mají vysokou frekvenci použití. V jazyce se setkáváme s čistou a smíšenou apokopou. V prvním případě se odstraňuje část fonematického složení slova nebo slovního spojení (*позитивный* результат — *позитив*; *туристическая* поездка — *тур*; *фанатик* — *фанат*; *специальное* назначение — *спецназ*; *коммерческий* банк — *комбанк*). U smíšeného pak proces tvoření nových slov probíhá ještě s pomocí jiných způsobů a prostředků slovotvorby, nejčastěji však sufixací (*видеомагнитофон* — *видик*; *тунейдец* — *туник*).

¹³⁰ Русская грамматика. Москва 1980, s. 255

подсистему обычного словообразования, потому что оно, как и всё словообразование, базируется, как правило, на принципе синтагматической экономии».¹³¹

Любителям U2 весь этот гибельный **позитив** скорее всего понравится. (Известия, 3.6.2002)
Необходимо сохранить весь **позитив** в отношениях Россия-Нато, наработанный после Рима. (Правда, 10.12.2004)

Во время матча Кубка Африки между сборными Того и Мали тоголезские **фаны** бросали на поле различные предметы. – Африканские **фанаты** устроили побоище на трибунах. (, 16.10.2007)
А.Григорьев, **профи** в организации экстремальных туристических туров. (Известия, 18.10.2005)

Produktivita tohoto typu je v ruštině viditelná, protože i prostředí pro jejich vznik je příznivé.

V současné ruštině jsou zastoupeny všechny typy zkratk, které jsou utvořeny podle známých slovotvorných modelů a které můžeme rozdělit podle frekvence na tyto skupiny:

▪ **zkratky iniciálové (vlastní, akronyma)**, vzniklé:

- a. ze spojení počátečních hlásek slov, např. *АО* – Акционерное общество; *ГМ* – генетически модифицированный; *ТОО* – Товарищество с ограниченной ответственностью; *ССОА* – Спутниковая система охраны автомобиля; *ОМОН* – Отряд милиции особого назначения; *ФСНП* – Федеральная служба налоговой полиции
- b. z počátečních písmen slov (*ВВЦ* – вэвэцэ; *ФНС* – эфэнэс; *НТВ* – энтэвэ; *PR* – пиар) a
- c. skládáním. Velmi časté jsou i zkratky psané latinkou, které bývají součástí kompozita, např. *CD-стойка*; *TV-тумбы*; *SIM-карта*; *IT-специалист*; *PR-компания*); vznikají tak akronyma **složená**.

▪ **zkratky slabičné (skupinové)**,¹³² utvořené ze spojení počátečních částí slov, např. *главед* (главный редактор); *демпрон* (демократическая пропаганда); *морпех* (морской пехотинец); *сексот* (секретный сотрудник);¹³³ *торгпред* (торговый представитель), jsou dobře známy nositelům ruštiny a kromě toho jsou v hovorovém i spisovném jazyce pravidelně používány

▪ **zkratky smíšené** (iniciálově-slabičné), utvořené ze dvou výše uvedených typů, např. *АСКО* (Акционерная страховая компания);

¹³¹ Чунызе, Л.: Тенденция к экономии словообразовательных средств в современном русском языке. In: Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня. Материалы X Конгресса международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. Санкт-Петербург 2003, s.283 под редакцией Роговой К.А., Рогожинской Н.О.

¹³² Hauser, P.: Nauka o slovní zásobě. Praha 1978, s. 155-156. Tyto zkratky nazývá skupinovými z hlediska struktury a z hlediska fungování v projevu je řadí mezi zkratková slova, protože se jako slovo píší a skloňují se.

¹³³ Сексот – osoba, která vykonává tajné sledování někoho na zadání speciálních orgánů

Яблоко (Блок Явлинский-Болдырев-Лукин); *ЕвБРР* (Европейский банк реконструкции развития); *АСКо* (Акционерная страховая компания); *КоАП* (Кодекс об административных правонарушениях)

- **zkrácení počáteční části slova**, která se spojuje s celým slovem (*госсубсидии; дипломатия; нацполитика; музпроект; инопресса*)
- **zkrácení počáteční části slova**, která se pojí s tvarem nepřímého pádu (*Минобороны*)
- **zkrácení začátku prvního slova**, které se pojí se zkráceným koncem druhého slova (*экомобиль, экобус*)¹³⁴

Poslední dva typy zkratk vykazují nízkou produktivitu. Naopak se začaly objevovat zkratky nové, např. utvořené z počátečních písmen jmen známých osobností, např. **ММ** (Мэрилин Монро); **ВВП** (Владимир Владимирович Путин). Jde o **zkratky jmenné**, které však mají odstín familiérnosti, sníženosti. Objevují se zkratky kombinované s číslicí (*H5N1*) nebo zkratky utvořené z písmen latinské abecedy, které se vyskytují jednak samostatně (*SMS, PC, PR*), jednak se stávají součástí složených výrazů (*SMS - сообщение; SIM - карта; VIP - персоны; CD - стойка; TV - тумбы*).

С месяц тому назад я получила **sms** следующего содержания. (Коммерсантъ, 14.8.2007)

На Сардинии открывается уникальный туристический комплекс для **VIP-туристов**. (Известия, 25.7.2007)¹³⁵

Některé zkratky podlehly lexikalizaci, např. *бомж*, které se do aktivního užívání dostalo z policejních protokolů. V žargonu se objevilo synonymické slovo *бич*¹³⁶ (z angl. beach-comber) interpretované také jako *бывший интеллигентный человек*. Lexikalizované zkratky se velmi často stávají motivujícím základem pro vytvoření řady derivátů: *бомж* (без определённого места жительства) – *бомжиха/бомжовка, бомжонок, бомжатник*¹³⁷, *бомжевать/бомжировать*; *бич* – *бичевать*. Výslovnost anglické zkratky **PR** (public relation – паблик рилейшенз) dala vzniknout slovu **пиар** ve významu styk s veřejností, které se stalo derivačním základem pro vznik dalších slov pomocí sufixu nebo sufixoidu a kompozit, např. *пиарщик, пиаровец, пиарство, пиармен, пиаровский, пиарный, пиарить, пиар-атака, пиар-кампания, пиар-подготовка*. Zkratka **PR** pak vystupuje jako samostatné slovo, jako součást kompozita, nebo ve spojení se sufixoidem, např. *PR-директор, PR-центр, PR-мены* apod. Přestože je toto slovo nové, je ruštinou

¹³⁴ Tamtéž. Poslední tři způsoby řadí mezi podtypy zkratkových slov, přičemž tvary vzniklé spojením zkráceného komponentu s celým slovem nazývá částečně zkratkovými slovy.

¹³⁵ Nejedná se pouze o známé osobnosti, ale také o movité občany.

¹³⁶ Toto slovo se v současné době podílí na rozšiřování homonymických vztahů. K prvotnímu významu «bič» se přidal význam «bezdomovec, tulák» a «pláž» z angl. beach

¹³⁷ Místo, kde bezdomovci přespávají. Dnes název pro nádraží, které se pro mnohé z nich stává domovem, ale také pro tramvaj, kde přečkají noc nebo chladné dny.

již osvojené. Má své slovotvorné hnízdo a nyní se tvoří hlavně slovní spojení, např. *пиаровская акция* (akce, událost, která má za cíl připoutat pozornost k něčemu nebo někomu); *чёрный пиар* (zveřejnění nedůvěryhodných materiálů, kompromitujících nějakého kandidáta při předvolebním kampani).

Stejným způsobem vznikla slova *писюк* (z PC); *аська* (z ISQ); *сидюк* (z CD); *эсэмэска* a *эсэмэсник* (ten, kdo posílá do sdělovacích prostředků SMS-zprávy z SMS); *симка* (z SIM).

Однако он продолжил **пиарить** письмо Юменкова в Лондон, отправив текст этого письма в редакции дружественных ему СМИ. (Известия, 29.4.2003)

Задача экономистов состоит в том, чтобы **пиарить** написанные политиками и **пиарщиками** программы, создавая вокруг них ореол научности. (, 3.5.2003)

Это был великолепный **PR** для звёзд. (, 16.7.2006)

Молча останавливает «**сидюк**», вынимает диск Пиаф и вставляет свой с техно. (Известия, 21.8.2002)

Ты с ней по «**аське**» познакомился? (rozhovor)

Согласия ребёнка не потребуется – родитель может просто подключить второй номер и выдать ребёнку «**симку**». (АиФ, 16.4.2004)

Velmi produktivním modelem se v ruštině stává tvoření slov z iniciálových zkratk, ať již cizího nebo domácího původu, které podléhají slovotvorným procesům a stávají se dále východiskem pro tvoření odvozených slov. Mezi nejčastější sufixy, které se podílejí na tvoření těchto slov, patří -**овец**, -**шник**, -**ист**, -**овский**, -**шный** (МИД – *мидовец*, *мидовский*; ОМОН – *омоновец*, *омоновский*; ГБ – *гэбист*/*гэбэшник*, *гэбэшный*; ЦБ – *цэбэшник*, *цэбэшный*; НТВ – *энтэвэшник*, *энтэвэшный*; ГАИ – *гаишник*, *гаишный*). Takto vytvořená «nová slova» označují převážně názvy osob, od nichž se dále tvoří přídavná jména. Hranice morfémů je často zobrazena i v písmu: zkratka je napsána velkými písmeny a afixy a koncovky malými (НХЛовцы, НХЛовский)¹³⁸. Je to důkaz nárůstu aglutinačních prvků; taková zkratka se snadno rozšiřuje do mluvených projevů a tvoří se od ní další odvozeniny.

V tisku se objevuje slovo «ГАЗель» utvořené z iniciálové zkratky ГАЗ (Горьковский автомобильный завод), které je důkazem hry se slovy, kterou má v oblibě široký okruh nositelů ruštiny, kteří si takto personifikují dopravní prostředky, např. letadlo TU nazývají «*Тушка*», tramvaj na trase «А» je «*Аннушка*», trolejbus na trase «В» zase «*Букашка*».¹³⁹

¹³⁸ МИД – Министерство иностранных дел; ОМОН – Отряд милиции особого назначения; ГБ – Государственная безопасность; ЦБ – Центральный банк; НТВ – Независимое телевидение; ГАИ – Государственная автомобильная инспекция; НХЛ – Народная хоккейная лига

¹³⁹ Podobný proces postihl i značky osobních automobilů, např. мерин – Mercedes; поджарый – Mitsubishi Pajero; пыжик – Peugeot.

у многих россиян пассажирские «ГАЗели» в последние годы ассоциируются с объектом повышенной опасности. Виной тому многочисленные ДТП, в которые попадают эти быстрые, но зачастую неуправляемые маршрутки. – Здесь столкнулись автобус «Неоплан» и пассажирская «ГАЗель». – Следовавшая за «ГАЗелью» «Ока» не успела затормозить и совершила столкновение. (12.12.2007)

О derivátech vzniklých ze zkratek se zmiňuje již V.G.Kostomarov, který píše: «образования такого рода в прошлом вообще не допускались».¹⁴⁰

Zkratky stejně jako ostatní lexikální jednotky procházejí vývojem (vytráti se z jazyka, objeví se nové, změni svůj význam), např. **КБ** již není *Конструкторское бюро*, ale *Коммерческий банк*, podílí se na vzniku homonymie, např. **ГКО** (*Государственная краткосрочная облигация а Государственное казначейское обязательство*); **КСБ** (*Клуб самодельной песни а Коллективное сельское предприятие*); **ком** (*коммунистический а коммерческий*); **КТС** (*Комиссия по трудовым спорам, Комплекс технических средств, Комплексная транспортная система а Космическая телевизионная система*); **НЕП** (*Новая экономическая политика а Наведение элементарного порядка*); **РП** (*Рабочий проект, Разведывательный пост/пункт, Распоряжение Президента/премьера, Расчётная палата, Регистрационный прибор, Республиканская партия а Русская партия*); **СПб** (*Санкт-Петербург а Скорая бытовая помощь*). Především v mládežnickém žargonu se usídlují hanlivá homonyma jako protějšek k neutrálním zkratkám, např. **МАДИ** (*Московский автодорожный институт а Московский алкогольно дегустационный институт*).

Některé zkratky z poloviny 90. let se již staly historizmy v důsledku zániku reálií, které pojmenovávaly. Některé zkratky jsou zaměňovány novými, např. ЛПУ - Лечебно-профилактическое учреждение místo dřívější zkratky ЛТП (лечебно-трудовой профилакторий).

Slova či slovní spojení, z nichž zkratky vznikají, je možné přiřadit k nejružnějším tematickým skupinám. Jsou spjaty se státností Ruska, s novým systémem řízení, s různými stránkami života současného Ruska а tvoří se tak z názvů politických stran, federálních struktur а úřadů, vědeckých а vzdělávacích institucí, z názvů bank, burz, podniků, mezinárodních organizací, nemocí, osob podle jejich činnosti apod., např. **АБТ** (*Автоматизация банковских технологий*); **БДИПЧ** (*Бюро по демократическим институтам и правам человека*); **АСПТИ** (*Автоматизированная система переработки текстовой информации*); **АСТ** (*Автоматическая система тестирования*); **ВВЦ** (*Всероссийский выставочный центр*); **ВПП** (*взлётно-посадочная полоса*); **ВТО** (*Всемирная торговая организация*); **ДПР** (*Департамент потребительского рынка*); **ИПС** (*Информационно-поисковая система*); **КБ** (*Коммерческий банк*); **МВФ** (*Международный валютный фонд*); **МИМБ**

¹⁴⁰ Костомаров В.Г.: Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. Москва 1994, s.159

(Московский институт международного бизнеса); **ОСАГО** (Обязательное страхование автогражданской ответственности); **ОШБ** (Открытая школа бизнеса); **РУОП** (Региональное управление по борьбе с организованной преступностью); **РИА** (Российское информационное агенство); **СХУ** (синдром хронической усталости); **Уникомбанк** (Универсальный акционерный коммерческий банк); **ФМС** (Федеральная миграционная служба); **ЦБР** (Центральный банк России); **ЦИК** (Центральный избирательный комитет nebo také Центризбирком); **ЦКАД** (Центральная кольцевая автодорога).

Россия может выйти из **ДОВСЕ** в ночь с 12 на 13 декабря. (, 19.9.2007)
Американские эксперты побывали вчера на Габалинской **РЛС**.¹⁴¹ (, 19.9.2007)
ФМС поддерживает идею ряда депутатов Госдумы заставить прибывающих в Россию трудовых мигрантов изучать русский язык. (, 4.5.2007)
ЦИК не нашёл в письме главы **БДИПЧ** просьбы увеличить число наблюдателей. (, 30.1.2008)

Zkracování zaujímá v rámci tvoření slov specifické místo. Ve srovnání s ostatními způsoby a slovotvornými prostředky nejvíce odráží tendenci ekonomie jazykových prostředků. Protože zkratky vycházejí nejméně ze dvou slov, připomínají složená slova. Strukturně (podle fonemického složení) jsou však jednodušší.

Třebaže se zkratky hojně vyskytují v nejrůznějších textech, zůstávají srozumitelné jen malému okruhu lidí. Na nárůstu počtu zkratek se podílejí i samotní novináři. Aby nemuseli v rámci jednoho článku několikrát opakovat oficiální víceslovný název, utvoří od něho «neoficiální» zkratku.

Дорожно-транспортные происшествия являются одной из самых частых причин смертей и становятся своего рода глобальной эпидемией, которой подвержены в первую очередь мегаполисы. Не является исключением и российская столица, где сегодня произошло очередное крупное **ДТП**. (ru, 17.8.2007)

Никакого обрушения моста на **МКАДе** не было. (www. utro.ru, 17.8.2007)

Ужесточение санкций за нарушение **ПДД**.¹⁴² (Коммерсантъ, 14.8.2007)

Zkratky se hojně používají v různých sférách jazyka: v hovorovém jazyku, žargonu, profesní mluvě, v odborném stylu apod. Používají se nejen jako

¹⁴¹ **ДОВСЕ** – Договор об обычных вооружённых силах в Европе; **РЛС** - Радиолокационная станция

¹⁴² **МКАД** – Московская кольцевая автомобильная дорога; **ПДД** – Правила дорожного движения

prostředek nominace, ale i jako prostředek exprese. Nadbytečnost zkratek v textu kazí jazyk a působí problémy s jeho pochopením. To je umocňováno především tehdy, je-li zkratka nová. Problémy zde působí i homonymie.

Negativní stránku zkratek vidí i N.Valginová¹⁴³ «Создание аббревиатурных наименований - самый продуктивный способ компрессии многословных названий, особенно названий учреждений, организаций (партийных, общественных, государственных), высших и средних учебных заведений и т.п. Однако эти краткие наименования могут оказаться непонятными для всей массы населения, и в этом их очевидное неудобство. Более того, многие из них неудобны в орфоэпическом смысле (напр. новое образование ГИБДД¹⁴⁴ вместо всем известного и благозвучного ГАИ»). Třebaže vstoupila v platnost nová zkratka, označení гаишник pro inspektory zůstalo. Vedle něho se v tisku začíná prosazovat kompozitum *автоинспекторы*.

На всей территории РФ инспекторы ГИБДД будут иметь право наказывать водителей по новым тарифам. (Коммерсантъ, 14.8.2007).

Автоинспекторы довольны: им удалось поднять уровень безопасности на самарских дорогах. (, 14.1.2008) – Многие гаишники, пользуясь слабой информированностью водителей, начали применять новые штрафы уже с начала августа. (Коммерсантъ, 14.8.2007)

¹⁴³ Валгина Н.С.: Активные процессы в современном русском языке. Москва 2003, s. 148

¹⁴⁴ ГИБДД - Государственная инспекция безопасности дорожного движения. Častěji se však užívá zkratka БД (бэ-дэ) - безопасность дороги.

8. ИНТЕНЗИФИКАЦИЯ ПРОЦЕССУ ПРЭЖИМАНИИ ЧИЗИХ СЛОВ

Язык је живы организм, который се неустале находится в движении а в взаимном контакте с другими языками. Прэжимание чизоязычной лексики је одним из способов обозначения новых реалий а понятий, которые се обнаруживают в нашем животе при существовании политических, экономических а культурных контактов между народами. А čím је контакт теснее, тым је и вóче дóводов про языковые прэжимание, protože лексика не только отражает социальные изменения, а вóлми чувствительно реагирует на различные внешние влияния, а поэтому је про каждую историческую эпоху характерен специфический круг заимствований. По распаде СССР се активировали рабочие, торговые, научные а культурные контакты, расцвела туризм, начали проходить долгие стажировки русских специалистов в зарубежье, на территории России начали работать русские фирмы с зарубежными партнерами а эти контакты создали условия про непосредственное прэжимание чизих слов, а то не только из этих областей. Интенсификация процесса чизоязычных заимствований в последние годы заметно усилилась, а то во всех областях человеческого жита - в политике, экономике, технике а технологии, информатике, здравоохранении, образовании, моде, искусстве, еде, спорте а так далее.

От начала «перестройки» се словарь обогатился о лексические единицы из различных областей, которые:

1. обозначают денотаты, которые раньше в русской реальности отсутствовали, например. *киви, мюсли, ноутбук, пицца, пиццерия, уокмен, чизбургер, дилер, корнфлейксы, бизнес-раут, бизнес-ланч, омбудсман, тостер, хард-рок, роуминг, пазл*. Также автомобильный а вóлвнóе спортивный бóом создал новые слова, например. *тюнинг, спойлер, рестайлинг, хетчбэк, аквабайк, армрестлинг, виндсёрфинг, дайвинг, джоггинг, кайтсёрфинг, кикбоксинг, мотобайкинг, скейт/скейтборд/скейтбординг, спиннинг, трекинг, джиппинг, фристайл*. Новые адреналиновые спорты дали возникнуть вóлнóе тематической группе, которой је т.з. «**экстремальный туризм**». Там находят вóлвнóе активнее граждане (*экстремальные рыбаки, джипперские туры в пустынях, сафари на квадроциклах, охота на акулу*). Те, которые этот вид спорта организуют, се называют «**туристы-экстремалы**».

Экстремальный туризм становится всё более популярным среди жителей мегаполисов.

А.Григорьев-профи в организации экстремальных туристических туров.

Турист-экстремал – это прежде всего менеджер, специалист в области – технологий, бизнесмен а топ-менеджер. (Известия, 18.10.2005)

2. обозначают денотаты, которые се в новых условиях изменили а русская про их наименование использовала чаще чизие слово, например. *атташе-кейс, бодибилдинг, имидж-мейкер, кастинг, киллер, брокер,*

менеджер, спикер, бренд, рейтинг. Také některé sportovní názvy byly v rámci internacionalizace jazyka přejmenovány, např. dodatečný čas ve fotbale nebo hokeji se dnes nazývá *овертайм*, hra po nerozhodném výsledku *плей-офф*, bojovník v kikboxu *файтер*, běžec na dlouhé trati *стайер*.

3. nazývají nezměněné denotáty, které ale měly v ruštině složené nebo sdružené pojmenování, např. *буллит* (штрафный бросок); *дрэгрейсинг* (автогонки на выживание); *каякинг* (вид сплавов по горным рекам); *клиренс* (дорожный просвет); *мониторинг* (постоянное наблюдение за определёнными параметрами); *принтер* (печатающее устройство); *рафтинг* (сплав по бурным рекам на плотах, катамаранах, каяках); *саммит* (встреча в верхах); *спринтер* (бегун на короткие дистанции); *стайер* (бегун na dlouhé дистанции); *сэконд-хэнд* (поношеные вещи/товары из вторых рук); *шопинг* (хождение по магазинам)

Z lexikálního materiálu je vidět, že na obohacování ruské slovní zásoby se podílí především angličtina, resp. její americká varianta. Vliv jiných jazyků je zanedbatelný, např. z němčiny bylo převzato slovo *маклер* (Makler), *гастарбайтер* (Gastarbeiter); francouzština «dala» slovo *компания* (compagnie), *маржа* (marge), *филиал* (filiale) a obohatila slovní zásobu v oblasti administrativní (департамент, префектура, префект, мэр, мэрия, муниципалитет) a kosmetiky (макияж, парфюм); z italštiny přešla slova *менеджер* (maneggiare), *конто* (conto), *эспрессо*, *капучино*, *пицца* (espresso, cappuccino, pizza).

Anglicizmy¹⁴⁵ resp. **американизмы** můžeme v ruském jazykovém prostředí rozdělit do dvou skupin:

- ✓ **v ruském systému slova již adaptovaná** (*саммит, обструкция*)
- ✓ **procházející procesem porušování**, během něhož se adaptuje nejen jejich forma, ale i jejich funkčnost, tj. místo v ruském lexikálním systému. Z tohoto hlediska mohou anglicizmy vystupovat jako částečně přizpůsobené nebo nepřizpůsobené (*ноу-хау, уик-энд, хунни*). Jejich ustálení souvisí i s jejich stylovou platností. Podle ní patří především do vrstvy terminologie a žargonu, odkud se šíří mezi další vrstvy uživatelů jazyka.

Doplňování slovní zásoby cizojazyčnou lexikou, někdy vzdálenou svou strukturou i původem, lze označit za proces přirozený a současně i nutný, protože bez něho nemůže existovat a ani se rozvíjet žádný jazyk, zvláště v

¹⁴⁵ Akademický slovník cizích slov (Praha 1995) vymezuje anglicizmus v širokém smyslu a označuje ho jako «jazykový prvek přejatý z angličtiny do jiného jazyka nebo podle angličtiny v něm vytvořený».

současné době, kdy důležitou roli hrají hromadné sdělovací prostředky, mezinárodní i osobní kontakty. Není to ani nový jev ani výjimečný.

Ve vývoji ruské slovní zásoby existují období, kdy se této role ujal jeden jazyk. Nejprve to byl od vzniku písemnosti v Kyjevské Rusi jazyk staroslověnský, poté turko-tatarské jazyky, před příchodem křesťanství řečtina, z latiny se přejímalo prostřednictvím druhých jazyků (řecký, polský, západoslovanské jazyky), v XVI. – XVII. století přichází polština, na počátku XVIII. století němčina, ve druhé polovině XVIII. století na její místo přichází francouzština. Symptomy «amerikanizace» ruského spisovného jazyka byly viditelné už v 70. letech 20. století. V polovině 80. let však získal proces na rozmachu a průnik anglicizmů a amerikanizmů se zcela otevřel. Jejich zdrojem se staly knihy, časopisy, populární hudba, americké filmy, masmediální a přímý styk s cizinci.

Z cizích jazyků se nepřijímá slovní zásoba pouze přímo; tyto jazyky mohou také sloužit jako zprostředkovatel slov z dalších cizích jazyků, např. prostřednictvím francouzštiny a němčiny se do ruské slovní zásoby dostala některá slova latinská a řecká, polština zprostředkovávala vlivy západoevropské. Na počátku 20. století se přejímaly převážně termíny z vědeckých a technických oborů a ty se často tvořily na bázi latiny a řečtiny.

8.1. Vymezení pojmu cizojazyčná výpůjčka

Ruská lingvistika pojem «cizojazyčná výpůjčka» chápe širěji. Většina ruských lingvistů přejala přístup Krysina, který rozlišuje «přejatá slova» a «cizojazyčná slova». Přejatými slovy označuje slova, která se v ruštině vyskytují již delší dobu, a proto se již stala součástí ruské slovní zásoby, zatímco cizojazyčná slova považuje za neologizmy, které nebyly zcela přejaty ruštinou (z hlediska fonetického nebo morfologického).¹⁴⁶ Jako cizojazyčnou výpůjčku lze chápat každé slovo, které přišlo zvenčí. V Lingvistickém encyklopedickém slovníku¹⁴⁷ je cizojazyčná výpůjčka definována nejen jako «элемент чужого языка» (tj. slovo, morfém či syntaktická konstrukce) přenesený z jednoho jazyka do druhého při uskutečňování jazykových kontaktů, ale i jako «процесс переноса этих элементов».

Problematikou cizích slov se zabývala také česká lingvistika, např. B. Havránek¹⁴⁸ doporučoval rozlišovat slova cizí ve smyslu *cizojazyčná*, kterých se užívá vědomě jako slov jazyka cizího, a slova *přejatá* z jazyka cizího nebo

¹⁴⁶ Крысин Л.П.: Иноязычные слова в современном русском языке. Москва 1968

¹⁴⁷ Praha 1990, s. 158

¹⁴⁸ Havránek B.: Cizí jazyk a cizí slova. In: Slovo a slovesnost, 4/1938, s. 255-256

mezinárodního, nazývaná často také, ne dosti přesně, slovy „cizími“, kterých užíváme jako součásti dané slovní zásoby.

J.Filipec a F. Čermák ¹⁴⁹ rozlišují 4 typy prostředků cizího původu:

1. slova a slovní spojení citátová, tj. jednotky cizích jazyků přenesené do jiného jazyka a užívané v něm zvláště v jistém sociálním, profesním a kulturním okruhu
2. slova a slovní spojení přejatá   a) dosud pocíťovaná jako cizí
    b) zcela vžitá, zdomácnělá
3. kalky
4. přejaté významy, sémantické kalky

Cizojazyčná slova mohou být:

- ✓ hojně rozšířená a používaná různými vrstvami obyvatel
- ✓ sice známá, ale nepoužívaná
- ✓ blízká pouze úzkému okruhu uživatelů

V současné ruštině jsou zastoupeny všechny typy cizojazyčných slov:

- ❖ **exotizmy, xenizmy**, jež označují neznámé věci nebo pojmy, které jsou vlastní materiální a duchovní kultuře jiného národa (*караоке*)
- ❖ **makaronizmy**, jež se používají v řeči v té podobě, v jaké existují v původním jazyce (*телешопинг, экипен, кам-бэк*)
- ❖ **efemerizmy**, jež označují nové, ale pomíjející jevy nejčastěji z oblasti módy, kultury a měnící se politické sféry (*ваучер, слаксы, флисы, бретели-спазетти*)
- ❖ **barbarizmy**, jež jsou vnímány jako cizí, ale používají se namísto již existujících slov, ať již cizího původu nebo domácího (*консумент x потребитель; беременность x лаконичность; брейк x пауза; гламурный x шикарный; харитативный x милосердный; кардинальный x основной, значимый*)

Вслед за перестройкой в СССР Горбачёв предлагал **кардинальную** перестройку международных отношений. (Время, 4.7.2007)

¹⁴⁹ Filipec J., Čermák F.: Česká lexikologie. Praha 1985, s. 120

8.2. Причины цизоязычного прѣимани

Причины активизации процесу прѣимани цизич слов бы се могли shrnout do чтыр bodу:

1. rozvoj kontaktу mezi nаrody
2. rozшїrenї двужызности
3. formovanї oтвѣренѣ сполѣчнoсти
4. rozvoj mezinаrodní spolupраce a koopерace

Mezi **закладнї прїчины** прѣимани цизич слов je мoжнѣ зарадїт:

- pojmenovanї novыч реалїї (*назл*)
- nutnost oddѣlit obsahovѣ блїзкѣ, ale odlišujїcї se pojmy (*убийца – киллер/наёмный убийца*; ¹⁵⁰ кофе – *капучино* x *эспрессо*).
- закон ekonomie jazykovыч средствкў, který dovoluje zamѣnit dlouhѣ, vїceslovnѣ nominace kratшїми, jednoslovnými, чїмж se zvyšuje frekvence jejich pouжїvanї (*передовые технологии* x *ноу хау*; *совокупность избирателей* x *электорат*)
- snaha sjednotit terminologii, nutnost specializovat pojmy, vyplывajїcї z požadavku mezinаrodní srozumitelnosti a jednoznaчнosti (*ЭВМ* x *компьютер*; *пользователь* x *юзер*; *управляющий* x *менеджер*; *народный правозащитник* x *омбудсман*)
- цизоязычнѣ слово působї jako prestiжнї, добрѣ знѣжїcї, které jakoby povышovalo pojmenovаванý objekt, protože v urчїтую dobu vznikа velкá sociální prestiж цизоязычнѣ слова (*магазин* x *шоп*; *поездка* x *тур*; *переговоры* x *консультации*; *модельер* x *кутьеоре*). Tento jev rozшїруje synonymii, a to i прѣсто, že je мoжнѣ se bez цизїho слова obejїт. Нѣкды je то jazyková мода, která слова шїрї, i když jsou часто neopodstatнѣна, napр. *бранч* - второй завтрак, hybrid z angl. *breakfast* – завтрак a *lunch* - обед; *кейс* – чемоданчик; *консолидация* - сплoчѣнность; *коррумпированный* - продажный; *перфектный* - совершенный; *превентивный* - предупредительный; *респондент*, *рецепиент* - опрошенный; *секьюрити* - вохровец; *симпатизант* - сторонник, сочувствующий; *стагнация* – застой; *япти* - молодые профессионалы. Тѣмїто a jїnými slovy zpestруjї svou řeч politici, novinаři, moderаtoři aj., neboť z prestiжнїч дївoдў то považujї за nutné. Tento jev Sternin nazval **мелиорация**.¹⁵¹

¹⁵⁰ Slovo «киллер» bylo прѣято v добѣ, kdy se prosadily novѣ typy злочїнў a jedním z nich byly i vraždy na objednávku.

¹⁵¹ Стернин И.А.: Общественные процессы и развитие современного русского языка. Воронеж 2004, s. 26. Явление т.наз. мелиорации – это «переназывание» денотата более престижнїм словом с целью поднять статус денотата, улучшить его имидж». Jako прїклад uvádї кутьоре, офис, супермаркет.

Они добились **перфектных** результатов. (ТВ-Парк, 2006/5)
Гостиница приглашает на семейный **бранч** (Лиза, 2005/4)

- zjemnění nějaké situace s pomocí eufemizmů (вшивость x *педикулёз*. Viditelný je i obrácený jev, kdy se ruské slovo stává eufemizmem (*рабочий мигрант* x гастарбайтер; *голубой, голубчик* x гомосексуалист)
- snadné tvoření odvozenin (**клон** - *клонирование, клонировать, клонированный*; **кайак** – *кайкинг, каякёр*), a to i tam, kde v angličtině neexistují (**байк** – байкер, байкерский, байкерство; **баксы** – бакситъ, баксодержатель; **гламур** – гламурный; **рок** – рокер, рокерить)¹⁵²

Японцы хотят **клонировать** якутского мамонта. (, 14.1.2003). Сообщения о появлении на свет **клонированных** младенцев до сих пор не были подтверждены независимыми экспертами, очевидно, что вслед за овечкой Долли рано или поздно появится человеческий **клон**. (Правда, 10.12.2003)

На курортах Намибии появился новый вид отдыха – **кайкинг**. Выйдя в открытое море, **каякёры** могут встретиться с тюленями и дельфинами. (, 11.10.2007)

Vidíme, že příčiny přejímání slov jsou různé. Bez námitek zůstává používání cizojazyčných termínů, jestliže je to nutné pro pojmenování předmětů a jevů, které v našem životě neexistovaly, např. v oblasti vysokých technologií, ekonomie, sportu apod. V takovém případě je používání cizích slov účelnější než hledání nového termínu, protože je obtížné vybrat přesný ruský ekvivalent, mnohdy je výklad významu do ruštiny víceslovný. Některá cizí slova se šila s jazykem a aktivně se používají, což dokazuje i oblast sportu. Snadnému rozšíření cizojazyčných neologizmů do spisovného jazyka napomáhají i sociálně-psychologické faktory. Mnozí - hlavně mladá generace a vysokoškolsky vzdělaní odborníci - považují použití cizího slova za prestižní. Lépe zní *презентация* než представление; *эксклюзивный* než исключительный; *топ-модели* než лучшие модели; *ремейк* než переделка; *корнфлейксы* než кукурузные хлопья; *плейер* než проигрыватель; *киллер* než наёмный убийца. Hodně též záleží i na hromadných sdělovacích prostředcích,

¹⁵² Байкер – člen mládežnického uskupení motocyklistů, které spojuje zájem o rychlou a hlučnou jízdu na motocyklech; байкерство – hnutí; бакситъ – platit dolary; баксодержатель – člověk vlastnící cizí měnu; рокер – 1. rocker – hudebník; 2. vyznavač tohoto druhu hudby; 3. mladý člověk-motorkář; рокерить – zajímat se o skupinovou jízdu na motocyklech

které v současné době značně ovlivňují mínění lidí a mají velký vliv na šíření nových slov, včetně výpůjček.

Cizí slova se podílejí na růstu synonymie. Ne vždy může jít o dubletní synonyma, protože konkurence obou slov může diferencovat různé rozdíly, např. slovo *бизнес* je v ruském prostředí často spojováno s nelegální činností (*оружейный, криминальный бизнес, наркобизнес*) na rozdíl od slov *торговля* nebo *коммерция*. Cizí slova mohou také vytvářet gradační synonyma, např. *большой – огромный – колоссальный; вымогательство – шантаж – рэкет*, nebo se mohou odlišovat po stránce stylistické nebo věcné, např. slovo *бренд* (z angl. *brand*), které bylo přejato ve významu «tovární, obchodní značka», se objevilo vedle vžitých synonym *марка* (něm. *die Marke*), *ярлык* (turec. *jarlyk*), *этикетка* (fr. *étiquette*) a *логотип*. Stalo se záhy velmi populární, o čemž svědčí i aktivní tvoření slovních spojení, např. *бренд года; бренд-менеджмент; бренд-дизайн; бренд-консалтинг; мировой, местный, национальный бренд*. V tisku se objevuje i spojení «*раскрученный бренд*» (spojení cizího a žargonního slova) s významem «продвинуть какое-либо предприятие и его товар на рынок и сделать популярной саму марку этого предприятия». V nedávné době se tato synonymní řada rozrostla o další anglické slovo *лейбл* (angl. *label*), používané zpočátku pouze v ústním jazyce. Nabízí se otázka, proč tolik lexikálních jednotek pro označení jedné věci? Při nahlédnutí do výkladových slovníků zjistíme, že se nejedná o dubletní synonyma, třebaže většinu spojuje význam *товární značka*, mají ještě další dílčí významy, např. *клеймо – cejch, znamení; марка – kvalita, stejně jako druh výrobku; ярлык – nálepka, viněta, visačka s názvem výrobku, cejch; этикетка – nálepka, viněta s názvem výrobku a s dalšími údaji, např. o složení výrobku, použitelnosti výrobku; лейбл – nálepka, visačka na výrobku s názvem firmy, která výrobek vyrábí*.

Если считать футбол бизнесом, а национальное первенство торговой маркой, то испанская лига – это уже **бренд**. (ТВ-Парк, 2002/24)

Японский **мегабренд** выходит на сотовый рынок России. (Правда, 22.10.2004)

Он сам активно развивает производство мороженого под **брендом** «Простоквашино» в Германии и Польше. (Известия, 24.2.2005)

«Поттер» как **раскрученный торговый бренд** полностью вытеснил «Поттера» и как литературное произведение, и как литературного персонажа. (Рекламный мир, 28.4.2003)

Na počátku fixace cizího slova v jazyce, pokud existuje v ruštině synonymní výraz, se často setkáváme v tisku s oběma lexikálními jednotkami.

Совместная акция журнала и брэнда Women's Secret начнётся с 9 октября. – Логотип журнала будет размещён в телевизионном ролике на телеканале СТС, а также на CD –дисках. (Интернет, 12/2003) –

Стильные дамские ботильоны марки Baldininni на платформе. (televizní reklama)

Клиентам будут оставлять в магазинах пальцы. Покупателю в магазине уже не придётся высыпать горстями мелочь на прилавок или лихорадочно рыться в бумажнике, отыскивая заветную кредитку.

(Правда, 25.7.2007)

Současně si je třeba uvědomit, že ne všechny neologizmy se v lexikálním systému jazyka uchyťí, a že ne každé cizí slovo je tímto systémem osvojeno. Celá řada pojmenování zůstává duchu ruštiny cizí. Mnohá jsou nezdařilá, ale z velké části jde o výsledek zákonitého sémantického vývoje jazyka, který je regulován společenskými potřebami, které určují stylistické hranice použití daných pojmenování. Třebaže jsou některá pojmenování sémanticky nadbytečná, vítězí svou jednoznačností, např.:

баннер (z angl. banner) vytěsnil slova флаг, флажок, знамя

блокбастер (z angl. blockbuster) se překládá jako сенсация, шлягер a je typické pro oblast kultury (film, kniha). Toto slovo se v ruštině objevilo již v letech 1992-1994, bylo zafixováno ve slovníku «Краткий словарь иностранных слов» Т.Музруконové, I.Начаевové (Москва, 1995) v doslovném překladu «мощная бомба», «высокобюджетный художественный фильм, на съёмки которого было затрачено свыше 500 тысяч долларов». «Толковый словарь иноязычных слов» Л.Р.Крысина (2000) uvádí rozšířený význam tohoto slova «выдающийся по своим качествам боевик», který vychází ze slov block (skupina) a buster (něco neobyčejného).

бойфренд (z angl. boyfriend) se hojně vyskytuje v mládežnických časopisech namísto друг, поклонник, любовник

клиент (z něm. der Klient) známé z oblasti bankovníctví a práva postupně přešlo do oblasti obchodní a nahradilo slova покупатель, заказчик. Slovo je v jazyce velmi populární a rozšiřuje se jeho spojovatelnost. Dnes je i student, popř. pacient nazýván klientem. Ještě v roce 2001 se slovo uvádělo v tisku v uvozovkách.

колоссальный (z lat. colossus) vytěsňuje slovo огромный, большой, protože má ještě doplňující význam «závažný, který může vyvolat dalekosáhlé důsledky»

контракт (z angl. contract), slovo původně známé z oblasti sportu nahradilo slova договор, соглашение i v politické a obchodní oblasti

кутюрье (z fr. couturier - návrhář, který šije pro exkluzivní klientelu, individuálně na míru, pro prestižní módní domy) vytlačil již zažité slovo модельер nebo neologizmus модный дизайнер

мониторинг (z angl. monitoring) zcela vytěsnil slovo наблюдение a začíná se stále více používat ve významu «kontrola»

прессинг (z angl. pressing) se ze sportovní oblasti přesunul do politického a ekonomického slovníku a nahrazuje slovo давление s výjimkou krevního tlaku

тур (z fr. *tour*) se nejčastěji stává komponentem ve složených slovech, např. *шоп-тур*, *бизнес-тур*, *автотур*, *сити-тур*, *авиатур*. Ruština slovu dala přednost před synonymy *путешествие*, *поездка*, *вояж*, třebaže stejné slovo již ve svém slovníku má, i když s jiným významem - kolo šachů, kolo voleb. Pravděpodobně zde hrála roli krátkost slova. V angličtině je význam tohoto slova širší - exkurze, procházka, ale základní význam je pohyb a návrat do výchozí pozice.

шоп, *шопинг* (z angl. *shop*, *shopping*). Tato slova měla ještě v 80. letech negativní nádech. Dnes mají jiné stylistické zabarvení. Velmi oblíbeným se stalo pro svůj exotický nádech a především krátkost slovo *шоп*. V ruštině se u něho původně střetávaly dva významy 1) «магазин» 2) «совершать покупки» (z angl. *to shop*). Jeho složitější sémantická struktura vytvářela určité těžkosti při výkladu, protože např. *авто-шоп* může znamenat cesty autem po obchodech nebo obchod, v němž se prodávají automobily. Aby se této situaci předešlo, začíná se slova *шоп* používat ve významu «обход», zatímco slova *шопинг* ve významu «dělat nákupy» (*семейный шопинг*). Samostatně se používají zřídka, mnohem větší frekvenci mají jako součást složených slov, kde vystupují především v pozici druhého komponentu, např. *барби-шоп*.

Как ни уговаривал её **бойфренд**, ... (ТВ-Парк, 2002/24)

В зале будет висеть **баннер** издания, недалеко от стойки «Информация» будет размещён мобильный стенд «Авто Мир». (Ведомости, 29.8.2001)

В рамках фестиваля состоялись трёхдневные торжества, посвящённые премьере фильма «Гладиатор», поставленного по сюжету **блокбастера** Ридли Скотта. (ТВ-Парк, 2002/24)

Ещё вчера они шеголяли в стильных костюмах от ведущих **кутюрье**, а сегодня переоделись в комиссарские косухи, обулись в «казаки» и повязали алые банданы. (ТВ-Парк, 2003/24) - Здесь-то и происходило основное торжество, на которое было приглашено более 300 гостей, в том числе **кутюрье** Валентино. (ТВ-Парк, 2003/24)

Подписывая в марте **контракт** с RWE, Shell планировал завершить сделку к октябрю. (Ведомости, 29.8.2001) - Сейчас вообще не понятно, что будет с НХЛ и какой будет судьба наших **контрактов**. (Известия, 22.2.2005) - Отец Клаудии настаивал на том, чтобы дочь и Мэттью Вон составили брачный **контракт**. (ТВ-Парк, 2002/24)

Цену устанавливает **клиент**. (Ведомости, 29.8.2001) - Если это жилищно-строительный кооператив, то **клиент** получает квартиру в собственность только после полной выплаты её стоимости. (Интернет, 26.5.2003) - **Клиенты** могут установить на свою машину спутниковую систему поиска (Интернет, 15.7.2002) - Правило движения для горнолыжников намного сложнее. Часто бывает так – приходит **клиент**, напр. в понедельник и говорит: научите быстренько, в пятницу еду в Андорру. (Известия, 10.2.2003)

Сенатор обвинил хозяина Белого дома в «некомпетентности», в совершении **колоссальных** ошибок в оценке ситуации в Ираке. (Известия, 23.9.2004) - **Колоссальный** опыт я приобрёл, работая генеральным директором «Мосфильма». (Известия, 7.1.2002)

А ведь **мониторинг** рекламы просто необходим. (Internet, 10.8.2003) - Она должна вести постоянный **мониторинг**, собирать разную литературу по состоянию экосистемы Байкала. (Известия, 12.2.2002) - Мы провели **мониторинг** рынка и начали работать с лизинговой компанией с иностранным участием. (Internet, 17.12.2004) - Правоохранители смогут вести **мониторинг** автоперевозок и предупреждать несанкционированный ввоз на Урал опасных радиоактивных металлов. (Internet, 6.11.2004) - По результатам **мониторинга** за шесть месяцев текущего года были определены 10 отечественных и зарубежных фармацевтических производителей, лидирующих по относительному объёму некачественной продукции. (Правда, 17.10.2007)

Мы ощущаем унижительный **прессинг** соседа. (Чехия сегодня, 1-2/2001) - Обсуждение протокола проходит под сильнейшим **прессингом** со стороны лоббистов. (Правда, 1.6.2005)

На Украине нет бизнес-структур, способных предположить адекватную цену за комбинат. (Правда, 9.2.2005)

Шопинг заставляет женщин думать. (, 19.2.2008)

Пřejímání cizích slov je jednou z nejsnadnějších cest, jak dát jazyku nové pojmenování, i když si musíme uvědomit, že i v tomto případě není přejímající jazyk jen receptivní (pasivní). K tomu, abychom cizí slova mohli považovat za součást jazykového systému přejímajícího jazyka, musí být splněna určitá kritéria, tzn., že se cizí slovo musí adaptovat po stránce zvukové, tj. přizpůsobit se normám a zákonům ruské fonetiky, i když řada neologizmů má pro ruštinu netypickou fonetickou strukturu (брифинг, банкинг, спиннинг); musí být slovnědruhově zařazeno a morfologicky formováno, tzn., že se slovo podřizuje gramatickým pravidlům daného jazyka, přiřazuje k určitému deklinačnímu paradigmatu s odpovídajícími koncovkami. Problematika lexikálního přejímání slov z jiných jazyků do jazyků mateřských patří odedávna ke globálně diskutovaným tématům jazykovědy. Přejímání představuje pronikání jazykových prvků různých úrovní z jednoho jazyka do druhého, přičemž nejčastější a nejtypičtější je případ přejímání na úrovni lexikální.¹⁵³

Důležité je i grafické hledisko, které upřednostňuje přepis cizího slova prostředky ruské azbuky. Při nesplnění této podmínky budeme pocíťovat slova stále jako cizí lexikální jednotky. Přesto však na počátku bývá velmi často u přejímaných slov zachován původní pravopis, který je dodatečně upravován, často dochází i k tvoření pravopisných dublet (лэйбл/лейбл; дистрибьютер/дистрибьютор; рэкетёр/рэкетир/рекетист; wellnes/вэлнесс). Lingvisté se snaží unifikovat a publikovat pravidla psaní cizích slov. Pravidla ruského pravopisu a interpunkce¹⁵⁴ jsou již zastaralá a neodpovídají současnému stavu ruštiny, proto byla napsána informativní příručka «Правила русской орфографии и пунктации», která však čeká na schválení vládou.

Některá slova se nevyhnou ani sémantickým posunům, při nichž dochází k částečné nebo úplné ztrátě významu nebo k rozšíření či zúžení jeho významu. Proces adaptace (výslovnostní, morfologická, slovotvorná) a integrace je charakterizován různou intenzitou (od nízkého stupně u slov citátových, která mají blízkou podobu s anglickým slovem, až po vysoký stupeň).

¹⁵³ Problematikou lexikálního přejímání se v ruské lingvistice zabývá především Krysin L.P., který své pojetí nastínil v díle Иноязычные слова в современном русском языке (Москва 1968) a svůj vztah k přejímkám vyjádřil v řadě článků.

«Лексическое заимствование является как бы первой ступенью иноязычного влияния. Специфика его, как известно, заключается в том, что слово заимствуется не целиком, как полное, законченное, грамматически оформленное слово, а только, так сказать, как более или менее бесформенный кусок лексического материала, получающий новую оформленность лишь в системе и средствами другого языка, языка заимствовавшего». (Крысин Л.П.: Иноязычные слова в современном русском языке. Москва 1968, s. 19-20)

¹⁵⁴ Правила русской орфографии и пунктации. Москва 1956

V dnešní době je pro ruštinu také typické nahrazovat dřívější cizojazyčné výpůjčky jinými, ať již ze stejného jazyka nebo jiného, např. сенсация (angl. sensation), шлагер (něm. Schlager) bylo nahrazeno slovem *блокбастер* (angl. blockbuster); брифинг (angl. briefing) slovem *пресс-конференция* (angl. press conference); бутерброд (něм. Butterbrot) dalo podle druhu *гамбургер* (amer. hamburger) nebo *сэндвич* (angl. sandwich), popř. *хот-дог*, *чизбургер* (z angl. hot-dog, cheesburger); slovo преискупант (něм. Preiskurant) bylo v ruštině již v 18. století a nahradilo slovanské slovo *ценник*, které se v současné době opět aktivizuje a vyskytuje se současně s přejatým slovem *прайс-лист* (angl. price list). Některé výrazy si i konkurují. Vedle *paym* se vyskytuje *парти* (angl. party), popř. *банкет*, *фуршет*, kterým konkurují ruské výrazy *вечеринка*, *тусовка*, *пир*; *рейтинг* (angl. rating) se stal synonymem slovu *хит-парад* (angl. hit parade), které se dříve vázalo pouze k hudební oblasti a dnes se s ním setkáváme i v politice, ekonomice, sportu. Slovo *спикер* bylo přejato z mnohovýznamového angl. speaker nejprve ve významu předseda parlamentu, potom mluvčí a dnes se používá více ve významu řečník, referent, přednášející a k jeho synonymům patří *пресс-секретарь*, *пресс-атташе* (angl. press attaché); pro oficiální návštěvu měla ruština slovo визит (fr. visite), které bývá často nahrazováno slovem přejatým z téhož jazyka *турне* (tourné).¹⁵⁵

Ну и потом был **фуршет**-к нему подоспели актёры, занятые в мюзикле. (ТВ-Парк, 2002/24)
 Финансист и хозяин фирмы Берт Милтон- младший закатил **пир** в ресторане. (ТВ-Парк, 2002/24) - На следующее утро после свадебного **пира** состоялся международный футбольный матч. (ТВ-Парк, 2002/24)
 После выступления английские музыканты пригласили актёра на **вечеринку**. (ТВ-Парк, 2002/24) - В течение двух недель до **вечеринки** в Киеве проводилась широкая анонсирующая компания на телеканале СТБ. (Интернет, 2003/12)
 25-го ноября в здании Издательского дома «Бурда» состоялся **бизнес-раут**. (Интернет, 2003/12)
 Алина К. – телеведущая спортсменка и просто красавица. А теперь ещё и заядлая **тусовщица**. (ТВ-Парк 2002/24)
Рейтинг российского баскетбола. (Известия, 22.11.2000) - Российский журнал «Финанс» опубликовал свой второй **рейтинг** отечественных миллиардеров. (Правда, 9.2.2005) - Росздравнадзор определил **рейтинг** отечественных и зарубежных производителей недоброкачественных лекарств. (Правда, 17.10.2007)
 Проходила и месть одного из участников «**хит-парада**» миллиардеров. (Правда, 9.2.2005)
 Вопросы **спикерам**. - **Спикер** будет подтверждён. (z programu konference)
 Как заявил ИТАР-ТАСС, **пресс-секретарь** нефтяной компании А.Щадрин, «не буду комментировать такие глупости». (Правда, 9.2.2005)
 Бывший **пресс-атташе** «красно-белых» выпустил книгу мемуаров. (Известия, 5.10.2004) - Год назад **пресс-атташе** московского «Спартака», будучи ещё при должности, написал книгу о Егоре Титове. (Известия, 5.10.2004)
 Российские звёзды составили **прайс-лист** на предновогодние выступления. (, 5.12.2007)
 На обозрение покупателей довольно цинично выставлены двойные ценники: старая цена зачеркнута, ниже написана новая. (Известия, 11.1.2002)

¹⁵⁵ Pro oficiální návštěvu měla ruština slovo «визит» z fr. visite. Dnes je v tomto významu zatlačeno na periferii a z téhož jazyka přejala slovo «турне» (tourné), např. Турне В.Путина по странам Персидского залива. В турне «по заливу» Путина сопровождает ударная группировка бизнесменов. Политик совершил турне по республикам бывшей Югославии. (Известия, 6.4.2001)

Турне В.Путина по странам Персидского залива. – В турне «по заливу» Путина сопровождает ударная группировка бизнесменов. – Политик совершил турне по республикам бывшей Югославии. (Известия, 6.4.2001)

V současné ruštině je pozorován ještě jeden proces, který Sternin nazývá «lexikální nostrifikací»¹⁵⁶ přejímané lexiky, kdy cizojazyčná slova získávají ruskou sémantiku, např. *колледж*, *лицей* pojmenovávají střední typ škol s určitou specializací; nostrifikovalo se slovo *полиция*, které tvořilo synonymum k domácímu slovu *милиция* a v současné době dalo vzniknout sousloví *налоговая полиция*.

Nadměrný příliv cizích slov nenechává lhostejnými ani ruské lingvisty, jejichž názory se mohou rozdělit do dvou skupin. Do první se mohou zařadit ti, kteří se přílivu cizích slov neobávají. Zdůvodňují to tím, že jazyk představuje mechanismus, jehož činnost je regulována určitými zákonitostmi a jazyk i jeho spisovná norma se umějí samy očistit, zbavit se přebytečného a nepotřebného.¹⁵⁷ Druhou skupinu představují ti, kteří jsou znepokojeni nadměrným množstvím anglicizmů a amerikanizmů, hlavně ve speciální terminologii, protože vytěšňují již existující či nově vznikající ruské ekvivalenty a také jednostranným pohybem této terminologizace, tj. směrem do ruštiny a nikoliv naopak. Mimo jiné negativně hodnotí nadbytečné používání žargonizmů, vulgarizmů a nespisovných výrazů, protože narušují řečové normy. Vyslovují se pro trpělivou a systematickou osvětovou práci žurnalistů a filologů.¹⁵⁸

Musíme si v této souvislosti uvědomit, že přejímání cizojazyčné lexiky je potřebné, protože nová pojmenování nemůžeme tvořit pouze z domácích zdrojů. Kromě toho žádný jazyk nemůže existovat v izolaci, oddělený od vnějšího světa, bez kontaktů s jinými národy, jejich jazyky a kulturami. Právě přejímání pomáhá kompenzovat chybějící nominační prvky v domácím jazyce a doplnit prázdná místa při označování neznámých reálií. Navíc se angličtina ve druhé polovině minulého století stala jazykem mezinárodní komunikace, jazykem, který disponuje rozsáhlým terminologickým systémem.

¹⁵⁶ Стернин И.А.: Общественные процессы и развитие современного русского языка. Воронеж 2004, s. 28. Нострификация – это заимствование или активизация ранее заимствованной иноязычной единицы, которая обозначала сугубо инокультурное явление, но в настоящее время за ней закрепляется чисто русское значение, несвойственное ей в языке-источнике.

¹⁵⁷ Např. Крысин Л.П.: Русский литературный язык на рубеже веков. In: Русская речь 1/2000, s.28-40

¹⁵⁸ Např. Караулов Ю.Н.: О состоянии современного русского языка. In: Русская речь 3/2001, s.25-30.

Na s. 29 se píše: «Иногда приходится слышать такие возражения по поводу культурно-речевой деятельности: язык, дескать, это самоорганизующаяся система, а такая система в конце концов сама справится с возмущением, связанным с нарушением норм, сама наведёт порядок, естественным образом изжив, отбросив всё наносное, лишнее, не соответствующее законам её организации. Те, кто приводят такой аргумент, забывают, что язык, речь - это не только абстрактная система, которая владеет человеком, но это сам человек, это личность, которая владеет языком. А личность и есть тот пункт, та сторона, которая поддаётся воздействию, просветительскому воздействию носителей языковой культуры».

8.3. Pojmenování přímo převzatá

Každý přejatý prvek má v počáteční etapě určitý stupeň novosti, i když cizojazyčné slovo nemusí být v obou jazycích neologismem. V původním jazyce toto slovo může být aktivně používáno již dlouho, ale přejímající jazyk přebírá realii a zároveň s ní i pojmenování, takže v přejímajícím jazyku může jít o neologismus. Při jazykových kontaktech může původní slovo a jeho ekvivalent v přejímajícím jazyku odhalit různý i stejný stupeň neologičnosti. Mnohé anglo - americké neologizmy z dřívějších let se do ruštiny dostaly až v 90. letech minulého století. Dnešní proces se díky internetu a rozvoji komunikačních technologií urychluje, takže nové přejaté slovo se vyskytuje v obou jazycích téměř současně, i když existence pravopisných variant a nejasnost významu jsou charakteristické pro neologizmy. Urychlování procesu přejímání anglo - amerikanizmů je spojeno s vlivem informační revoluce a s celkovou globalizací našeho života.

Podle tvaru se pojmenování přímo převzatá nazývají lexikálními neologizmy a dělí se na **jednoslovná** (*банкомат, бандоформирование*) nebo **víceslovná pojmenování** (*бесплатный скибас; интернет-банкинг*).

Slova přejatá přímo vytvářejí celá souslovná pojmenování (*мафиозный капитал; массовые банкротства; шоковая терапия*), popř. jsou jejich součástí (*экстензивное развитие; шопинговая лихорадка; отечественная инфляция*).

Уфимцевová z gnoseologického aspektu definuje přímou lexikální nominaci takto: «В гносеологическом аспекте прямая лексическая номинация есть всегда процесс обращения фактов действительности в факты системы языка, в значения и категории, отражающие общественный опыт носителей языка».¹⁵⁹

Některé obory jsou anglicizmy, resp. amerikanizmy zcela zahlceny. Bez anglického «názvosloví» se neobejdou např. počítačovní odborníci, kteří ho potřebují pro své komunikativní potřeby (*компьютер, дисплей, файл, байт, сайт, принтер, браузер, дискета, монитор, модем, баннер, ксерокс, хакер, ноутбук*) nebo sportovci. Podstatnou část jejich slovníku tvoří právě pojmenování přejatá přímo.

Většina cizojazyčných slov přešla do ruštiny cestou přímého přejímání jakožto pojmenování hotová, kdy byla přejata nejen zvuková a grafická forma, ale i význam (*шеппинг, чартер, catering*). Od těchto originálních výpůjček se pak slovotvornými postupy a prostředky domácí provenience vytváří **nová lexikální jednotka**, která v původním jazyce neexistuje, např. **маркетинг – маркетинговый; бренд – брендовый; гламур – гламурный**).

¹⁵⁹ Уфимцева А.А.: Языковая номинация. Москва 1977, s. 8

8.4. Vývojové etapy cizojazyčného slova

Lexikální jednotky, které se přejímají, procházejí několika etapami:

- **etapa příchodu slova do cizího jazykového prostředí.** Mohou zde vznikat rozpory vyvolané konkurencí věcí či pojmů (нелегальный x незаконный). Ne všechna slova přežijí tuto etapu, jednak proto, že se může ukázat, že dané slovo je nevyhovující, anebo pojmenovávaná věc přestala existovat. Některá z nich se mohou stát specializovanými, tj. získávají užší význam nebo se používají ve zvláštních případech, např. (*флотти диск* – дискета; *дисконтная карта* – скидка). Velmi často se stává, že se slovo v této fázi přejímá v původní pravopisné (v textu) nebo fonetické (v ústní řeči) podobě, bez transliterace a transkripce. Nejedná se pouze o názvy firem, společností, tisku, aut (Alfa Romeo) apod., ale i o všeobecné pojmy (*catering-служба*, *hands-free*, *call-центр*). Slovo je přejímáno v jednom ze svých významů, nejčastěji konkrétně-věcném pro označení nějaké reálie. Pro tuto etapu je charakteristické úžení významu, využití slova v přímém, konkrétním významu a také jeho nízká slovotvorná aktivita. Touto etapou procházejí všechna přejatá slova, pro mnohá z nich je to i etapa poslední. Příčinou je skutečnost, že v přejímajícím jazyku je toto slovo buď exotizmem, nebo slovem úzkého terminologického použití, u kterého zpravidla neprobíhají sémantické změny, protože v původním jazyce je slovo jednoznačné. Nové slovo je v tisku vždy uvedeno s vysvětlením, např. *фрисби* – это перекидывание летающей талерки; *пирсинг* (прокалывание в теле дырок и последующее ношение в них серёжек); *au-pair* (что-то в роде няни или помощницы хозяйки).
- **etapa fixace v novém jazykovém prostředí.** Tato etapa je rozhodující v dalším osudu cizojazyčného slova, protože se slovo přizpůsobuje systému daného jazyka, podřizuje se zákonům ruské fonetiky a gramatiky, pravidlům pro tvoření slov i sémantickému systému. Rozvíjí a znovu tak přejímá nové významy. Tato etapa není ohraničena dobou, protože jsou cizí slova, která se stále budou počítovat jako cizí, třebaže mají vysokou frekvenci použití (*онлайн/онлайн/online*), a naopak slova, která jsou v jazyce krátkou dobu, se velmi rychle a snadno adaptují, např. *клининг*, *клининговый* (angl. *clean* – чистый); *аффилированный* (pouze ve spojení se slovem *фирма* a *лицо*). *Клининг* pojmenovává společensky důležitou činnost firem, popř. domovníků, která hezky zní a nikoho neuráží (česky asi úklidová služba). Slovní spojení *аффилированная фирма* se vykládá jako firma, která se připojila

k větší společnosti jako její filiálka a аффилированное лицо jako fyzická osoba, investor, která působí na činnost společnosti. Je to etapa proniknutí slova do lexikálně sémantického systému přejímajícího jazyka, jeho zařazení ke slovnímu druhu s odpovídající morfologickou charakteristikou, kdy je slovo schopno podílet se na tvoření dalších slov, odvozenin, a to i tehdy, je-li slovo nesklonné, např. лобби – лоббировать, лоббист, лоббистский, лоббизм, лоббирование; интервью – интервьюер; мафиози – мафиозный; граффити – граффитист.

Очень перспективно такое направление, как клининг – уборка и вывоз мусора с территории охраняемых объектов. (Бизнес-журнал, 2004)

Эту проблему обсуждают депутаты городской Думы, представители фирм и предприятий, занимающихся благоустройством и клининговым бизнесом.

Клининговые компании убирают лучше, но берут дороже. (Коммерсантъ, 9.2.2005)

- **etapa dalšího vývoje**, kdy se slovo přestává cítit jako cizí, používá se rovnocenně s jinými slovy rodného jazyka a mohou u něho probíhat různé procesy související s jeho adaptací. Může u něho docházet k:
  - **změně významu, přetvoření slova v souladu s ruskou realitou**, kdy dochází k odklonu významu od cizího prototypu v ruském prostředí, resp. k **nabývání významů nových**, např. slovo *фермер* je v západních jazycích spojeno se slovem *ферма* (zemědělský podnik na vlastní nebo pronajaté půdě) a pojmenovává majitele zemědělských pozemků, který obdělává vlastní nebo pronajatou půdu. Tento opěrný prvek v ruské realitě chybí a «фермер» neoznačuje ani majitele farmy, ani rolníka, ale obyvatele vesnice, finančně zabezpečeného, který může dostávat zvýhodněné úvěry a další zvýhodnění. Dalšími slovy s odlišným významem jsou, např. *оффшорный* (angl. off-shore), které má v angličtině tyto významy: a) pobřežní, pevninský; b) jsoucí mimo břeh, vzdálený od pobřeží; c) jsoucí na volném moři; d) vyrobený za hranicí pro druhou zemi. Ani jeden z těchto významů však nekoresponduje s ruským významem *безналоговый*, který zřejmě vznikl metaforicky na základě představ «mimo břeh», «na volném moři»; slovem *дансинг* se pojmenovává taneční sál, zatímco v angličtině jde o tanec; *кемпинг* je chápán jako speciální letní tábor určený pro autoturisty a ne stanování, táboření na různém místě jako v angličtině; *контроль* v dnešním slova smyslu spíše odpovídá angl. control, tzn. a) řízení, vedení b) regulace než francouzskému controle

s významem prověrka. Tento jev má vliv na rozšíření spojitelnosti slova, např. *система контроля автомобиля, эффективный контроль мобильного телефона*. Slovo *имидж* (z angl. *image*), v angličtině označuje zobrazení, sochu, obraz, symbol, odraz v zrcadle, zatímco v ruštině představu o člověku, která se vytváří na základě údajů o něm. Význam mohou změnit i některá z dříve přejatých slov, mnohdy se změna týká i stylistického zabarvení, protože se slova přizpůsobují měnící se sociální realitě, např. *азарий* už není statkář ani zemědělský úředník, ale člen politické strany; *плюрализм* je vykládán buď jako filozofické idealistické učení, nebo jako jedna ze současných buržoazních a reformistických teorií společenského zřízení. V dnešním významu jde o mnohotvárnost, rozmanitost názorů. Slovo *рэкетир* už neoznačuje pouze mladého člověka narušených mravů, který páchal různou trestnou činností, ale člověka specializujícího se na vydírání. Slovo *аналитик* označuje v dnešní době spíše komentátora, politického zpravodaje, dopisovatele než člověka provádějícího analýzu; *администрация* je nejen řídicí orgán podniku, ale i orgán státní moci. Cizojazyčná slova mohou také působit na rozšíření významů ruských slov, např. sloveso *зайти* se vlivem angl. *to enter* začalo používat ve významu «používat sajt nebo jiný síťový zdroj». Také přídavné jméno *продвинутый* mělo původně jeden význam «nacházející se vepředu» a nízkou spojitelnost (*продвинутый этап обучения*). Nový význam byl podmíněn anglickým *advanced* a jeho významem *progressive*, tj. «pokrokový, přidržující se pokrokových myšlenek» (*продвинутая страна, продвинутая компьютерная молодёжь*). S tímto významem jsme se mohli poprvé setkat v mládežnickém slangu. Nový význam získalo také slovo *уровень*, které se modifikovalo podle anglického *level*, což znamená «rovný, horizontální povrch, který nám rozděluje budovu», tedy synonymum ke slovu «этаж», které se uplatňuje v obytném domě, zatímco slovo «уровень» pak v obchodních, odpočinkových, garážových budovách. Mluví se o nich jako o «двух или трёхуровневых зданиях». Použití cizího slova mnohdy vyvolává jev, který byl nazván «повышение в ранге»¹⁶⁰, kdy slovo v původním jazyce pojmenovává obyčejný, řadový objekt a v přejímacím jazyce objekt význačnější, prestižnější, např. *бутик* (z fr.) není jakýkoliv obchod, ale jen s módním oblečením, stejně jako *шоп* (z angl.), kde se prodává zboží především západní provenience, *хостис* (z angl.) není žádný útulek či starobinec, ale nemocnice s maximálním komfortem pro těžce nemocné, *путана* (z it.) neoznačuje jakoukoliv prostitutku

¹⁶⁰ Земская Е.А.: Русский язык конца XX века (1985-1995). Москва 1996, s. 153

jako v italštině, ale valutovou, *суперкар* je luxusní auto vyrobené v zahraničí.

Význam může slovo rozšířit i pomocí druhotného přejímání (*пилот, формат*), metaforizací (*транспортный коридор*).

Do sémantiky některých slov může být vnesen ještě dodatečný význam – *эсклюзивный* разговор místo исключительный, kdy exkluzivita spočívá v tom, že je rozhovor veden s nějakou významnou osobností; *драматическое* падение акций místo резкое, неожиданное, удивительное dodává na vážnosti dané situace; *презентация* místo показ symbolizuje slavnostní akci, již se účastní významní lidé.

Наш дальневосточный друг может считаться **продвинутым** болельщиком. (Известия, 25.7.2007)
Рейтинг гаражных **многоуровневых** новинок по итогам выставки «Гараж-Экспо-2007». – Общество уже начинает монтаж первого такого паркинга. Эта парковка рассчитана на 350 машин. **Нижний уровень** стоит 15 000 долларов и верхний 18 000. (Правда, 24.11.2007)

- **posunu v hierarchii významů**, kdy se nepřejmou všechny významy, které dané slovo v původním jazyce má, ale jen ty, které jsou nezbytné pro pojmenování nové realie, např. slovo *спонсор* se uplatnilo pouze ve významu «instituce, osoba, která financuje někoho, něco». Druhý význam «ručitel» ruštinou přejat nebyl. Z anglického mnohovýznamového slova *shredder*, které má tyto významy: 1. trhací stroj 2. skartovací stroj 3. struhadlo 4. nůž na zeleninu, ruština vybrala význam druhý a nahradila jím souslovný výraz *бумагоуничтожительная машина*. Stejný proces postihl i slovo *кастинг*, které má v angličtině (*casting*) několik zcela odlišných významů: 1) odlévání odlitků 2) odlitek 3) obsazení úlohy ve filmu, v divadle. Do ruštiny zatím přešlo toto slovo ve třetím významu, který byl rozšířen na další osoby, např. modelky, hlasatele (konkurence s kompozitem «телепроба»). Také ruská slova «отбор, подбор, отсеивание» zcela nevystihují situaci, neboť znamenají výběr kohokoliv, čehokoliv. Toto slovo se původně používalo ve vztahu ke koním, kteří před dostihem museli projít «casting».

Slovo *яппи*¹⁶¹ pojmenovává mladého a úspěšného člověka do 30 let s vysokoškolským vzděláním, vysokým platem, který žije v elitní oblasti a rychle stoupá po kariérovém žebříčku ve svém zaměstnání, je to podnikatel-profesionál. Je mu vlastní pracovitost, profesionalismus a nezávislost z jedné strany a z druhé snobismus a snaha dosáhnout kariéry

¹⁶¹ Setkáváme se i s jazykovou variantou tohoto slova – «юппи» z anglického yuppie, což je deminutivum utvořené ze zkratky yup, tj. «young urban professional».

jakoukoli cestou. Slovo se objevilo v ruských textech již koncem 80. let minulého století. Tento neologismus byl přejat současně z britské i americké varianty angličtiny ihned po výskytu v těchto jazycích. Na západě je však «яппи» především manažerem, zatímco v Rusku je to mladý podnikatel, finančník, zakladatel různých fondů, korporací, společností, pro kterého je na prvním místě obchodní solidnost, významnost vlastní práce a osoby ve společnosti.

11 ноября состоялась пресс-конференция журнала Playboy с целью проведения **кастинга** на съёмку «Девушка месяца». (Internet, 2003).

Для исполнителей других ролей будет проведён **кастинг**. (Известия, 30.6.2003)

Продаём дробилки и **шредеры** от производителя. (, 22.10.2007)

- **nadbytečné detalizaci výpovědi**, např. *частичная стабилизация, завод по производству, самый оптимальный, туристический тур*. Jsou to však spojení, která jsou vžitá.
- **přesunu slov** z periferie jazykového systému do jejího středu. V dnešní době se přemístění týká hlavně nestandardní lexiky, tzn. žargonní, hovorové a nespisovně hovorové mající příznak «sníženosti» do spisovného jazyka. Tyto prvky nacházejí široké uplatnění v tisku, televizi, rádiu i v řeči vzdělaných vrstev obyvatel. Od 90. let se jejich používání značně rozšířilo, např. *тай, таюха* (šátek), *моника* (orální sex); apod. Hovorový, často až žargonní charakter mají zkrácené tvary slov, např. *инфа* (информация); *админ* (администратор форума); *амеры, американы* (американцы); *либеры* (либералы); *конфа* (конференция); *клава* (клавиатура), stejně jako mnohá neutrální slova, např. *мыло* ve významu elektronická pošta, e-mail; *пост, постинг* poštovní zpráva, sdělení; *постить* posílat zprávu; *флеймить* převzatého z angl. flame up (rozzlobit se, vybouchnout) s ruským významem «vytvářet neodůvodněnou emotivní zprávu».
- **determinologizaci**, kdy slovo migruje z terminologické lexiky do běžného jazyka (*генномодифицированные продукты, ГМ-соя, высокопатогенный птичий грипп*)

➤ **fixace slova ve slovníku**

Všechny procesy a tendence charakteristické pro ruskou společnost druhé poloviny 80. let se staly důležitým stimulem, který usnadnil aktivizaci používání cizojazyčné lexiky. Vzrostla nutnost intenzivních kontaktů s lidmi, kteří hovoří jinými jazyky. To byla důležitá podmínka pro bezprostřední přejímání lexiky z těchto jazyků, ale i k připojení se k internacionálním terminologickým systémům v oblastech jako je výpočetní technika, ekonomika, politika, finance, obchod, sport, móda apod.

Z hlediska stylové platnosti jsou lexikální anglicizmy, resp. amerikanizmy nejčastěji součástí terminologie a žargonu, protože tyto oblasti je snadno a rychle přejímají.

8.5. Sémantické kalky

Zvláštním případem přejímání je kalkování, t.j. překlad, kopírování, výstavba slova z ruských morfémů v souladu se strukturou cizího slova při zachování jeho významu. V ruštině se i v současné době setkáváme s oběma typy kalků:

- **kalky slovotvorné**, které vznikají doslovným překladem jednotlivých částí slova, kdy se přejímá struktura slova (*skin heads* – **бритоголовые**; *bussines woman* – **деловая женщина**; *public relations* – **связи с общественностью**; *peace-making* – **миротворческий**; *ozone hole* – **озоновая дыра**; *dishwasher* – **посудомойка**; *automatic answering machine* – **автоответчик**).
- **kalky sémantické**, které vznikají přejímáním významu (*mouse* – **мышь**, jakožto součást počítače; *garbage* – **мусор** pro označení nepotřebných údajů v počítači).

Vedle úplných lexikálních kalků se v ruštině vyskytují, i když velmi zřídka, také **polokalky**, tj. slova, v nichž se spolu s přejatými částmi vyskytují i původní ruské (*cache memory* – **кэш-память** jako paměť pro přechodné uchovávání údajů; *workoholic* – **трудоголик**; *superstar* – **суперзвезда**; *hard disc* – **твёрдый диск**; *beach volleyball* – **пляжный волейбол**).

V ruštině narůstá počet **kalků frazeologických** (*быть/стоять на ковре* – z angl. to be on the carpet – ve významu jít si pro pokárání, výtku, důtku;¹⁶² *картонная леди* – z angl. cartoon lady – ve významu bezdomovkyně v USA, která přespává v papírových krabicích; *нет проблем* – z angl. no problem – ve významu nejsou žádné potíže, vše je jasné pochopitelné; *чёрный ящик* – z angl. black box – ve významu ocelová skříňka s údaji o letu letadla; *крейза катит* – z angl. crazy – ve významu zbláznit se; *крутой мэн* – z angl. man – ve významu krutý, nemilosrdný člověk; *братъ/взять тайм-аут* – z angl. time out – ve významu udělat přestávku ve hře, později přeneseno na jakoukoli činnost).

¹⁶² V angličtině je obrat známý i ve významu být na programu dne, který však ruština nepřevzala. V ruštině se však vytvořily varianty neznámé angličtině, a to «вызывать на ковёр, идти на ковёр».

Kalků je méně než cizích slov a někdy je velmi obtížné určit, kdy je to výsledek cizího vlivu a kdy produkt procesu, který probíhá v ruštině v souladu se zákonitostmi vývoje, např. u frazeologizmu *дать зелёный свет новшествам* není zjevné, zda se jedná o kalk z angl. green light anebo zde došlo k přenosu významu uvnitř ruského jazyka - od přímého významu (silničního) k přenesenému.

Slovotvorné kalky vznikaly od konce 18. století. Hlavním zdrojem byla francouzština, např. *склонность* (inclination), *предрассудок* (préjugé), *влияние* (influence), *сосредоточить* (concentrer), později němčina, např. *себестоимость* (Selbstkosten), *образование* (Bildung), *мировоззрение* (Weltanschauung). Sémantické kalky byly většinou původu francouzského, např. *вкус* (le goût), *трогать*, *трогательный* (toucher, touchant). I když byly z francouzštiny v poslední době přejaty některé sémantické kalky, např. *плоская шутка*,¹⁶² zůstává jejich zdrojem angličtina, resp. její americká varianta. Své využití mají především v jazyce diplomacie, politiky, sportu, módy (*горячая линия* - hot line; *утёчка мозгов* - brain drain; *отмывание денег* - launder money; *первая леди* - first lady).

Tak jako i u cizojazyčných slov, tak i u kalků dochází k posunu významu, např. adjektivum *высокий* – ve významu nejlepší, elitní (z fr. haut) se používalo pouze ve spojení *высокая мода* (z fr. haute couture), v současné době také ve významu *высокие технологии* (z angl. high technology) a proniklo i do reklamy - *высокая стоматология*; substantivum *ястреб* (z angl. hawk) znamená zastánce tvrdé politiky.

Jak uvádí Ju. A. Safonovová v internetovém rozhovoru «Русский язык от века XIX до XXI»,¹⁶³ je kalkování «защитный механизм, который язык срабатывает при потоке заимствований. Это такой способ заимствования, при котором новые слова, выражения создаются по образцу иноязычному, но при помощи родных словообразовательных и лексических средств. Образно говоря - лекало - импортное, материал – свой».

¹⁶² Ruskému slovu «плоский» chybí přenesený význam «banální», jaký existuje ve francouzštině.

¹⁶³ (www. gramota.ru, портал «Наука и жизнь»)

9. PŘEJÍMÁNÍ SLOV Z RŮZNÝCH VRSTEV RUSKÉHO JAZYKOVÉHO SYSTÉMU

Pro ruštinu druhé poloviny 20. století je charakteristický proces stírání hranic mezi podsystémy, jež tvoří systém národního jazyka. Do spisovného jazyka přicházejí snižené prvky, nejčastěji sociální a profesionální žargon. Příčiny toho tkví v sociálních a demografických procesech, probíhajících ve společnosti, tj. v transformaci podmínek fungování ruštiny a v demokratizaci ruské společnosti, kdy do společenského života nastupují vrstvy a skupiny, jejichž představitelé jsou spojeni s různými typy žargonů a jinými formami nekodifikovaného, nespisovného jazyka. Demokratizace jazyka spolu se zrušením cenzury způsobila, že se velké množství snižené žargonní i necenzurní lexiky dostalo z ústního vyjadřování do všech žánrů vyžadujících expresi: televizní a novinové reportáže, publicistická vystoupení, politické debaty, oficiální projevy apod.

Vrstva neutrální slovní zásoby se tak od 80. let minulého století rozšiřuje nejen o slova hovorová a žargonní, ale i o slova, u kterých je patrný proces ztráty funkčně-stylistického komponentu «knižní», «speciální», «terminologický» vlivem hromadných sdělovacích prostředků, jejichž prostřednictvím se zvyšuje frekvence používání těchto slov, která se takto stávají přístupnými širokému okruhu nositelů jazyka. Dříve se knižní lexika užívala v určitých komunikativních sférách vzdělanými vrstvami obyvatel.

V dnešní době žargon prodělává obrovský lexikálně sémantický rozmach a nelze si bez něho představit žádný publicistický text, počínaje veřejnými vystoupeními ruských státníků a poslanců parlamentu a konče reklamou. Proces «žargonizace» se odráží jak ve spisovném, tak i nespisovném jazyce. V rámci spisovného jazyka se stává procesem zákonitým a nutným pro mnohé jazykové systémy. Stáváme se tak svědky nového období, období barbarizace spisovného jazyka.

Proces žargonizace spisovného jazyka začal v době «glasnosti». Je to proces zákonitý, kdy probíhá stírání hranic mezi spisovným a terminologickým a mezi spisovným a hovorovým používáním slova. Aktualizace žargonní lexiky a přechod mnohých jednotek do spisovného jazyka svědčí o všeobecné tendenci přemísťování prvků z periferijních vrstev jazyka do centra jazykového systému. Slova a frazeologické výrazy nenormativního jazyka, které se dostávají do spisovného jazyka, mohou získávat nové významy, navazovat nová syntagmatická spojení, vytvářet paradigmatické vztahy s jednotkami spisovného jazyka a odklánět se od svého sociokulturního prostředí a mluvy odpovídajícího žargonu, přičemž si zachovávají sémantické, konotativní vlastnosti a expresivně-stylistickou osobitost. Toto mísení lexikálních jednotek se stalo zcela běžnou záležitostí v současné ruštině. Hranice, které existovaly mezi jednotlivými podjazyky, se dnes v ruštině postupně stírají.

Žargonizmy je možné chápat jako specifické emocionálně-expresivní

zástupce spisovných lexikálních jednotek, které se používají v ústní řeči sociálních skupin, které spojují nejen profesní zájmy, ale i zvyky, sociální postavení, příslušnost k jedné generaci.

Žargonní lexika – «это слова и словосочетания, свойственные социальным диалектам, т.е. группам лиц, объединённых общей профессиональной или антиобщественной деятельностью. Такие социальные диалекты называют чаще **ж а р г о н а м и**, а особые лексические единицы, присущие им, **ж а р г о н и з м а м и**».¹⁶⁵

9.1. Formování obecného žargonu (interžargonu)

Mnozí lingvisté k neologizmům přiřazují kromě nových pojmenování také mnohé prvky, které se v anglické a americké jazykovědě nazývají slangem, zatímco v ruské městském žargonem, resp. obecným žargonem nebo interžargonem.¹⁶⁶ Tento termín zahrnuje prvky aktivně používané převážně v nenuceném hovoru, při běžné komunikaci lidí včetně vzdělaných vrstev obyvatelstva, např. *ужастик* (фильм ужасов). Obecný žargon původně nezahrnoval řečové jednotky sociálního žargonu, jako je mluva kriminálních a profesních skupin. V dnešní době i zde dochází k významnému posunu a znakem pro zařazení těchto jednotek do obecného žargonu je jejich používání v tisku, který se orientuje na širokou veřejnost.

Dlouhou dobu tvořil základ obecného žargonu **mládežnický slang** (*алкаш* – alkoholik; *аэродром* – místo mládežnického shromáždění; člen agresivního neformálního uskupení mládeže, jehož znakem je široká placatá čepice, široká postel; *банан* – čtyřka; *ботаник* – vzorný student; *депрессняк* – nudná hudba; *драйв* – energie v hudbě; *залететь* – dostat se nečekaně do těžké situace; *кабак* – restaurace; *качалка* – fitness; *кислота* – lehká, syntetická narkotika, která se dají sehnat na noční diskotéce; *колбаситься* – tancovat, smát se, vtipkovat, být pod vlivem stimulatorů; *клуб* – noční diskotéka s možností něco pojíst, popít, seznámit se; *лох* – naiva, hlupák, prostáček; *пузырь* – láhev s alkoholickým nápojem; *сфотографироваться* – objevit se, ukázat se; *тащиться* – jít pomalu, být nadšen, být opilý, být omámen narkotiky; *труба* – mobilní telefon; *шуты* – boty).¹⁶⁷ Na konci 20. století se hlavním zdrojem doplňování stala především **mluva zlodějů a kriminálníků** (*бабки* – peníze; *бардак* – nepořádek; *братва* – zlodějské skupiny; *братки* – zločinecká

¹⁶⁵ Костомаров В.Г.: Современный русский литературный язык. Москва 2003, s. 233

¹⁶⁶ Ермакова О.П., Земская А.Е., Розина Р.И.: Слова, с которыми мы все встречались. Москва 1999, s. IV

¹⁶⁷ Současný ruský mládežnický slang představuje celou řadu slov a výrazů, které jsou vlastní většině ruské mládeže. Jsou slangovými nejen proto, že jsou netradičně utvořena, ale především proto, že je používá více či méně ohraničený okruh lidí, kteří slovům přisuzují nový význam. Mládežnický slang má řadu zvláštností a odlišností od ostatních slangů. Jednak se velmi rychle mění, tak jako se střídá generace, jednak zasahuje do různých sfér – škola, mládežnická uskupení, sport, počítače, hudba, narkomanie.

uskupení; *гонимик*¹⁶⁷ - lupič, bandita, chuligán, podvodník, darebák, výtržník; *капэ-3э* – cela předběžného zadržení; slovo utvořeno ze zkratky КПЗ - камера предварительного заключения; *кинуть* – podvést, oklamat; *медвежатник* – vykradač sejfů; *мокруха* – vražda; *мочить* – zabíjet; *мусор, мент* – policista; *наезд* - vymáhání především peněz; *обуть* – okrást; *прикид* - módní oblečení; *сапог* – policista, hlupák; *сачок* – povaleč; *тюкнуть* – zabít; *щипач* – zlodějíček, podvodník; *флэт* – byt; *поставить на счётчик, включить счётчик* - označit lhůtu vyplacení peněz, po jejímž uplynutí hrozí neplatiči smrt nebo jiný tvrdý trest, s rozšířeným významem «hrozit sankcemi»).

Jednotlivými slovy ho obohatila a obohacuje i **mluva narkomanů** (*дурь, травка* - narkotika; *глюки* - halucinace; *кайф* - narkotikum, příjemný, uvolněný stav po použití narkotik; *колоться* - brát narkotika; *ломка* - abstinenci příznaky; *ширяться* - píchat si narkotika). Mnohá slova obecného žargonu jsou svým původem profesionální výrazy, např. **policejní** (*бытовуха* - zločin uskutečněný v bytě; *подснежник* - mrtvola nalezená pod sněhem), **vojenské** (*дед, дедушка, деды* – mazák, mazáci; *дедовщина* - šikana; *дембель* – demobilizace; *зуба* - vojenské vězení; *зачистка* – vyklizení území; *чех* - Čečenec), **podnikatelské a obchodnické** (*баксы, безнал, деревянные, навар, раскрутка*), **počítačové** (*бродилка* - program prohlížení internetových stránek z angl. browser; *искалка* - vyhledávač z angl. searcher).

Přední místo v obecném žargonu zaujímá lexika popisující trávení volného času (*видак, видик* - video; *кабак* - restaurace; *качалка* – fitness; *мыло* - mýdlová opera, e-mail; *расслабляться* – odpočívat; *мачка* - osobní auto; *ящик* - televize, počítač), vztahy mezi lidmi v různých sférách jejich činnosti (*деза* – dezinformace; *кидала* – podvodník, lotr, hráč přihrávající karty; *кидать* – klamat, podvádět; *компра* - kompromitující materiál), psychické a fyzické stavy člověka (*везуха* - štěstí; *верзила* - vysoký, neskladný člověk; *невезуха* – smůla; *прикол* – vtip; *прикольный* – vtipný, zábavný; *приколист* - vtipálek; *тащиться* - jít pomalu, být nadšen, být omámen alkoholem nebo narkotiky; *тормоз* - člověk, který pomalu chápe a tím zdržuje a ztěžuje práci jiných).

Этому препятствуют олигархические **братки**. (www.utro.ru, 15.5.2003) - **Братки** везут в больницу раненого товарища по оружию. (Правда, 18.11.2002)

На смену полуподвальным «качалкам» пришли респектабельные центры европейского образца. (www.utro.ru, 19.2.2008)

В последние годы «**дедовщина**» в российских вооружённых силах меняет имидж. (Известия, 14.1.2003)

Они-то и становятся **дедами**. (Известия, 14.1.2003)

Меня не били, но я имел «удовольствие» наблюдать, что такое **дедовщина**. У нас была стандартная ситуация, когда младшие заправляют кровать старшим. (Известия, 14.1.2003)

С книгами теперь была полная **невезуха**, читать стало нечего. (Internet, 17.3.2001)

¹⁶⁷ slovo pravděpodobně vzniklo ze staré zkratky ГОП (городское общество признания)

Мы на всю страну распространяли московский опыт, а нас, выражаясь современными терминами, **кинули**. (Правда, 9.2.2005)

Бывало и похуже: **ломка**, лечение в наркологической клинике, скандалы с любовниками. (Домовой, 4.5.2002)

A club - не место, где вы привыкли **колбаситься** по ночам, а «полицейская дубинка». (Коммерсантъ, 15.12.2002)

Те, для кого автомобиль не просто «**тачка**», кто заботится о его исправной работе, наверняка не прошли мимо предлагаемых ныне суперпроникающих смазок. (Правда, 18.6.2004)

Ещё 100 участников выиграют суперстильный МРЗ-плеер + **прикольный** брелок каждому участнику. (Аргументы и факты, 2004)

Напавшие выглядели крепкими и **накачанными**. Это - "местные отморозки, **гопники**" - считает господин Струглин. (Коммерсантъ, 25.7.2007)

С 1 сентября началась рекламная кампания нового бренда «Доминант» в Москве, с 15 октября стартует «**раскрутка**» в Петербурге и регионах. (leták, 2003)

Tyto dynamické jevy, se kterými se setkáváme ve všech evropských jazycích, mnozí lingvisté nazývají také termínem «substandardizace» (podle anglosaského vzoru). Jde o vztah spisovného jazyka (standardního) a variet stojících mezi ním a dialekty, kdy substandardní prvky (většinou lexikální) oslabují pozice standardu a pronikají do něho.¹⁶⁹ Také Je.A. Zemská, která se touto problematikou zabývala, píše: «современный русский язык – это раскованность, раскрепощённость, которая сменила безликость, стандарт».¹⁷⁰

Problematikou nestandardní lexiky se zabývá také E.G.Lukašanec, který do ní řadí:¹⁷¹

1. внелитературное просторечие
2. жаргонную лексику
3. просторечные профессионализмы
4. нецензурную лексику

Podle jeho názoru «нестандартная лексика представляет собой, как правило, результат некоторого «отталкивания» от литературного стандарта, будучи маркированной с той или иной точки зрения – структурной, концептуальной или функциональной».

Symbolem tohoto jevu, kdy se slovo z mládežnického slangu, do kterého bylo převzato ze žargonu lidí z pracovních táborů, dostalo do spisovného

¹⁶⁹ Daneš F.: Český jazyk na přelomu tisíciletí, Praha 1997, s. 98

¹⁷⁰ Земская Е.А.: Современный русский язык. Москва 2000, s. 98

¹⁷¹ Лукашанец Е.Г.: Нестандартная лексика современной городской речи и её типологическая характеристика. In: Русский язык в изменяющемся мире. Материалы Международной научной конференции 30-31 марта 1999 г., Минск, часть I, s. 91

jazyka,¹⁷² se stalo slovo *беспредел*. Toto slovo není nové, je známé již od 60. let 20. století, kdy se začalo používat v mládežnickém slangu v trojím významu:

1. nezákonnost
2. něco, co je uskutečňováno bez míry, něco, co nezná hranic
3. velká skupina mládeže

V době přestavby se slovo vrací do spisovného jazyka, avšak pouze v prvním významu, kdy nezákonnost byla chápána jako nedodržování zákonů, pravidel správného chování, nikoliv jako porušování právních norem státu. V dnešní době se používá především v krizových situacích v záporném slova smyslu. Vystupuje jako stylistický protiklad ke slovu «цивилизация» a s pojmy divokost, barbarství, nevzdělanost vytvořilo bohatou synonymií. Stalo se součástí ustálených spojení *полный, ценовый беспредел, царит беспредел*.

Народная акция протеста против «паркового **беспредела**» начала уже приносить результаты.
(, 26.11.2007)

Žargonní výrazy se také mohou podílet na polysémii, např. *ламер*: 1. začínající uživatel počítače, který se považuje za velkého počítačového specialistu; 2. člověk, který přeceňuje své schopnosti; *роллер*: 1. velký hráč, představitel mafie 2. stoupenec ježdění na kolečkových bruslích; *шопник*: 1. zloděj v obchodech 2. velká taška z lehké nepromokavé látky 3. zadní kapsa u kalhot; *наехать*: 1. najet, vjet do někoho 2. vymáhat dluh 3. obvinít, nebo se jejich význam může dále vyvíjet, např. např. slovo *разборка* do 90. let minulého století vystupovalo jako slovo odvozené od slovesa *разобрать*, *разобраться* v jejich konkrétních významech, poté ve významu «vyjasňování si vztahů, účtů mezi zločineckými skupinami za použití zbraní, fyzické síly» (*разборки мафиозных группировок*). V současné době se význam slova rozšiřuje. Dnes jde o vyřizování účtů, které je doprovázeno skandály společenského charakteru, nebo o vyřizování účtů doprovázené velkou hádkou, popř. o konflikty mezi politickými uskupeními (*политические разборки*).

Выступления народной любимицы закончились крутыми **разборками**. (Правда, 9.2.2005)
Дистанция, которая была между матерью и дочерью, мать сокращала **разборками**. (Правда, 9.2.2005)

¹⁷² v oficiální nótě MZV byl použit výraz «акт террористического беспредела».

Protože obecný žargon aktivně «spolupracuje» s nespisovným hovorovým jazykem, hovoří se velmi často v lingvistických pracích o lexice «жаргонно-просторечной». Je to stylisticky snižená lexika s náznakem hrubosti nebo familiárnosti. Lexikální vulgarizace je další jev, který se promítá do jazykového vývoje. Duličenko¹⁷³ pod tímto jevem chápe proces pronikání a používání vulgarizmů, který je charakterizován širokým funkčně-sémantickým rozpětím. Z jedné strany sem řadí «грязное слово» (nižší stupeň vulgarizace ve srovnání se «сквернословием»), z druhé strany «матерщину, матерную брань». V popřestavbové době se vulgarizmy dostaly na stránky tisku, do rádia a televize (*шестёрка* - ten, kdo někomu bezhlavě slouží; *катала* - účastník hry, v níž se točí peníze; *водила* - hrubé označení řidiče; *доставала* - ten, který podniká za účelem kořistnických cílů; *качать права* - dokazovat svou pravdu).

Если монополист начнёт **качать права** и вдруг отключит горячую воду, то все бюджетные учреждения кинутся в суд. (Internet, 26.6.2003)

Круг московских поклонников карточной игры покинул 55-летний Р.Б., известный как удачливый и отчаянный «**катала**» по кличке Курятник. (Известия, 25.11.2002)

Třebaže se žargonní jednotky vyznačují expresivitou, nositelé jazyka je znají a používají. Byly to objektivní příčiny, např. sociálně-ekonomické problémy velké části ruského obyvatelstva, rostoucí sociální diferenciacie společnosti, růst sociálního napětí, které aktivizovaly v řečové praxi podstatné části ruských obyvatel tyto expresivní žargonizmy. Žargonní jednotky existovaly v jazyce i dříve, byly však zařazovány k jednotlivým žargonům (profesionálnímu, sociálnímu apod.), ke snižené lexice, někdy i k vulgarizmům. Samostatná funkčně-sémantická vrstva nikdy nevznikla, což bylo spojeno s malou frekvencí používání v národním jazyce a jejich tabuizací. Tato ohraničení však vymizela a to vedlo k vytvoření zvláštní funkčně-stylistické kategorie - **obecný žargon**.

Veřejné používání žargonizmů a snižené lexiky vede k přesunu těchto jednotek do hovorové vrstvy a stává se tak prvním a důležitým krokem vedoucím k tomuto přesunu. Žargonismus se stává známým a srozumitelným a snižená lexikální jednotka obvyklou při komunikaci. Žargon tak vystupuje jako spojovací článek mezi hovorovou slovní zásobou a sniženou lexikou ohraničeného použití, přesto zůstává ve sféře snižené lexiky, protože si zachovává na rozdíl od hovorové lexiky svou expresivitu. Její ztráta vede k přesunu žargonní jednotky do vrstvy hovorové, tzn., že se bude účastnit procesu kolokvializace lexiky. Obava, že by tímto přesunem mohl žargon zaniknout, není namístě, protože se bude doplňovat ze sociálního, profesionálního žargonu, což povede k jeho neustálému obnovování. Neustále přibývá tematických

¹⁷³ Дуличенко А.Д.: Русский язык конца XX столетия. München 1994, s. 25

okruhů, kde se setkáváme se žargonními výrazy (části těla, odpočinek, jídlo, různé životní situace, sex).

Zdrojem žargonu se stává také spisovný jazyk a žargonizmy tak mají často odvozený, přenesený význam, který nejčastěji vzniká na bázi metafor, např. *мыло*, *челнок*, *наезд*, *облом*, *ящик*, *мачка*, *разборка*, *обвал*, dále pak např. *бункер* - místnost, především sklepní, v níž se scházejí vyznavači rockmetalu; *дрожжи* - aktivní člověk, který svůj entuziasmus přenáší na druhé; *чайник* - automobilový a počítačový neprofesionál; *ночная бабочка* - prostitutka; *пасту* - sledovat někoho, pověsit se na někoho; *врубиться* - pochopit podstatu problému; *толкнуть* - prodat; *ракушка* - garáž; *базар* - zmatená řeč, šum, křik; *крыша* - hlava; *жук* - spekulant; *обуть* - oloupit; *ражий* - zdravý (ражая патриотка); *памятники* - členové společnosti Память.

В гаражах «ракушках» скрывают нелегальные мастерские. (www.utro.ru, 17.8.2007) - Жители Москвы хранят автомобили только в 5-10% «ракушек». (www.utro.ru, 17.8.2007) - Москвичи используют «ракушки» не по назначению. (www.utro.ru, 17.8.2007)

«Чайник» случайно обрушил мост. - «Чайник» на бетононасосе парализовал МКАД. (Московская кольцевая автодорога) (www. утро. ru, 17.8.2007)

Америка обвалила Россию. - Американский ипотечный кризис обвалил российский рынок акций. (Известия, 1.8.2007) - А в прошлую пятницу случился новый обвал. (Комсомольская Правда, 19.12.2000)

V neposlední řadě je žargon doplňován také cizojazyčnou, převážně anglickou lexikou, např. *байк*, *байкер*, *бэздей*, *ворк*, *герла*, *кейс*, *коммершин*; *крейзи*, *мани*, *понса*, *прайс*, *смайл*, *трэйд*, *чейндж*, *фейс*. Příčinou přejímání těchto jednotek je snaha zvýraznit řeči.

Mnohé z nich se natolik upevnily v jazyce, že se bez nich neobejde běžná komunikace, ale ani díla spisovatelů či články novinářů apod. Staly se určitými sémantickými a funkčními symboly nové doby, od nichž jsou odvozována další slova: *герла* - *герл-лайк-синдром*, *герл-френд*; *прайс* - *прайсовый*, *прайсовать*; *хит* - *хит сезона*, *хитовый*. Anglicizmy jsou rozmanité a různorodé, tvoří slovník různých profesionálních a sociálních skupin, ale nejvíce je jimi zahlcen mládežnický žargon.

Velmi často se u přejatých slov mění sémantická struktura, např. *твикс* již dnes není pouze název čokoládové tyčinky, ale v mládežnickém slangu je to označení pro špatnou známku, tj. *двойку*, popř. dva prsty do tvaru V (což je i symbol této sladké tyčinky) znamenají dávení vyvolané dvěma palci; *секонд-хэнд* není pouze pojmenování pro použité oblečení, ale v mládežnickém žargonu začalo označovat ženatého muže; slovo *памперсы* nejprve vytěsnilo slovo «подгузники» (možná proto, že je tento výraz snadno zapamatovatelný, možná proto, že došlo ke změně denotátu a nový typ plen se dostal na trh jako první pod názvem «Памперсы») a poté bylo přeneseno do školního žargonu ve

významu hadr na tabuli. Tyto příklady jsou také důkazem přechodu slov z jedné vrstvy jazyka do druhé, kdy se slova ze spisovného jazyka (velmi často cizí svým původem) začínají používat pro označení nějakého zpravidla nečekaného jevu, předmětu.

Žargonní lexika také napomáhá rozšiřování synonymických řad, např. *братва* (kamarádská parta, braši + zlodějské skupiny); *врезаться* (zaříznout se, vklínit se, vrazit do někoho, něčeho + zamilovat se); *накачанный* (napumpovaný, nahuštěný + namazaný, opilý + fyzicky silný); *левый* (levý + levičácký + nezákonný, padělaný); *ломка* (lámání, rozbíjení + abstinenční příznaky); *прикол* (sloupek, uvazovací kůl + vtip); *пахан* (náčelník pátrací služby + otec + vůdce zločinecké skupiny); *сдать* (odevzdat + pronajmout + složit zkoušku + vrátit zpět + zřici se, odmítnout člena své skupiny, party); *передать* (vydat, zradit + přinést oběť); *суетиться* (ustaraně, starostlivě pobíhat + mít depresi + mít radost ze života).

Formování žargonu nemá jenom vnější (mimojazykové) příčiny, ale i vnitřní, které jsou podmíněny samotným systémem ruštiny. Žargonní jednotka může být motivována tím, že v jazyce chybí lexém pro pojmenování předmětu nebo jevu, nebo v jazyce existuje úzce specializovaná jednotka nebo naopak hrubé až vulgární pojmenování daného denotátu, protože nominativní potřeby vyžadují, aby se v jazyce objevila také jednotka širokého spektra vhodná pro komunikativní účely.

Obecný žargon se neustále obnovuje, a proto zde pozorujeme stejný proces jako u spisovného jazyka, a to archaizaci a dearchaizaci slovní zásoby.

Slovo, které je nové, je velmi často doprovázeno vysvětlením (*мысовка – общение*), popř. je uvedeno v širokém kontextu, takže je možné odhadnout jeho smyslový obsah, expresivní zabarvení, např. *прибамбасы* (doplňky-zbytečnosti) mají výrazné expresivní zabarvení záporně-ironického charakteru stejně jako slovo *причиндалы*, hojně používané ruskou mládeží.

Один такой руль купил мой приятель, любитель устанавливать на свою «девятку» всевозможные спортивные «прибамбасы». (Известия, 3.9.2001)

Все основные прибамбасы нынешней американской цивилизации (Правда, 9.2.2005)

Зарабатывают торговцы не на цветах, а на всяких прибамбасах: ленточки, цветная обёртка, бантики (Известия, 28.9.2004)

Приобрести в Москве прибамбасы для скалолазания и альпинизма теперь проще простого. (Известия, 2.9.2004)

Самыми востребованными товарами у россиянок являются вовсе не средства гигиены или прочие дамские «причиндалы», а бытовая техника, мобильные телефоны и мебель. (, 19.2.2008)

Žargon můžeme považovat za nestabilní vrstvu lexiky, která nemá ohraničenou dobu trvání a nepředává se z pokolení na pokolení jako jazyk

spisovný. Jejími nositeli je úzká sociální skupina, která žargon používá z těchto důvodů:

1. vyjadřovat se netradičně, originálně, expresivně
2. izolovat se od ostatních. Tento důvod využívají především ti, co porušují pravidla chování.

Velké množství žargonizmů přechází do spisovného jazyka, aniž by přestaly být žargonními svým původem a obsahem a fixují se ve slovnících jako hovorová slova spisovného jazyka. Pronikání lexém do stylisticky různých řečových kontextů se objasňuje nejen jako míšení stylů, které je blízké současné ruštině, ale i marginálností jazykového prostředí, které se téměř nedotýkaly. Jak říká Valginovová:¹⁷³ «Взаимопроникновение лексических единиц пограничных речевых сфер и создаёт сегодня феномен стилистических смещений и семантических расширений».

Některé z žargonizmů prožívají svoji renesanci, např. *кайф* použil již Leskov, *менно* Kuprin.

Aktivizaci žargonu můžeme objasnit:

- **demokratizací jazyka**
- **zrušením cenzury**
- **spontánností ústních veřejných vystoupení**
- **hledáním nových expresivních prostředků vyjadřování**

Osud žargonních výrazů může být různý:

- upevňují se, jejich frekvence je velká, přecházejí do všeobecného jazyka
- odcházejí s generací, s nositeli
- zůstávají slangovými pro další generaci

9.2. Zločinecký žargon (argot)

Zvláštní skupinu žargonizmů tvoří **argotizmy**, což jsou slova a výrazy typické pro zločinné prostředí, deklasované vrstvy obyvatel, jakými jsou bezdomovci, tuláci, prostitutky, narkomani, zloději i zlodějci, mafie apod.

Prvky argotu se začaly objevovat v epoše raného feudalismu (XI.-XII. století) a jeho vznik je spojován se vznikem prvních ohnisek zločinnosti na Rusi, kterými byly Don, Povolží a velká města.

Žargon ruský mluvících zločinců se nazývá *feňa*.¹⁷⁴ Vývoj této

¹⁷³ Валгина Н.С.: Активные процессы в современном русском языке. Москва 2003, s. 92

¹⁷⁴ Objevuje se i v písemných textech a není to jediný název. V Rusku je nazýván ještě termíny: «блатная музыка», «воровской или уголовный жаргон». Sami zločinci používají spojení «ботать по фене» nebo «куликать по-свойски».

zašifrované řeči trval celá staletí a některé pojmy mají dlouhou historii – pocházejí totiž již z dob carských nucených prací či od trestanců uprchlých ze Sibíře. Ovládnout tuto slovní zásobu je velmi obtížné, protože je nutné vejít se zločinci v kontakt a kromě toho je třeba si uvědomit, že každá zločinecká «profese» - od drobných zlodějů, bytových zlodějů, podvodníků přes prostitutky a narkomany až po organizovaný zločin - má svoji specifickou slovní zásobu, která se neustále obměňuje, tvoří se nová slova, protože se zločin nejen zdokonaluje (od nejnižších forem po organizovaný zločin), ale vznikají také nové druhy (nájemné vraždy). Profesionální zločinci pak mají svůj speciální žargon a další utajené způsoby komunikace, aby jim nezasvěcený člověk nerozuměl. Typické pro tento jazyk je také rozvinutá polysémie, takže je nutné také znát souvislosti.

Zločinecký žargon přináší také stará, dávno zapomenutá, původem ruská slova, která jsou velmi často používána se stejným významem jako dříve, aniž by jeho nositelé dokázali objasnit původ a prvotní význam slova, např. *кайгул* (sto rublů); *чулык* (padesát rublů). Mnoho slov bylo převzato ze spisovné ruštiny, např. *азуат* (eskymák); *арбуз* (hlava); *бабки* (peníze);¹⁷⁶ *бананчики* (náboje); *барабан* (kufr menšího rozměru); *бригада* (nevelké uskupení do třiceti řadových členů, které se zajímá o určitý druh obchodu nebo kontroluje důležité objekty na přiděleném území); *звонок* (konec vězení); *коробка* (osobní vlak); *медведь* (sejf); *овца* (svědek); *петых* (pasivní homosexuál, pracovník milice, náčelník železniční stanice, pětka jakožto známka ve škole); *петышок* (ruka, podání ruky); *скрупка* (pila na přepilování mříží); *чесаться* (svrbět ruka, příliš dlouho se na něco připravovat); *забить косяк* (ubalit cigaretu s narkotiky); *петыху хвоста крутить* (krást v městské dopravě), z hovorového nespisovného jazyka, např. *бормоторь* (laciné červené víno); *зенки* (oči); *кокнуть* (zabít); *пацан* (vězeň, který zaujímá vysoké postavení ve věznicích se zvláštním režimem), z územních, např. *кайстра* (místo pro uchování peněz) a sociálních dialektů, např. *шур* (zloděj) a z nejrůznějších jazyků, např. z jidiš slovo *шара* (neprodané zbytky, které prodavač nechává na pultě pro chudé a bezdomovce); slovo *ксива* (dokument), z polštiny se do argotu dostalo slovo *блат* (zločin). Jsou známá slova z němčiny, francouzštiny a dnes hlavně z angličtiny, např. *фляшник* (vrah); *шланг* (hodně opilý člověk, lenoch); *шопник* (zloděj v obchodech); *эмигрант* (utečenec z vězení). Na domácí půdě tato slova většinou dostávají nový význam. Fonetická transformace je jedním z nejrozšířenějších způsobů tvorby argotizmů, kterou se liší od běžně užívaných slov, např. милиционер dalo *мент*; конный милиционер je *ментавр* a пятёрка *петых*.

¹⁷⁶ Slovo *бабка* bylo přejato zločineckým argotem z rolnického prostředí, kde pojmenovávalo útvar ve tvaru pyramidy, vytvořený na strništi z několika vedle sebe těsně postavených snopů. Z dálky tento útvar připomínal ruskou ženu v sarafánu. V množném čísle pak slovo znamenalo úrodu.

Při tvoření argotizmů morfologickým způsobem se používají afixy, které mají expresivní vlastnosti. Mezi nejužívanější patří: **-арь** (*глотарь* - narkoman, který bere prášky), **-ач** (*нюхач* - pracovník milice), **-ан** (*кучман* - vězení), **-ак** (*дубак* - hlídač, domovník); **-ыч** (*герыч* - heroin). Argotizmy stejně jako žargonizmy doplňují vrstvu snížené lexiky. Často se s nimi setkáváme na stránkách novin, v nichž se hodnotí různé kriminální přestupky, a novinář se při jejich analýze nevyhne jejich použití. Jednou z příčin, proč se tato slova dostávají do spisovného jazyka, je právě vysoká frekvence užití.

Argotizmy mají vliv i na systém významů souvztažných slov spisovného jazyka, např. *крытой* má v jazyku zločinu význam *грубый, преступный*. Proniknutím do systému spisovného jazyka se tento argotizmus transformoval a stal se synonymem ke slovům *замечательный, класный, преуспевающий, выдающийся*. Tímto slovem se označují příznaky, vlastnosti ne v záporném významu jako dříve, ale v kladném.

Velký příliv slangových, argotických, zločineckých slov však подрývá stylový a emocionálně-stylistický systém ruštiny a narušením stylistického systému dochází i k narušení informativnosti při komunikaci.

Silná aktivizace žargonu (argotu a slangu) je periodickým jevem, který je spojen s hledáním nových pojmenování, protože se objevují nové reálie a věci.

Вот мы и **влипли** в историю. (Российская газета, 23.9.2004)

Чтоб не **вляпаться** в такую ситуацию. (Комсомольская правда, 23.9.2004)

У входа **кучковались** телохранители. (Литературная газета, 18.10.2005)

Москве хоть кто-то стал **чесаться**. (Известия, 22.2.2005)

Молодые голландцы стремятся **закосить** от армии. (Комсомольская правда, 9.2004)

Каждый спонсор имеет право **отстегнуть** партии или движению не более миллионов рублей. (Известия, 22.2.2005)

Snížená lexika a zvláště žargonizmy patří k těm kategoriím, které mohou vyjádřit nejen nevoli, záporné hodnocení, ale i ironii, sarkasmus ve vztahu k předmětu, k nějaké sociální skupině jako celku.

Zločinecký žargon byl studován již v carském Rusku. Jedním z prvních slovníků argotu byl «Жаргон тюрьмы» z roku 1908 od Vasilije Trachtenberga, který v Taganském vězení nashromáždil zajímavý materiál pro zlodějský slovník. Evropský tisk ho nazval největším podvodníkem tehdejší doby, protože dokázal prodat francouzské vládě doly v Maroku, aniž by je sám viděl.

Na počátku 20. století obsahoval zločinecký žargon okolo 4000 slov a výrazů. Dnes čítá více než 10 000 slov a dále se obohacuje. Zločinecký žargon - to však nejsou pouhá slova a výrazy, ale celý, byť chudý, jazyk.

9.3. Profesionální žargon

Jako i v jiných jazycích, tak i v ruštině vznikají tzv. podjazyky - speciální žargony, které slouží k dorozumívání mezi lidmi daného oboru. V dnešní době nenajdeme oblast, v níž by se žargonizmy nevyskytovaly, pronikají do nejrůznějších textů včetně ekonomických, kde se prolínají s terminologickou lexikou. Sociální podmínky, účast nejširších vrstev obyvatel v tržní ekonomice napomohly koncem 90. let 20. století vytvářet žargonní ekvivalenty celé řady ekonomických termínů, pojmů a také k jejich pronikání do sféry běžného každodenního jazyka, tzn. docházelo k aktivizaci **žargonu obchodníků**, např. *безнал* (bezhotovostní platba); *кидала* (člověk, který podvodným způsobem láká z lidí peníze); *кидать* (podvádět); *ксива* (dokument); *крутить* (pouštět peníze do oběhu, aby přinášely zisk, zvyšovat cenu zboží); *накрутка* (různé přírázky nevýrobního rázu, které zvyšují cenu zboží, zvýšení ceny); *навар* (zisk); *наварить* (vydělat na něčem); *лежащий завод* (závod nacházející se v obtížné ekonomické situaci, nepracuje se zde); *лимон* (milion rublů); *лимонить* (krást, okrádat); *наезд* (razie, přepadení, vymáhání půjčených peněz s cílem získat je zpět, popř. zničit konkurenta); *нал* (peníze v hotovosti); *обвал* (prudké zhoršení ekonomické situace); *облом* (velký neúspěch); *подвижки* (pokrok); *подсесть* (být v těžké situaci); *провалиться* (zbankrotovat); *теневик* (spekulant); *челнок* (soukromý obchodník, který vydělává na zboží koupeném v zahraničí za výhodnou cenu); *шопник* (nakupující); *щипач* (zloděj-kapsář).

Na počátku 21. století se utváří nový žargon - **kancelářský (úřednický)**, protože kanceláře jsou vybaveny novými přístroji, novým typem nábytku, používají se nové kancelářské pomůcky, uplatňují se nové způsoby práce apod. a to vše si žádá nové pojmenování. U kancelářského žargonu můžeme již vyznat stabilní jádro (*крыша* - nezákonná mocenská ochrana; *незавершёнка* - nedokončená činnost, plány; *оксерить*; *отозвать* - vrátit v příkázaném sledu; *отследовать* - zkontrolovat dokumenty podle instancí; *факсануть* - faxovat; *копир* - kopírka). Podle novinových článků, které se zabývají otázkou managementu, a pravděpodobně i s existencí zahraničních firem v Rusku, souvisí formování **manažerského žargonu**, který je zatím celý převzat z angličtiny (*менеджинг-директор* - provozní ředitel; *офис-менеджер* - vedoucí kanceláře; *топ-менеджер* - manažer, který postoupil do vyššího managementu; *персональная стратегия* - starost o budoucí zaměstnance, která spočívá např. v kontaktu s vysokými školami, v kontaktu s uchazeči, kteří neuspěli u pohovoru; *глобальная политика* - projednávání jednotlivých kroků s pobočkami či ústředím v zahraničí).

V současné době můžeme vyznat tendenci, kdy uvnitř jednotlivých profesionálních žargonů probíhá dělení na speciální «dialekty», které jsou pak příčinou toho, že se pracovníci stejných odvětví těžko domluví. Nejprogresivněji se tento vývoj projevuje v bankovní, reklamní sféře, ve sféře veřejného stravování, u cestovních společností apod., kde «speciální termíny»

pojmenovávají produkty a služby, pro které ve většině případů spisovná ruština nemá ještě své pojmenování, např. *пластики* (pracovníci, kteří vydávají plastické karty); *физики, юрики* (pracovníci bank takto pojmenovávají fyzické a právnické osoby); *рисковик, карточник, кредитчик* (pojmenování klientů bank podle vykonávané činnosti); *репо* (koupě/prodej cenných papírů s povinností jejich zpětného odkoupení/prodeje); *заяц* (ten, kdo za krátký časový úsek uskuteční velké množství obchodů); *звоздь* (samotný host v restauraci); *колбасы* (velké společnosti, které si sedají za jeden stůl); *электричка* (doba největší návštěvnosti restaurace); *тунсы* (spropitné); *мотал лук* (oblečení od hlavy až po paty jedné značky); *корнере* (malý prostor v obchodě, kde je soustředěno zboží jedné značky); *бриф* (úkol od zákazníka); *делать пропозиции* (formulovat návrh); *свиссы* (letecká společnosti Swiss); *бритишии* (letecká společnost British Airways); *наземка* (komplexní služby turistům od zajištění transferu, hotelu až po výlety - kromě letu); *спеууха* (speciální služby, které pravidelně zveřejňuje cestovní společnost – nové ceny, hotely); *переизбыток воздуха* (létá mnoho charterových letů); *сдаться в посольство* (zajištění potřebných dokumentů, včetně víza).

9.3.1. Počítačový žargon

Nejrozšířenějším profesionálním žargonem je »počítačový žargon«, který se začal formovat uživateli počítačů současně s profesionálním jazykem programátorů na konci 90. let a který popisuje především činnost uživatele, části počítače, programové zabezpečení, operační systémy, programy - a to jako důsledek formování sociálních (profesionálních) skupin uživatelů počítačů.

Nejpočetnější vrstvu tohoto žargonu tvoří anglické výpůjčky ze spisovného i žargonního jazyka (*вин, винда, виндуза* - operační systémy Windows-95; *клять* - přerušit počítačové operace; *геймер* - z angl. žargonizmu gamer - milovník počítačových her; *смайлик* - z angl. žargonizmu smily); kalky z angličtiny (*жать батоны* - pracovat na počítači; *зачекать* - zanedbat kontrolní program); směs anglického a ruského jazyka (ze zkratky DOOM, což je název počítačové hry, bylo vytvořeno slovo *думать* - hrát tuto hru) a výrazy přejaté z mluvy jiných profesionálních skupin (*чайник* - nezkušený řidič a programátor; *мокрушник* - vrah i programátor užívající speciální programovací jazyk; *мачка* - automobil a počítač); a ze spisovného jazyka (*железо* - železo a aparatura nebo vnitřek počítače; *трубочист* - kominík a programátor používající jazyk Turbo-Pascal; *чайник* - konvice na čaj a nekvalifikovaný uživatel; *мотор* - motor a procesor počítače; *машина* - stroj, auto a počítač; *тряпка* - hadr a podložka pod myš; *хомяк* - křeček a domácí stránka; *лист* - list a seznam; *пират* - pirát a uživatel nezákonných kopií programů).

Touto cestou vznikají počítačové neologizmy, které se spolu s původním slovem (spisovným) mohou podílet na tvorbě synonymických řad, např. *компьютер* – *аппарат* – *машина* – *писюк* – *тачка* – *железо*; *непрофессионал* – *чайник*; *материнская плата* (angl. motherboard) – *материнка* – *мамка* – *матерная плата*; *мышь* – *муся* – *мышатина* – *крыса* – *хвостовая*. Počítačový žargon mimo jiné vytváří stylistická synonyma k profesním počítačovým termínům, od nichž se liší svým emocionálním zabarvením, expresivitou, metaforičností a variabilitou, např. **стрелялка** *х аркада*; **леталка** *х авиационный симулятор*; **принтовать** *х печатать*; **килять** *х прекращать операции*.

Stanovit hranice mezi profesní mluvou a pracovním žargonem je někdy velice obtížné, protože oba poloútvary mohou splývat.

Počítačový žargon není pouze příjemce nových pojmenování, ale stává se také zdrojem pro obohacení slovní zásoby spisovného jazyka, protože některé z jeho významů časem přecházejí do sféry spisovného jazyka (*железо* – počítač, vnitřní části počítače; *чайник* – neprofesionál; *виснуть*, *висеть*¹⁷⁷ – počítač přestává reagovat na vnější podněty, na stisknutí klávesnice nebo myši; *мозги* – deska operativní paměti počítače; *винт* – tvrdý disk; *пират* – uživatel nezákonných kopií programů; *тормозить* – pracovat pomalu – o počítači, zabíjet čas počítačovými hrami) a tím se podílí na rozvoji homonymie.

Na produktivním způsobu tvoření nových žargonních slov (nejen počítačových) se podílí také metaforizace, např. *блин* (kompaktní disk), *крыса* (velká myš), *реаниматор* («oživovatel» nepracujícího počítače), *мусор* (rušení v terminálové a telefonní síti).

V počítačové oblasti je aktivnější přímé přejímání než proces kalkování, i když kalkováním se vytváří termín motivovaný a aktivizují se prostředky přejímajícího jazyka, např. *мышь* z angl. mouse; *коврик для мыши* z angl. mouse pad. Dále např. *жесткий диск* z angl. hard disk. Sémantické kalky pak zvyšují počet mnohovýznamových a homonymních termínů, takže mezi nimi vzniká konkurence, např. *хард драйв* vytěsňuje termín *винчестер* a začíná konkurovat sémantickému kalku *жесткий диск*.

Ruských slov je v počítačové mluvě zatím minimum, např. *собачка* ve významu «zavináč», ale postupně se začínají vytvářet ruská synonyma k anglickým výrazům, které se šíří dál (*щелчок* vedle *клик мышей*; *щёлкать* vedle *кликать*). U sloves kromě tvorby synonym můžeme pozorovat i slovotvornou rusifikaci anglických počítačových termínů, což napomáhá osvojení daného neologizmu v systému ruského jazyka, např. *коннектиться* (spojit se s někým pomocí počítače), *принтовать* (tisknout), *килять* (přerušit počítačové operace), *кликать* (stisknout myš), dále také *заинтовать* (uzavřít), *заенкодить* (zakódovat), *заюзить* (použít), *программить* (programovat).

¹⁷⁷ V mládežnickém žargonu má další významy: nacházet se v těžké situaci; opít se do ztráty pohyblivosti

Zatím se jedná o slangové výrazy, které mají šanci se dostat do spisovného jazyka v závislosti na tempu rozšiřování počítačové základny.

Na rozdíl od anglického počítačového žargonu má ruský svá specifika. Velmi často probíhá obohacení významu slova o familiární nebo deminutivní odstíny v závislosti na významu sufixu: *флопак* (дискковод), *вирусяка* (вирус), *писюк* (компьютер).

Některá slova počítačového žargonu (většinou se jedná o počítačové hry) jsou také vytvořena z ruského slovotvorného materiálu podle určitého slovotvorného modelu, např. slova *леталка*, *бродилка*, *стрелялка*¹⁷⁸ byla vytvořena od sloves *летать*, *бродить*, *стрелять* za pomoci přípony *-к(а)*, která je typická pro hovorový jazyk.

---

¹⁷⁸ Леталка – počítačová hra imitující let bojového letadla nebo kosmické lodi

Бродилка - počítačová hra zaměřená na hledání nějakého předmětu v neznámých oblastech

Стрелялка - jednoduchá počítačová hra, jejíž úspěšné plnění spočívá v rychlé reakci hráče a v jeho umění používat počítačovou klávesnici

10. EKONOMICKÁ TERMINOLOGIE

Po rozpadu SSSR v roce 1992 nastupuje období velkých společenských a politicko-ekonomických změn, kdy se jako první začala měnit ekonomická terminologie. Bylo to spojeno s formováním nové ekonomické kultury, se vznikem nových ekonomických vztahů, odvětví i profesí. Na počátku změn se terminologie tržní ekonomiky nacházela v přímém kontaktu s ekonomickou slovní zásobou sovětského období, kdy se velká část této lexiky přesunula na periférii slovní zásoby do historizmů (план, пятилетка, соцсоревнования, хозрасчет, бригадный подряд) a naopak z pasivní slovní zásoby se vrátila slova, aby pojmenovala navrátilší se i nově vzniklé ruské reálie (забастовка, застой, инфляция, коррупция). Do pasivní slovní zásoby se také přesunula některá slova z počátečního období přestavby. Tento jev byl spojen se ztrátou aktuálnosti samotných jevů (бартер, дивиденды, холдинг, реституция). Některá z těchto slov procházela dalším vývojem – probíhal u nich sémantický nebo stylistický posun (бизнес, ваучер).

Je zřejmé, že ekonomická terminologie je jednou z vrstev slovní zásoby, v níž aktivní procesy probíhají nejintenzivněji. Netvoří ji pouze «termíny-slova», «termíny-slovní spojení», ale i «termíny-kompozita», které mohou být jak ruského, tak i cizojazyčného původu, popř. smíšená, např. *инфляция, консалтинг, клиринг, застой, спонсорский проект, чартерный рейс, розничная цена, подходящий налог, шотинговая лихорадка, конвертируемая валюта, бизнес-ланч*.

Početnou skupinu však tvoří cizojazyčná terminologie. Jazykem vědy se stala angličtina, která jednak poskytuje výrazivo standardní (spisovné) a jednak vystupuje jako součást profesionálního slangu (v některých případech se v ruštině může posouvat význam) a která odráží především tendenci internacionalizace ekonomické terminologie. Tato vrstva slovní zásoby má i nyní všechny mimojazykové předpoklady k přebírání cizích termínů, k čemuž napomáhá otevření hranic, navázání a rozvíjení vztahů s USA a státy západní Evropy. To, že v obchodně-ekonomické oblasti zjevně převládá angličtina, je spojené s dominantním postavením USA v této oblasti. V rámci reformy byly do ekonomického života Ruska podle vzoru zemí s rozvinutou tržní ekonomikou zaváděny nové skutečnosti, jevy, pojmy spolu s jejich pojmenováním, protože v mnohých případech neměla ruština k dispozici domácí výraz anebo si pomáhala opisným pojmenováním. V odborném vyjadřování přispívá mezinárodní terminologie k jednoznačnosti a jednoduchosti vyjádření, a proto je také dnešní ekonomický slovník ruštiny ze dvou třetin tvořen cizojazyčnou lexikou.

Do 90. let 20. století byly anglojazyčné výpůjčky ze sféry ekonomiky, obchodu a financí součástí ruské lexiky. Jednalo se především o finanční a bankovní termíny (*акционер, аукцион, клиринг, сейф, чек*), názvy peněžních jednotek (*доллар, марка, стерлинг, цент*), obchodní termíny (*брокер,*

импорт, маклер, экспорт) a termíny spojené s kapitalistickou ekonomikou (бизнес, биржа, демпинг, концерн, коррупция, лобби, офис, спонсор, фермер). Dnes se ekonomická terminologie, stejně jako např. právnická, politická, sociální, osamostatnila, o čemž svědčí i vydávání slovníků s ekonomickou terminologií.

Již V.G.Bělinckij se v první polovině 19. století vyjadřoval k přejímání cizojazyčné terminologie: «В русский язык по необходимости вошло множество иностранных понятий и идей. Подобное явление не ново. Изобретать свои термины для выражения чужих понятий очень трудно, и вообще это редко удаётся. Поэтому с новым понятием, которое один берёт у другого, он берёт и самое слово, выражающее это понятие.»¹⁷⁹ Nehledě na časový odstup jsou tato slova aktuální i dnes. Ve stejném duchu hovoří současníci: «Конкретизируя проблему влияния внешних социально-экономических, политических и т.п. связей общества на процесс лексического заимствования, можно сказать, что наиболее типичной формой такого влияния является заимствование наименования вместе с заимствованием вещи, понятия.»¹⁸⁰

Zvláštností ekonomických termínů je to, že většina z nich funguje jak ve vědeckém, tak i v běžném jazyce. K tomu, že se záhy dostaly za hranice úzce specializovaného užívání, přispěly především hromadné sdělovací prostředky a reklama.

Veškerou ekonomickou terminologii můžeme rozdělit do několika skupin:

1. knižní slova, i když mnohá se již upevnila v běžně mluveném jazyku, takže byl setřen rozdíl mezi písemným a ústním a oficiálním a neoficiálním jazykem (лизинг, маркетинг, менеджер, лобби, ноу-хау, макроэкономика)
2. slova hovorová a žargonní (баксы, баксить, баксодержатель, влить деньги, ворк, воркать, воркер, деревянные, джобать, джоббер, зелёные/зелень, фирмачи, кидала, кидать, крутить/накрутить/накручивать, ксива, ксивник, лимон/лимончик, лимонить, накрутка, навар, наварить/наваривать, наезд, несун, обвал, облом, пилить бюджет, подвижки, погасить зарплату, поставить на счётчик/включить счётчик, раскрутка, роллер, тень, трубить, челнок, штука).¹⁸¹ Jsou i žargonní výrazy označující peníze

¹⁷⁹ Белинский В.Г.: Полное собрание сочинений. Т.9, с.60, Т.10, с.282

¹⁸⁰ Крысин Л.П.: Некоторые теоретические вопросы заимствования. - Русское слово, своё и чужое. Москва 2004, с. 27

¹⁸¹ České ekvivalenty jsou uvedeny v podkapitole 9.4. Dále баксы, зелёные/зелень – dolary; баксить – platit dolary nebo jinou valutou; баксодержатель – movitý člověk; влить деньги – vložit peníze na podporu něčeho, na zabezpečení činnosti podniku; ворк – práce; воркать – pracovat o člověku i počítači; воркер – dělník, zatímco anglické slovo worker označuje pracujícího; джобать – pracovat, fungovat; джоббер – firma, která skupuje velké množství zboží za účelem dalšího prodeje; деревянные – ruble; ксивник – desky na dokumenty (původně pouzdro na dokumenty, které se nosilo na krku); несун – drobný zloděj na pracovišti; пилить бюджет – rozdělit peníze ze státního rozpočtu; погасить зарплату – zmrazit mzdy; поставить на

яко takové – *бабки, капуста*.

3. слова, která se vrátila z pasivní slovní zásoby a která se používala v sovětském období pro hodnocení kapitalistické ekonomiky (*банкир, безработица, бизнес, биржа, дивиденды, инфляция, капитал, коммерсант, концерн, кризис, коммерция, конкуренция*)
4. слова z kriminálního světa (*киллер, рэкет, террорист, наркобизнес, бандиты, мафия, проституция, спекулянт*)¹⁸²
5. reaktualizovaná slova, což jsou slova, která se do roku 1917 používala mezi průmyslníky a kupectvem a v sovětské epoše přešla do historizmů, aby se po «пřеставbě» vrátila do aktivní slovní zásoby (*семейное предприятие, акционерное общество, кризис, фирма*), mnohdy ale se změněným významem (*аграрники* jsou příslušníci politické strany, nikoliv zemědělství úředníci; *санация* známé z lékařské a hygienické terminologie ve spojení se slovem «предприятие» znamená «uzavření podniku»)
6. слова patřící do základního neměnného fondu (*бюджет, деньги, импорт, капитал, потребление, спрос, товар, цена, экспорт*).

У доллара светлого будущего нет. Курс «зелёного» выправится, но ненадолго. (Известия, 27.11.2007)
Несун считал, что он берёт у государства небольшую часть того, что оно задолжало ему, недоплатив за его работу. (Коммерсантъ, 14.10.2000)

Америка **обвалила Россию**. Американский ипотечный кризис **обвалил** российский рынок акций. (Известия, 1.8.2007) – Рубль **обвалится** уже через 2 года. - Банкиры готовятся к **обвалу** цен на жильё. (, 30.1.2008)

Сегодня видны успехи и **подвижки** в работе с перевозчиками. (, 3.10.2007)
Россию **ставят на счётчик**. Западные лидеры угрожают введением санкций. (Известия, 23.5.2005)
Когда тот же «челнок» съездил за границу, привёз, что нужно и продал по нормальной стоимости. (Internet, 10.7.2007)

После выборов **наезд** на ЮКОС прекратился. (Internet, 17.7.2003)
Если учесть, что на рынке 2000 торговцев, то «**навар**» получается неплохой. (Internet, 15.1.2003)
На дворниках-таджиках руководители столичных коммунальных служб ежемесячно «**наваривали**» около 300 млн рублей. (Известия, 11.11.2007)

А вообще - в Штатах я сайт нашла, можно заказать из Лос Анжелеса, и **накрутка** у них небольшая. (, 29.6.2005) – Троекратная **накрутка** на растворимый кофе в гранулах не смущала. (Коммерсантъ, 28.4.2003)

При этом цены на LEXUS повысились, как утверждает отнюдь не потому, что закончилась рекламная «**раскрутка**» официального дилера, а просто появились новые спецификации для моделей LEXUS LS 430 и LEXUS RX 300. (Коммерсантъ, 15.9.2002)
- Подход тот же, что и при «**раскрутке**» фирмы – выработать цели и задачи, и, опираясь на опыт конкурентов, заложить несколько больше средств. (Коммерсантъ, 28.4.2003)

счётчик - lhůta pro výplatu peněz, po jejímž uplynutí hrozí neplatiči trest včetně smrti; v interžargonu se význam rozšiřuje – hrozit sankcemi; **раскрутка** - vložení malé sumy peněz do obchodu s očekáváním velkých zisků; svojí vynalézavostí něco uskutečnit; akce, jejichž cílem je představit nějaký výrobek, nějakou osobnost, např. široce popularizovat zpěváka, jeho vystoupení nebo jeho album; nově se objevují další významy - vytvoření «imidže» politikovi s přispěním velkých peněz; **роллер** – představitel stínové ekonomiky, mafián, velký hráč; **тень** – stínová ekonomika; **трубить** - dlouho setrvávat na jednom pracovním místě; **штука** - 1000 rublů či jiné měny.

¹⁸² Tato slova stejně jako některá z bodu 2) patří ke skupině tzv. «бандитских» slov.

Кронгауз М.: Язык на грани нервного срыва. , 5.12.2007

Termíny jsou ohraničeny sférou speciální terminologie a mají zpravidla ohraničený okruh použití, avšak v dnešní době tyto termíny velmi rychle pronikají do celonárodního jazyka, tj. za hranice profesního prostředí a do širokého povědomí se dostávají termíny i z jiných oblastí, např. ze zdravotnictví, sportu, kultury apod. (*номинация, клип, шоумен, липосакция, лифтинг, каньонинг*). Vzniklý termín, který vejde do širokého povědomí, zpočátku mění své stylové zabarvení, tj. ztrácí přísnou specializaci (determinologizuje se) a stává se synonymem k již existujícím pojmenováním ruským, např. *бартер* – обмен; *брокер* – посредник; *инвестор* – вкладчик; *индекс* – список; *лимит* – ограничения, s tím rozdílem, že domácí slovo označuje většinou jev obecný, zatímco cizí slovo se upevňuje jako speciální termín.

Terminologie představuje základní, velmi důležitou součást lexikálního systému každého jazyka. Má své zvláštnosti, kterými se liší od ostatních částí slovní zásoby jazyka, ale platí pro ni určité obecné zákonitosti rozvoje a obohacování. Termíny zaujímají mezi neologizmy důležité místo. Podle propočtu ruských jazykovědců asi třetinu nových slov představují termíny, které tvoří poměrně velké tematické skupiny slovní zásoby patřící k různým vědním oblastem a lidské činnosti.

11. SLOVOTVORNÁ CHARAKTERISTIKA NEOLOGIZMŮ

Slovotvorba je jedním ze způsobů obohacování slovní zásoby a zároveň častý způsob tvoření nových pojmenování. Slovotvorbu v užším slova smyslu řadíme také k lexikální disciplíně, neboť ta zkoumá realizaci nových pojmenování, která vstupují do vztahů a do systémů, jejichž podstatu zkoumá lexikologie.

Z hlediska analýzy sebraného materiálu můžeme vyzdvihnout řadu základních a obecných tendencí týkajících se vývoje současného slovotvorného systému.

Jak již bylo uvedeno dříve, mezi nejčastější způsoby vzniku nových lexikálních jednotek na přelomu století patří slovotvorné postupy, jakými jsou:

➤ *derivate*, která aktivuje v současné době

- tvoření nových jednotek od klíčových slov (**террор** – *террорист, теракт, террорист-самоубийца*; **климат** – *климатический, климаскептик, климатические изменения*; **глобальный** – *глобалист, антиглобалист, глобализация*)
- nárůst počtu pojmenování procesů se sufixy **-изация**, od nichž se často tvoří slovesa na **-ировать, -изировать** (*дерублевизация, долларизация – долларизировать, дигитализация – дигитализировать, индексация – индексировать, зарплатизация, криминализация – криминализировать, наркотизация*). Takto vzniklá procesuální podstatná jména patří do skupiny podstatných jmen slovesných. Jejich zvláštnost spočívá v tom, že nebyla vytvořena od sloves.
- nárůst počtu pojmenování se sufixy **-инг** (*байкинг, банкинг, брифинг, демпинг, джоггинг, допинг, инжиниринг, консалтинг, лизинг, маркетинг, мониторинг, паркинг, пилинг, рейтинг, сёрфинг, спортинг*,¹⁸³ *стретчинг, трекинг, холдинг*), **-ист** (*гомосексуалист, лоббист, федералист, экстремист*), **-ер, -ор** (*бартер, брокер, ваучер, гамбургер, дилер, киллер, менеджер, плеер, спонсор*), která jsou přejímána zároveň se slovem. Z ruských sufixů mají největší frekvenci **-ник, -ик, -щик** (*бутылочник, бюджетник, государственный, державник, дубляжник, перестроечник, переговорник, рыночник, налоговик, силовик, теневик; альтернативщик, застойщик, компьютерщик, оборонщик*), které se podílejí na tvoření názvů typu *nomina actoris*;¹⁸⁴ **-ка**, který vytváří deverbativní podstatná

¹⁸³ Cedule se spojením *спортинг клуб* umístěná na domě.

¹⁸⁴ Nejčastěji pojmenovávají stoupence, přívržence někoho, něčeho, např. *рыночник* (zastánce tržní ekonomiky), *теневик* (stoupenec stínové ekonomiky), nebo označují příslušnost ke kolektivu, např. *бюджетник* (ten, kdo je placen státem), *бесплатник* (ten, kdo dostává něco od státu zadarmo), *бутылочник* (ten, kdo sbírá prázdné láhve za účelem jejich prodeje) či názvy profesí, např. *оборонщик, отраслевик* (pracující v různých odvětvích průmyslu), *силовик* (pracující v mocenských strukturách), *дубляжник* (dabér zahraničních filmů).

jména (*разборка*) a univerbizovaná pojmenování (*гражданка, оборонка*).

Slova tvořená sufixem **-инг** se dají zařadit do pěti základních lexikálně-tematických skupin, a to: skupina společensko-politická (*брифинг*), vědecko-technická (*фитинг*), sportovní (*бодибилдинг*), ekonomická (*маркетинг*) a každodenního života (*паркинг, шокинг, рециклинг*).

- nárůst prefixace u sloves, a to i u cizojazyčných, kterou se realizují nejen významové diferenciace, ale i vidové změny, protože slovesa přejatá z neslovanských jazyků bývají většinou obouvidová. Jak dokazují příklady, největší frekvenci mají prefixy domácího původu **с-, от-, про-** (*спрогнозировать, отксерить, отрегулировать, отрекламировать, пробойкотировать, проинформировать, проинтервьюировать, прооперировать*), ale i **о-** (*обанкротиться*), **рас-** (*раскритиковать*), **раз-** (*разрекламировать*). Jedná se o proces v ruštině velmi intenzivní. Prefixace sloves může také sloužit jako prostředek stylistické charakteristiky, kdy nepřidává slovesu žádný zvláštní význam, ale pouze ukazuje na příslušnost k té či oné vrstvě jazyka. Nejvíce takto utvořených sloves spadá do sféry profesionálního jazyka, jehož cílem je významově modifikovat sloveso. (*засолить* x *посолить*, *завесить* x *взвесить*, *закартографировать* – zanést do mapy; *зарегулировать* – udělat regulérním).
- tvoření sloves od podstatných jmen (*легализировать, хипповать, комиссарить, групповать, приплюсовать, рэкетировать, сникерснуть*)
- nárůst slov označujících převážně názvy osob, které se tvoří od přídavných jmen na **-льный** bezsufixálním způsobem (*провинциальный* – *провинциал*; *универсальный* – *универсал*; *федеральный* – *федерал*; *нелегальный* – *нелегал*; *региональный* – *регионал*; *маргинальный* – *маргинал*; *неформальный* – *неформал*; ¹⁸⁵ *негативный* – *негатив*; *криминальный* – *криминал*); tyto názvy vykazují rostoucí polysémii. Tento způsob tvoření slov byl aktivní již v 60. - 70. letech minulého století, ale v současné době počet takto utvořených slov neustále stoupá, což může být spojeno s tendencí ekonomie jazykových prostředků.
- aktivizace přechylování (*скейтёрша, адвокатша, редактриса*)
- aktivní tvoření přídavných jmen a sloves od podstatných jmen cizího původu (*кейс* – *кейсовый*; *лейбл* – *лейбловый*; *паника* – *паниковать*; *скандал* – *оскандальиться*)
- aktivní tvoření sloves od podstatných jmen označujících zvířata

¹⁸⁵ Маргинал – člověk nedodržující pravidla společenského chování; неформал – člověk, který je členem zakázaných, oficiálně nepotvrzených organizací a skupin

(*слонять* - nic nedělat; *свинячить* - dělat nepořádek, být nekulturní, nepořádný; *ослить* - říkat různé hlouposti, mluvit nerozumně; *сослить* - říct zjevnou hloupost)

- nárůst jmenné prefixace (*деполитизация, антигорбачёвский, проинфляционный, псевдодемократ, транснациональный, супершпион*)
- růst «личностного начала».¹⁸⁶ Tato tendence se aktivizovala na začátku přestavby a je spojena s tvořením slov od osobních jmen známých politických a veřejných činitelů. V procesu slovotvorby se objevují nejrozličnější afixy a afixoidy, např. **-ист** (*ельцинист*), **-ец** (*жириновец*), **-изм** (*путинизм*), **-щина** (*горбачёвщина*), **анти-** (*антигайдаровец*), **про-** (*проельцинский*); **-оид** (*ельциноид*), **-фобия** (*путинофобия*), **-мания** (*горбимания*). Se jménem současného ruského prezidenta se pojí sufix **-инг** (*путинг*) ve významu «žebříček Putina». Kromě podstatných a přídavných jmen se objevují také příslovce utvořená podle modelu **по + příjmení + -овски** (*по-путиновски, по-черномырдиновски, по-гайдаровски*). Příjmení se stávají také součástí kompozit (*горбостройка*) a slovotvorných hříček (*чубаучер*)
- porušování pravidel slovotvorby, ke kterému dochází velmi často v bouřlivých dobách a na nějakou dobu se může v jazyce objevit nový samostatný slovotvorný postup, jakým byl ve spojení s přestavbou kalambúr
- aktivní tvoření podstatných jmen s abstraktním a procesuálním významem. Je to dáno aktivním procesem v současném jazyku, kterým je univerbizace a také snahou k zobecnění, což podmiňuje vznik neologizmů neoznačujících nové reálie. Slovo *криминалитет, криминальность* utvořené z přídavného jména *криминальный*, které má tyto významy: zločinný, zločinecký; spojený s kriminalitou, mající vztah k boji se zločinem; odsouzeníhodný a *криминал* (hov.) s významy zločin, to, co je za hranicemi norem chování, utvořené také od přídavného jména *криминальный* s významem vyvolávající zločin, napomáhající k uskutečnění zločinu.
- aktivní pronikání «cizích» struktur, jakými jsou nesklonná adjektiva a prefixoidy
- nárůst počtu nesklonných substantiv (*граффити, лобби, мафиози, профу, секси, сиди, хиппи, яппи*), z nichž se některá stávají příkladem morfologické adaptace – *граффитист, лоббист, лоббировать, мафиозный, сидюшник, хипповать*

¹⁸⁶ Панов М.В.: Из наблюдений над стилем сегодняшней периодики. In: Язык современной публицистики. Москва 1988, s. 27

- příchod cizích slov pro ruštinu s netypickou kombinací hlásek v základu slova, např. *рилейшнз, экишн, промоушн, кондишн*

- kompozice
- univerbizace
- zkracování různého typu (zkratky iniciálové, zkratková slova a slova, která vznikají «mechanickým krácením», např. деза - дезинформация a porušování anglických zkratek, např. симка (SIM), эсэмэска (SMS), ай-кью (IQ), пиар (PR).

Всего 1 % участников опроса заявил о намерении вложить средства в широко **разрекламированные** паевые инвестиционные фонды (ПФИ). (Время, 30.7.2007)

Необходимо будет **прооперировать** ей колено. (Коммерсантъ, 7.7.2007)

Во втором туре голосования за российский город **проголосовало** на четыре члена МОК больше, чем за корейский - Пхенчхан. (Коммерсантъ, 7.7.2007)

Госдума **отрегулировала** дорожное движение. (Коммерсантъ, 7.7.2007)

Вашингтон вчера **раскритиковал** первого вице-премьера России за угрозы разместить ракеты. (Коммерсантъ, 7.7.2007)

Для большинства мы всё ещё страна с разрушенной экономикой, где всем правит **криминал**. (Известия, 11.9.2002) - По новому КоАПу это будет расценено как **криминал**. (Известия, 30.6.2002)

Согласия ребёнка не потребуется – родитель может просто подключить второй номер и выдать ребёнку **«симку»**. (Бизнес-журнал, 2004)

Pro ruskou slovo tvorbu je charakteristický funkční dynamizmus¹⁸⁷, který je spojen s pronikáním jednotek, které stojí na periférii ruštiny (hovorové jednotky spisovného jazyka) a také za jejími hranicemi (žargonizmy a profesionalizmy) do těch oblastí komunikace, které byly součástí kodifikovaného spisovného jazyka, např. sufixy –ота (*наркота*), -уха (*кольцевуха*), -ун (*несун*). Řada těchto slov vytváří bohatá slovo tvorná hnízda, např. крыша – *крышевать, крышевание, крышующий*; зачистка – *зачищать, зачищаемый*.

Tvoření slov vyplňuje pět funkcí: nominativní, konstruktivní, kompresivní, expresivní a stylistickou. V dnešní době se uplatňují tři – nominativní, expresivní a kompresivní.¹⁸⁸

11.1. Klíčová slova

Je přirozené, že čím závažnější a větší je sociální událost, tím zřetelněji a naléhavěji se odráží v jazyce. Každá závažná společenská situace produkuje

¹⁸⁷ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995), Москва 1996, s. 91

¹⁸⁸ Костомаров В.Г.: Современный русский литературный язык. Москва 2003, s. 694

určité množství klíčových slov¹⁸⁹, tzv. lexikálních dominant, které jako by kopírovaly danou událost. Jsou to slova, jejichž vysoká frekvence a slovotvorná aktivita je jednak omezena krátkým, jednak dlouhým časovým úsekem (rok i více). Klíčová slova jsou většinou typická pro veřejnou politickou sféru, stávají se jimi slova nejen s mezinárodní platností, ale i ta, která do popředí vynesly domácí události, takže v popřestavbové lexice se dominantami stala slova *перестройка*, *гласность*, *демократия* apod. Další klíčová slova jsou spjata s čečenskou válkou (*зачистка*, *боевик*), s událostmi v USA v r. 2001, se vstupem evropských zemí do EU či s konferencí o změně klimatu v únoru 2007. Nejedná se o nová slova, ta byla známa i v dřívějším období, ale stála zcela na periférii slovní zásoby a používala se jen při oznámení či hodnocení dané události v příslušné zemi. V roce 2001 se hrozba terorismu stala celosvětovým problémem a tak používání slova *террор* (z lat. terror – ужас) zintenzivnělo a zcela nahradilo pojmenování *трагическое событие*, *вооружённое нападение*, které zcela nevystihuje danou událost. Záhy se od něho vytvořily odvozeniny (*террорист*, *террористический*, *терроризовать*) či slovní spojení (*террористический акт*, *террористический заговор*, *глобальный терроризм*, *индивидуальный террор*, *международный террор*, *телефонный террор*), popř. složeniny (*террористерия*, *биотеррор*, *теракт*, *теракт-самоубийство*, *террористка-смертница*). Toto slovo se vyznačuje bohatou sémantikou a v dnešní době již charakterizuje jakékoli násilí páchané na osobách včetně žen a dětí; pro slovní napadání druhých osob se užívá sousloví *словесный террор*. Také vstup zemí do EU podnítil výskyt klíčových slov, kromě jiného se vytvářely nové úřady i pracovní funkce, což se muselo projevit i na aktivizaci nejen některých slov, ale i slovotvorných procesů. V ruském slovníku zdomácnují slova jako *коммисариат*; *секретариат*; a nově i *директорат* (ředitelství - z angl. directorate) namísto *управление*, *дирекция*; *магистратура*, *бакалавриат*.

Pozice si ve slovní zásobě vyměnila slova *глобальный* a *всемирный*. Mezi klíčová slova přešlo slovo *глобальный* (angl. global) ve významu celosvětový; jeho další význam celkový byl odsunut do pozadí, stejně jako i ruské slovo *всемирный*. V dnešní době má slovo *глобальный* již mohutné slovotvorné hnízdo – *глобализация*, *глобализованный*, *глобальный*, *глобализованность*, *глобалист*, *антиглобалист* a roztváří se jeho spojitelnou (*глобальный терроризм*, *глобальная тенденция*, *глобальный голод*, *глобальное потепление*).

Британский премьер Тони Блэр сказал, что выборы нанесли «удар по глобальному терроризму». (Правда, 1.2.2005) - Признаки глобальной тенденции удорожания продовольствия в мире. (16.10.2007) – Они разработали индекс глобализованности, с помощью которого можно оценить

¹⁸⁹ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995). Москва s. 92

процессы глобализации в любой стране. (Известия, 26.3.2001) – Повышенный спрос на сельхозпродукцию и последовавшего за этим рост цен, вероятно, вызовут проблему глобального голода.

– Стремительный мировой рост цен может стать причиной возникновения глобального голода абсолютно нового типа. (, 28.2.2008)

Распродажа апартаментов после глобальной реконструкции. (inzerát) - Глобальная очистка Керченского залива. (Правда, 22.8.2007)

V dnešní době se středem zájmu politiků i ekonomů z celého světa stává otázka životního prostředí a tak i v této oblasti se vyčleňují klíčová slova a zároveň dochází i k rozšiřování slovní zásoby v této oblasti. Doposud velkou frekvenci vykazovalo slovo *экология*, její derivát *экологический* a slovní spojení *охрана окружающей среды*. Od počátku roku 2007 se ve všech pádech skloňuje podstatné jméno *климат* a jeho derivát *климатический*, který se podílí na tvorbě nových složenin a slovních spojení (*климатические изменения, климатический мигрант, климатскептик*). V souvislosti se zhoršením stavu naší planety se ve slovní zásobě uchycují další neologizmy (*климатолог, глобальное потепление, имиссии, парниковые газы*).

Численность *климатических мигрантов* к 2010 году может составить порядка 200 миллионов человек. (Интернет, 2/2007)

Ruští lingvisté poprvé v roce 2007 vybírali klíčové slovo roku (na rozdíl od USA nebo Japonska). Stalo se jím slovo «*нанотехнологии*», složené z předpony (podle ruské terminologie) *нано-*, která již dávno existuje ve vědecké terminologii (*наночастицы, нанометр, нанограм*) a podílí se na tvorbě dalších slov. Teprve v minulém roce získala určitou samostatnost díky zvýšené frekvenci užití (*нанотрубки, нанокосметика, наноматериалы, наноиндустрия, нанопурга*).¹⁹⁰

Podle čeho zařazujeme slovo mezi klíčová slova?

V prvé řadě je to jeho vysoká frekvence používání, sémantická kapacita (sklon nabývat nových významů) a slovotvorná aktivita. Nejdůležitějším příznakem je však sociální důležitost slova, důležitost označované reálie, její historicky významná role v určitou dobu a fungování slova v různých jazykových stylech, stejně jako široký areál rozšíření slova. Slova odvozená od klíčových slov se stávají postupně součástí aktivní slovní zásoby, stávají se běžně používanými

¹⁹⁰ Нано přejato z řečtiny pro označení jedno miliardové části

Dostalo se i do složeného slova s žargonizmem *нупра* – lhaní a spolu s ním označuje zručného, ale nepoctivého příjemce grantů.

jednotkami. Stejně rychle ji však mohou opouštět, jestliže vymizela aktuálnost, zanikly jevy, které ji zrodily.

Nejvíce se problematikou klíčových slov zabývala Je.A. Zemská, která tato slova charakterizuje jako «слова, находящиеся в фокусе социального внимания».¹⁹¹

---

¹⁹¹ Земская Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995) Москва 1996, s. 92.

V ruských pracích se namísto pojmu «klíčové slovo» používají také další termíny jako např. «лексика́льные доминанты», «слова-метеоры», «heslová slova». Šmeljovová T.V. zavedla pojem «ключевые слова текущего момента».

12. SÉMANTICKÉ NEOLOGIZMY

Sémantické změny v ruské lexice na konci 20. století se dají shrnout do těchto základních sémantických procesů

- sémantická derivace
- sémantická modifikace

Sémantizace je proces dlouhodobý, který je podmíněn vesměs mimojazykovými faktory. Její produktivita je spojena s diachroničností vzniku a formováním nového slova a s dynamičností systému. Realizace sémantického potenciálu slova je podmíněna historickým vývojem jazyka a hraje důležitou roli v organizaci synchronního lexikálního systému.

Jestliže hovoříme o charakteru sémantického tvoření slov, musíme mít na zřeteli jeho paralelu s morfologickým způsobem tvoření nových slov, který se projevuje především v existenci pravidelnosti modelů, podle nichž se vytvářejí slovotvorné typy.

Významový obsah má pro jazyk zvláštní důležitost, protože naplnění slova určuje jeho místo v jazyce. Také u cizojazyčného slova je důležitým momentem ve složitém procesu přechodu slova do systému přejímajícího jazyka jeho sémantické osvojení v podmínkách vzájemného působení systému a prostředí.

K otázce sémantické adaptace cizojazyčných podstatných jmen v ruštině se vyjádřila G.A.Kassinová, která říká: «для того, чтобы определить, насколько слово прижилось в языке-рецепторе, необходимо выяснить степень его семантической ассимиляции, т.е. его способность контактировать с другими элементами языка, вступать с ними в более или менее прочные связи, расширять своё значение, сужать его и т.д., т.е. жить по законам и потребностям воспринимающего языка».¹⁹² Na změnu sémantiky původně ruských slov a dřívějších výpůjček mají vliv anglicizmy a amerikanizmy. Sémantika se jejich vlivem obohacuje, objevují se nové významy, nebo jejich odstíny, jeden význam se odsouvá na periferii slovní zásoby a druhý naopak do jejího centra. Již v době vstupu slova do cizího systému v něm mohou probíhat sémantické změny. Abychom určili, nakolik se cizí slovo sžilo s přejímajícím jazykem, je třeba objasnit stupeň jeho sémantické asimilace, tj. jeho schopnost kontaktovat se s jinými jazykovými prvky, vstupovat s nimi do více či méně trvalých vztahů, rozšiřovat nebo užít svůj význam apod.

Vzájemné působení cizího slova a jazykového systému ruštiny se projevuje v sémantických transformacích a ovlivňuje slovotvorné procesy, např. *специалист по созданию имиджа* (kalk z angl. *imagemaker*) bylo nahrazeno

¹⁹² Кассина, Г.А.: Семантика и стилистика грамматических категорий русского языка. Днепропетровск 1985, s. 17

пřejatým slovem *имиджмейкер*. Ruština jako první převzala slovo *имидж*, později do jazyka přešlo celé paradigma tohoto slova *имиджмейкер*, *имиджмейкинг*. Došlo k aktualizaci, přizpůsobení systému ruštiny, o čemž svědčí i vytvoření přídavného jména *имиджевый* v souladu s pravidly ruské gramatiky nebo vytvoření nového slova *имиджмент*, které angličtina nezná, podle slovotvorného modelu *менеджмент*. Podle pravidel bylo také vytvořeno adjektivum *гламурный* (od *гламур*), které se spojilo se substantivem *язык*. Ruští lingvisté pod souslovím «гламурный язык» chápou reklamní texty a slova typu «вай», «пафосный», «готичный».

Termín *public relations* a jeho zkrácená varianta *PR* se objevila v roce 1991 v novinách «Коммерсантъ». O čtyři roky později se zde objevila zkratková transkripce *пиар*. Tento rusifikovaný termín se do širokého úzu dostal v roce 1997 a záhy se od něho vytvořila slova, např. *пиармен*, *пиаролог*, *пиарология*, *PR-коммуникация*, *PR-технология*. I nadále se slovo aktualizuje a nové odvozeniny *пиарить*, *отпиарить*, *PR-индустрия*, *PR-кампания* svědčí o jeho adaptaci v ruském slovotvorném systému. Původně bylo slovo neutrální, stejně jako jeho odvozeniny. Postupně se měnilo jeho emocionální zabarvení v souvislosti se zaváděním *PR-technologií* do ekonomiky, politiky apod. Nový význam slovo nabylo v politické oblasti, kde označuje jakékoli manipulativní působení na posluchače prostřednictvím sdělovacích prostředků. Proběhla zde sémantická změna, kdy pojem *пиар*, označující činnost spojenou s veřejností, začal označovat «nekorektní» vztahy s veřejností, jejichž cílem je očernění a podryvání autority konkurenta. Obsah slova se stal negativním a získal odpovídající charakteristiku *чёрный пиар*. V komerční oblasti si slovo uchovalo své neutrální zabarvení.

Всю неделю лидеры СПС **пиарили** по чёрному «политический» террор, который власть в Дагестане якобы развернула против либералов. Всё делали с одной целью-отвести от либералов подозрения в связях с криминалом. (Правда, 1.2.2007)

Sémantické osvojení přejatých slov se může projevat různě, ale redukuje se na získání takového významu či takové sémantické struktury, které slovo vyčleňuje v lexikálním systému jako jednotlivou jednotku. Sémantické osvojení přejatého slova je nejsložitější etapa, které se také podílí na vzniku odvozených slov, která jsou utvořena podle cizojazyčné předlohy, ale na ruské půdě, např. *арт-шоу* (z angl. «art», umění a «show», představení), dalo vzniknout ruskému slovu *арттусовка*, kde první část je společná s anglickým slovem a druhá je ruská. Sémantické osvojení završuje přechod cizího slova do lexikálního systému ruštiny: slovo získává určitý význam, vstupuje do synonymických, antonymických, homonymických vztahů s jinými lexikálními jednotkami, např. v homonymních vztazích se ukázalo slovo *бич* (angl. beach-

comber, tj. tulák) a *бич* ve významu karabáč, bič. Synonyma se stávají konkurenty již existujících názvů, jednak může vzniknout ruská varianta, jednak se synonymem může stát i nové přejaté slovo (*мультипликация* a *анимация*). Postupně synonyma získávají významové nebo stylistické odstíny (*киллер* - nájemný vrah x *убийца*; *бартер* - výměna zboží mezi podniky, státy x *обмен*).

Velmi časté je rozšíření významu již přejatého slova, např. **штрих** - čára, črta, rys, znak, nově hmota na opravu textu; **пиратский** – pirátský, nově nelicencovaný. Na okraji stojí **kalkování**, kdy se přejímá jen význam nebo sémantická struktura cizojazyčného slova, ale nikoliv materiální tvar.

12.1. Sémantická derivace

Sémantickou derivaci lze definovat jako proces vzniku nových významů. Se změnou politického a společenského života se různé typy sémantického přenosu aktivizují, rozšiřují se významy slov, např. *афганец* není už jen označení pro národnost, ale v souvislosti s válkou v Afghánistánu je to i účastník v této válce. Původní význam slova *выходец* označuje toho, kdo pochází z nějaké země, oblasti, či sociální vrstvy, na začátku «přestavby» se význam ještě rozšiřuje o toho, kdo opustil řady KSSS či jiné politické strany. Podobný vývoj potkal i slovo «*отделенец*», které označovalo republiku, která se odtrhla od SSSR, dnes se jím označuje organizace, která se stala samostatnou administrativní jednotkou. V jazyce reklamy se dnes objevuje slovo *акция* s významem nabídka zboží za výhodnou cenu, který do pozadí zatlačuje původní významy akce a akcie. Nový význam získala i další slova: *аниматор* (člověk připravující program pro hotelové hosty); *бедный* (v počítačovém žargonu rozbitý a ve spojení se slovesem «сделать» se začalo používat ve významu oklamat); *внятный* (rozumný, schopný myslet); *диалог* (jednání, při kterém se nachází řešení složité politické situace); *кондиционер* nebo *кондишн* (klimatizace); *крыша* (podpora, ochrana především v oblasti obchodu, podnikání); *левый* (padělaný); *озвучить* (zveřejnit předem připravený dokument, v němž se odráží názor úřední osoby nebo politického vůdce); *партия* (zakotveno v jazyku narkomanů ve významu dávka); *райнд* (etapa, kolo jednání); *рацион* (výživa, strava); *семёрка* (skupina sedmi nejrozvinutějších zemí světa); *экология* (ochrana čehokoliv, nejen životního prostředí).

Право голосовать получило огромное количество **выходцев** из России. - В категорию «русские иммигранты» в официальных опросах попадают все **выходцы** из бывшего СССР. (Интернет, 9/2005)
Многие **выходцы** из КП СССР стали организовать митинги. (Независимая газета, 14.12.2000) - Он сам **выходец** из силовых структур. (Интернет, 13.3.2003) - **Выходец** из антикоммунистического движения «Общественность против насилия». (Известия, 16.12. 2001)

Акция была посвящена защите парка. (Коммерсантъ, 7.7.2007) – В центре столицы снова намечается проведение массовых **акций**. (Известия, 4.11.2007)

Только до 31 октября 2007 г. в «Автоганзе» действует специальная **акция**. (, 22.10.2007) – В магазинах проводится симпатичная **акция**. (reklama)

Рыба была основой **рациона** заключённых и наёмных работников (Известия, 7.7.2007) – Новые **рационы** Pedigree были разработаны с учётом особенностей самых разных собак и содержат все необходимые им питательные вещества. (ТВ-Парк, 24/2002) – Среди новых **рационов** Pedigree Вы найдёте питание именно для Вашей собаки. (ТВ-Парк, 24/2002) – Ассоциации используют для кормления своих собственных собак именно **рационы** Pedigree. (ТВ-Парк, 24/2002)

Чем слово аудит отличается от надзора мне так никто **внятно** и не смог ответить. (Правда, 11.9.2006)

В **кондиционеры** аэропорта Майами попало неуставленное вещество. (, 21.8.2002)

«**Левые**» спецсерии номерных знаков и спецпропусков. (Internet, 6.5.2006) – Лоточник, у которого нашли «**левый**» товар, по сути рискует только своим лотком. (Известия, 3.10.2002)

В этом отеле вполне удастся классический пляжный отдых, **анимация** плюс экскурсия и больше делать нечего. (, 19.2.2008)

Do aktivní slovní zásoby se opět zařazuje slovo *спутник*,¹⁹³ které se v roce 1957 stalo slovem mezinárodním ve významu «umělá družice». S rozvojem satelitního televizního vysílání došlo k přenosu významu a slovo se objevuje ve spojení *спутниковое телевидение, спутниковая тарелка, «спутник-шпион»*, kterému v češtině odpovídá význam špiónážní satelit (vojenská oblast) a nově satelitní vyhledavač (v angl. cart control).

Ракета, выпущенная по **спутнику-шпиону**, попала в бак с токсическим топливом. – Ракета, запущенная с борта американского крейсера, поразила на орбите неисправный **спутник-шпион**. (, 25.2.2008)

Использовать **спутник-шпион** решила мэрия мегаполиса Бирмингем в целях повышения уровня городских услуг. Каждая мусороуборочная машина будет снабжена специальным радиомаяком, сигнал которого поступает на находящийся на стационарной околоземной орбите **спутник-шпион**. (Известия, 1.8.2007)

K sémantické derivaci dochází u přídavných jmen označujících barvu. Význam slova *серый* objasňují výkladové slovníky současného ruského jazyka takto:

- посредственный, ничем не замечательный
- малокультурный, необразованный
- болезненно бледный
- пасмурный (о počasí)

¹⁹³ Toto polysémní slovo se objevilo již v 19.století v Dostojevského románu «Bratři Karamazovi». Původní význam spolucestující se dále rozšiřoval – průvodce, nebeské těleso, satelit (od r. 1960), předměstí velkého města (город-спутник od r. 1963)

Všechny významy mají zápornou charakteristiku. K ní se přiřadil i význam slovního spojení *серый кардинал* (kalka z francouzštiny).¹⁹⁴ Přívlastek *серый* ukazuje na příslušnost k mnišskému řádu, který byl zásadně vzdálen politice, avšak tuto tradici porušil jeden z jejích členů, a tak se spojení začalo používat pro označení člověka, který vedl zákulisní jednání o důležitých, prvořadých věcech. V dnešním významu jde o osobu, která se nachází ve stínu, ale která ovlivňuje přijetí různých rozhodnutí. Význam slova se dále rozšiřoval, a to o význam: necertifikovaný, bez oficiálního dokumentu; nelegální; pašovaný; nekvalitní, neodpovídající ruským podmínkám; nezákonný, zločinecký. Začala se rozšiřovat také spojovatelnost daného přídavného jména, např. *серые компьютеры, серые принтеры, серый импорт, серый экспорт, серый рынок, серый бизнес, серый пиар*. Přívlastek *серый* se začal používat i ve spojení s označením osoby, která se zabývá nelegální obchodní činností, např. *серые импортёры, серый поставщик, серый дилер*.

Многие иностранные производители жалуются на т.наз. «серый» рынок, когда продавцы техники покупают товары не через российские представительства компаний, а на западном рынке (Известия, 8.10.2002) – Это «серый» экспорт, из-за которого уже не раз возникали таможенные скандалы. (Правда 14.1.2003) – Невозможно подсчитать и реальные обороты рынка, ведь большая часть турбизнеса – «серая», в основном работают с «наличкой». (Коммерсантъ, 14.8.2007) – Реальные пути проникновения фальсифицированных препаратов – «серый импорт», а «серый» и теневой бизнес-рассадник криминала. (Независимая газета, 1.4. 2003) – Серый дилер более подвижен и гибок, он чутко реагирует на спрос. (Известия, 15.9.2002)

Na jaře 2005 se v tisku objevilo spojení «*серый телефон*» v souvislosti s akcí celníků, kteří objevili velkou zásilku nelegálních mobilních telefonů.

В последнее время участились претензии по поводу продажи магазинам некачественных, т.наз. "серых" телефонов. (Правда, 25.4.2005) – При ввозе «серых телефонов» были нарушены таможенные законы. (Правда 25.4.2005) – На таможне изымались «серые телефоны», и даже совсем без документов. (Правда, 25.4.2005) – Партию контрабандных (или т.наз. «серых») телефонов на сумму в 20 миллионов долларов изъяла столичная милиция. (Правда, 25.4.2005) – 300 тонн контрабанды, большую часть которых составляли «серые» телефоны, ввозились в Россию разными фирмами. (Правда, 25.4.2005)

¹⁹⁴ Toto označení si vysloužil kapucínský mnich, který se stal pomocníkem a spolubojovníkem francouzského kardinála de Richelieu.

Nový význam dostává i přídavné jméno *зелёный* a to v souvislosti s rozvojem nového životního stylu. Vedle slovního spojení *зелёный туризм* se ve stejném významu vyskytuje spojení *аграрный туризм*, *сельский туризм*, *фермерский туризм* nebo kompozičně-zkrácené slovo *агротуризм*.

Италию, Францию и Испанию ежегодно посещают несколько миллионов «зелёных» путешественников.

- Сейчас многие регионы России заинтересовались развитием **фермерского** туризма. - Популярность аграрного туризма растёт. (, 29.10.2007)

Пřídavná jména si do své slovní zásoby zapůjčila i sexuální tematika, např. *розовая* – lesbička; *голубой* – homosexuál.

Se sémantickou derivací se také setkáváme u lexikálních jednotek, které se týkají tržní ekonomiky, politiky, showbyznysu i běžného života, např. slovo *предприниматель* prochází neustálým vývojem. Na počátku změn se u něho změnila hodnotící charakteristika a z negativně chápaného slova se stalo slovo s kladným hodnocením, které přetrvává i v jazyce obchodníků a představuje vedoucího, organizátora výrobní, obchodní činnosti. V určitých sociálních vrstvách se však v souvislosti s vývojem ruské ekonomiky zformoval jiný význam, a to «osoba, která se sice zabývá obchodem, ale peníze získává snadnou, nečestnou cestou». Stejný osud postihl slova jako např. *бизнес*, *бизнесмен*, *дилер*, *конкуренция*, *собственник*, která získala negativní hodnocení, zatímco v prostředí obchodníků má slovo «objektivní» sémantiku.

Také u slova *амбиция* se negativní hodnocení změnilo na kladné. Ještě v nedávné době byl za *ambiciozního* člověka považován člověk se zvýšeným sebehodnocením a neodůvodněnými nároky a ambice znamenala zvýšenou ješitnost a nadměrné sebevědomí. Jde o proces, kdy stejné lexémy nabývají nového významu v podjazycích různých vrstev obyvatel.

Сегодня появилось поколение успешных и **амбициозных** молодых людей, которые отвечают на вызовы жизни – делают карьеру. (Русская речь, 2/2007)

Pomocí slova *правильный* je formován nový styl chování; pravidla, jak se chovat, jak se oblékat, co jíst, co číst, jak trávit volný. Velmi dobře se slovo spojuje s názvy výrobků od oblečení přes potraviny až po produkty duchovního života – film, představení, kniha, např. *правильный фильм*, *правильный режиссёр*, *правильная музыка*, *правильная одежда*, *правильная еда*.

Jak uvádí Sternin, důležitým znakem tohoto procesu je: «процесс групповой семантической дубликации – единое ранее значение

раздваивается, превращаясь фактически в две семемы, различающиеся по семному составу и функционирующие в разных социальных группах».¹⁹⁴
Variantou tohoto procesu je proces sémantického kalkování.

Rozšíření významu slov je spojeno s rozšířením jeho spojovatelnosti. V semaziologii je změna významu a rozšíření spojovatelnosti slova pevně propojeno. Upevnění nového významu a vytvoření samostatné nominativní jednotky napomáhá řada faktorů:

- přesně vybraný «opěrný» nominativní význam
- stupeň jeho obraznosti, «neobyčejnosti»
- frekvence používání
- používání samotného označovaného předmětu či jevu

Sémantická derivace se podílí na vzniku sémantických neologizmů. Ve většině případů probíhá derivace na základě metaforického přenosu (*архив* v informatice znamená údaje uchované na disku). Nové významy vznikají také v souvislosti se sémantickým kalkováním (*пользователь* z angl. user).

12.1.1. Metafora

Nové významy nabývají slova i prostřednictvím metaforizace, která se týká určitých tematických skupin, mezi něž patří především «části budov», např. (крыша, фундамент), «dopravní prostředky» (корабль), «nemoci» (паралич, СПИД, чуман, синдром, лихорадка, истерия, диета, диагноз). Ve spisovném jazyce se také upevnila slova s rozšířeným přeneseným významem z oblasti vojenské (*армия учителей, армия налоговых консультантов, мозговой штурм, стратегия уборки, занять позицию, мобилизовать резервы, эвакуировать технику*) a sportovní (*прийти к финишу, передать эстафету, ничейный счёт*). K nim se přiřadila i oblast zdravotnictví (*реанимация экономики; клиническая смерть сельского хозяйства, НДР в лихорадке, паралич парламента, чеченский синдром, кооперация под местным синдромом, экономическая эвтаназия, держать руку на пульсе всего государства*), divadelnictví (*политический театр, оранжевый сценарий*) i svět zvířat (*голубь, ястреб, медведь, пантера*). Metafory z lékařské terminologie se staly v ruském tisku nejrozšířenějšími, reagují na nezdravý svět po stránce fyzické a psychické. Přenos pojmenování se týká především těch vrstev lexiky, které se v daný moment vztahují k nejaktuálnějším reálným jevům společnosti, proto se «arsenál» metafor používá hlavně pro zobrazení negativních stránek politické, ekonomické a sociální situace, protože metafora slouží jako zdroj exprese. Zvláště expresivní bývá politická metafora, tj. jakákoliv metafora vyskytující se v politickém textu, která se velmi dobře

¹⁹⁴ Стернин И.А.: Общественные процессы и развитие современного русского языка. Воронеж 2004, s. 33

rozvíjí od začátků «perestrojky» (díky současné publicistice), např. *архитектор перестройки, бастيون коммунизма, бациллы национализма*.

Úloha politické metafory je velká – oživuje text, zjednodušuje chápání narůstajícího počtu složitých ekonomických, politických, právních apod. jevů a pojmů, které si musí čtenář osvojit. Také autor prostřednictvím metafory může snadněji vysvětlit podstatu nových reálií, vyjádřit své osobní stanovisko k dané události. Metafora dále upoutává a udržuje pozornost čtenářů. Metafora není jen způsob zobrazení světa, ale i způsob jeho vnímání. S její pomocí se dozvídáme, jak se svět odráží ve společenském vědomí a jaký je. Poskytuje nám bohatý materiál pro studium mentality řečníků, novinářů a přes ně i celé společnosti v danou dobu.

Podle Je.A. Zemské má více než 80% jazykových metafor pejorativní charakter.

V současné době se hodně používají názvy pokrývek hlavy pro označení různých vojenských a policejních oddílů, např. *чёрные береты* (představitelé zvláštního oddílu milice – ОМОН, jakožto policejní orgán na ochranu obyvatel), *краповые береты* (vojáci speciálního určení), *голубые береты* (ozbrojené síly OSN), *красные береты*, popř. *шапочки* (vojáci vnitřních vojsk), stejně jako i dalších součástí oblečení, např. *белые воротнички* (osoby věnující se duševní činnosti – úředníci, počítačová experti, laboranti apod. – z angl. white collar worker), *синие воротнички* (osoby fyzicky pracující – dělníci na stavbách, v průmyslových podnicích; vrchní vrstva úředníků a technických pracovníků se speciálním vzděláním – z angl. blue collar).

V metafoře se také hojně používají cizojazyčná slova a speciální termíny, což může být svědectvím jejich vysoké frekvence i jejich úspěšného pronikání do ruštiny (*телевизионный марафон, стагнация души, рейтинг вранья, ангажированная пресса, пакет программ; амнистия долгов*).

Také ryba «**лобстер**» obdržela název podle stejnojmenného slova, jehož význam je «английский солдат, красномундирник», protože červený kabát připomínal červenou barvu jejího krunýře. Toto slovo se v ruštině objevilo koncem 80. let 20. století a vytěсниlo již existující a správné slovo «омар». Příčinou záměny bylo «появление самих лобстеров в ресторанах и лень переводчиков, не удосужившихся посмотреть в словарь».

Знаменитыми местными лобстерами наслаждались Путин, старший и младший Буши с супругами.
(Известия, 7.7.2007, článek «Гости съели любимую рыбу Буша»)

12.2. Sémantická modifikace

Sémantickou modifikací rozumíme změny, které nastávají ve struktuře významů a které vedou k částečné záměně jednotlivých sémantických komponentů, k zániku některých významů a ke vzniku nových. V souvislosti s válkou v Čečně bylo aktivizováno slovo **боевик**¹⁹⁶ nikoliv však ve významu «člen revoluční bojové skupiny», ale ve významu «člen ozbrojeného opozičního uskupení». Předpoklad, že s ukončením války dojde k opětovnému přesunu slova na periferii slovní zásoby, se neuskutečnil. Naopak se objevil nový význam «člen plnicí úkoly s použitím zbraně».

Столкновение между **боевиками** и правительственными войсками произошло на севере Шри Ланки. (, 16.10.2007) - В Дагестане задержан известный ваххабитский координатор и профессиональный боевик. (, 15.8.2003)

Novináři posunuli význam slova **олимпионик** (z řec. olympionikes) od vítěze olympijských her na účastníka her.

Slovo **аудитор** na konci 20. století přechází z historizmů do aktivní slovní zásoby. Bylo známo již v 19. století a podle výkladového slovníku¹⁹⁷ se používalo ve čtyřech významech:

- 1) военный делопроизводитель и законник
- 2) чиновник для военного судопроизводства
- 3) письмоводитель и стряпчий
- 4) секретарь и прокурор в одном лице

V současné ruštině se objevuje s významem «osoba, která kontroluje finanční a hospodářskou činnost organizace» a kontrolní činnost, kterou vykonává, se nazývá «аудит».

Z hlediska sémantiky vznikají dva typy neologizmů:

1. **vlastní sémantické**
2. **funkčně sémantické**

Vlastní sémantické neologizmy jsou spojeny se vznikem nového významu slova: *международник* (sportovec mezinárodního významu); *регионал* (člen poslanecké skupiny); *афганец* (voják bojující v Afghánistánu).

¹⁹⁶ Rusko-český slovník, zpracovaný kolektivem za vedení Kopeckého L.V. a Lešky O., Praha-Moskva 1978, uvádí další význam tohoto slova šlágr, tahák s poznámkou hovor. zast. Později se význam rozrostl ještě o bojový film.

¹⁹⁷ Даль В.: Толковый словарь живого великорусского языка. Москва 1978-1980

Funkčně-sémantické neologizmy jsou spojeny se změnou funkce slova, tj. zúžením či rozšířením sféry a frekvence jejich užívání, jejich vztahem k zastarávající nebo nové lexice: думец, политолог, олигарх, губернатор. Velké množství sémantických neologizmů se objevilo po přestavbě, což je spojeno se změnou ideologie.

Kdybychom měli shrnout proces vývoje lexikálních jednotek, tak zjistíme, že je charakterizován těmito sémantickými posuny:

- změna významu slova
- rozšíření významu včetně druhotného přejímání slov a metaforizace
- migrace terminologické slovní zásoby do běžně používaného jazyka
- přechod slov z běžně používaného jazyka do speciální sféry
- ztráta původního významu slova a jeho sémantické přehodnocení (контроль)

12.3. Druhotné přejímání slov

Okruh tvoření nových slov je omezený, a proto pro vznik pojmenování nové reálie slouží i slova již existující. Stále více se ve slovní zásobě setkáváme se slovy, která nám jsou dobře známa, ale dnes se používají v zcela nových, někdy i neobvyklých významech. Kromě přímého přejímání cizojazyčných slov je v současné době velmi aktuální druhotné přejímání cizích slov,¹⁹⁸ t.j. spolu s dříve přejatým a asimilovaným slovem se objevuje slovo, které svým tvarem je shodné s dříve přejatým, ale které má jiný význam. Hovoříme o tzv. druhotné nominaci, která zahrnuje různé typy sémantických přenosů - metaforických, metonymických, funkčních jako je změna významu (rozšíření či zúžení) a sémantické kalky. Problém výběru příznaku může být pojmenován různě v závislosti na tom, jaký příznak se stal základním pro pojmenování, jaké asociace daný předmět vyvolává.

Už v 50. letech se ve slovní zásobě objevilo slovo **маяк** pro označení signálního blikavého světla, které je umístěno na střeše speciálních aut (sanitních, policejních, požárních, vládních). Spolu s ním se vyskytly i další názvy jako вертушка, фонарь, мигалка, v nichž jsou zahrnuty takové vlastnosti označovaného denotátu jako je schopnost «otáčet se, svítit, blikat». Ještě v 80. letech se zdálo, že se sémantický neologizmus «маяк» upevní v jazyce, a to proto, že spojuje dvě vlastnosti - šíření světla a jeho přerušovanost. Lingvisté tehdy zcela vyloučili slovo «мигалка», protože slouží i k označení jiné reálie

¹⁹⁸ V ruské lingvistice se objevují tyto jevy ještě pod názvem «повторное заимствование». (Маринова Е.: «Куратор» и «стенд». Вторичные лексические заимствования. www.svobodanews.ru, 2.4.2007)

jakou je «nevelké pomocné světlo signalizující odbočení auta». Dnes se dává přednost právě slovu **мигалка**, které je možno považovat za neologismus, který je v tisku uváděn v uvozovkách.

«**Мигалок**» у чиновников стало больше. - Изначально планировалось сократить число машин с «**мигалками**». - Не повезло пограничникам – у них отобрали 5 «**мигалок**». - Пришло время сократить и число «**мигалок**» на дорогах. - Все отстаивали право на спецномера и «**мигалки**». (Известия, 23.9. 2004).

Jedním z důvodů, proč se neujalo slovo маяк, může být i to, že pojmenovává věž na moři a nikoliv samotné světlo a jeho šíření. Jde o metaforu.

Na konci 20. století se mezi slovy druhotně přejatými objevila nová.

Slovo **пилот**, jehož původní význam «specialista řídící letací stroj» bylo přejato z francouzštiny (pilote) na počátku 20. století, začalo označovat i řidiče - sportovce, který řídí vysokorychlostní sportovní dopravní prostředek, ať již Formuli 1 nebo bob. Dnes je velmi aktivní přídavné jméno *пилотный*, převzaté z angl. pilot ve významu «пробный выпуск печатного издания», a to v profesíální řeči novinářů. Postupně přechází význam i na další podstatná jména, např. пилотный проект, пилотное исследование, a to opět vlivem angličtiny, kde má tyto významy:

1. zkušební akce
2. zkušební, experimentální inscenace (hry, opery, baletu atd.)
3. zkušební série víceseriálového filmu z angl. pilot film.

В рамках **пилотного** проекта будут выдавать паспорта с микрочипами. (Известия, 14.3.2007)

В марте нынешнего года вышел из печати **пилотный** номер нового журнала. (televizní reklama, 6.4.2007)
Они договорились по четырём **пилотным** проектам, предполагающим застройку принадлежащих РЖД земель. (Известия, 4.11.2007)

Slovo **формат** ruština znala již z přelomu 18.-19. století, kdy bylo přejato z němčiny (s Format) ve významu «rozměr listu, výtisku, sešitu». Nový význam byl přejat z angl. format, což znamená «charakter, forma, typ» (*новый формат передачи новостей; обновленный формат встречи глав государств*).

Можно обойтись без перехода на новый **формат** трансляции. (Известия, 29.6.2001)

Формат фильма – 16 серий. (ТВ-Парк,

Формат встречи лидеров стран-членов ЕС 2003 года был необычным из-за её совмещения с празднованием 300-летия города. (www.utro.ru, 14.11.2003)

Slovo **конференция** je známé v jazyce od konce 18. století ve významu «jednání představitelů různých společenských, profesionálních aj. skupin o

různých tématech». Na konci 20. století se začalo používat v novém «sportovním» významu «sportovní svaz, sportovní asociace (хоккейная команда из западной конференции) vlivem angl. conference, které v americké verzi angličtiny má právě tento význam.

U slova **монстр** se záporný význam «mrzák, zrůda, obluda» převzatý z francouzštiny (monstre) změnil na kladný «něco neobyčejně významného, vynikajícího» pod vlivem sémantiky anglického slova monster (монстры киносинематографа). Z italštiny bylo převzato slovo *паста* pro těstoviny, zatímco původní význam označoval konzistenci výrobku (něco polotekutého a polotvrdého současně, např. зубная паста, томатная паста).

Slovo **проект** (fr. projet) se používalo ve významu «něco, co bylo ve stadiu zrodu, něco předběžného», v dnešní době se význam přesunul (podle angl. project) i na televizní soutěže a další nejrůznější pořady komerčního zaměření, výstavy, akce.

Slovo **куратор** (angl. curator) bylo v jazyce známé jako opatrovník, správce; dnes je význam posunut na organizátora výstav nebo festivalů.

Nového rozmachu se může dočkat slovo **бюджетный**, které v obchodní mluvě může nahradit přídavné jméno дешёвый a tím odsunout na periferii i synonymum «доступный», které se začalo používat hned po přestavbě (доступные цены, доступное элитное жильё) a nedávno vzniklé synonymum «выгодный» (выгодные цены). V internetových obchodech a v reklamě se začalo používat spojení бюджетные цены, бюджетная видеокамера, бюджетный ноутбук. Nový význam byl přejat z angličtiny (budgetary) a znamená, že cena odpovídá kvalitě, nikoliv že dražší výrobek je člověku nedostupný, tak jako tomu bylo v případě дешёвый, доступный, kde často vznikala asociace drahý, nedostupný.

Они предложат купить у фирмы тур по «очень **выгодной** цене». (www.utro.ru, 22.8.2007)

Slovo **департамент** se používalo a používá k označení francouzských reálií. Z angličtiny (department) se do ruštiny přesunul význam «oddělení, resort» (департамент потребительского рынка, департамент связи, департамент уголовного розыска, департамент ветеринарной медицины, департамент образования, департамент семейной и молодёжной политики, департамент внешнеэкономических и международных связей).

V rámci rozvoje cestovního ruchu se stává populárním slovo **аниматор** převzaté z angličtiny s významem organizátor zábavy turistů v hotelu, na pláži. Původně bylo slovo převzato z francouzštiny (animateur) ve významu «tvůrce kreslených filmů».

Vlivem anglického «to present» se rozšířil význam slova **презентовать** na vystavovat, přednášet, představovat. Současně se vyskytuje původní význam

z francouzského «**present**» - darovat.

Экс-глава службы безопасности **презентовал** имениннику гигантский тульский пряник. (Комсомольская правда, 3.4.2006)

В гостинице **презентовали** свои города страны-кандидаты Олимпиады. (Коммерсантъ, 7.7.2007) – В целом сочинская **презентация** оставила очень приятное впечатление. (Известия, 7.7.2007)

Slovo **трек** bylo přejato z angličtiny (track) pro oblast sportu, kde označuje cyklistickou závodní dráhu, velodrom. V dnešní době byl opět převzat význam z angličtiny, a to píseň, hudební kompozice nahraná na jakýkoliv nosič.

Сборник лучших композиций группы включает в себя два новых **трека**. (ТВ-Парк, 5/2006)

Kritéria, zda slovo v daném významu budeme kvalifikovat jako druhotně přejaté nebo uvažovat o přirozeném sémantickém vývoji dříve přejatého slova, jsou převážně uzuální a extralingvistická. Je třeba si uvědomit, v jaké sféře činnosti se slovo s novým významem objevilo, v jakém jazyce, v jaké zemi i v jaké době. Nesmíme opomenout ani lingvistická kritéria. Je velmi těžké objasnit vznik nového významu jako výsledek sémantického vývoje slova. Je třeba hledat v jiných jazycích, které mohly ovlivnit vznik slova s tímto významem. Velmi nám může pomoci i ten fakt, že jedno slovo s různými významy má různé zdroje přejímání, např. пилот.

Další otázka, která s tímto jevem souvisí, je ta, zda jsou druhotně přejatá slova ve vztahu k prvotním přejímkám homonymy nebo se jedná o nový význam mnohoznačného slova? Máme-li při interpretaci významů jednoho slova společné sémantické komponenty, pak tyto významy je třeba chápat jako různé významy mnohoznačného slova, jestliže tyto komponenty chybí, pak odpovídající významy je třeba považovat za homonymické, např. u slova пилот, конференция, монстр se významy neztotožňují, a proto se jedná o homonymii, jelikož v novém významu není ani jeden komponent, který by byl totožný se sémantickými komponenty slova «пилот» v jeho prvotní přejímce. Naopak u slova формат jsou sémantické komponenty typ, tvar, formát společné pro různé významy tohoto slova (формат бумажного листа x формат телевизионной передачи).

Druhotná nominace se týká převážně cizojazyčné lexiky. Cizí slovo nemusí být převzato pouze jednou. Jsou známy i případy, kdy slovo převzala ruština podruhé, ale se změněným významem, popř. se staré významy

modifikují. Velmi módním se v poslední době stalo slovo **виртуальный**. Je to cizojazyčná výpůjčka, která byla přejata z angličtiny (virtual) ještě na začátku 20. století a označovala «toho nebo to, co se může nebo musí projevit při určitých podmínkách»; rozšíření počítačů se podílelo na vzniku dalšího významu «логический», tj. takový, který nemá fyzického ztělesnění nebo takový, který je realizovaný pouze v počítači. Na konci 20. století znamená již «to, co je tvořené prostředky počítačové grafiky» a na začátku 21. století «velmi nízký», zatím pouze ve spojení s podstatným jménem *зарплата*. V tomto případě jde o metaforu. Kromě posunu ve významu vykazuje toto přídavné jméno velkou slovotvornou aktivitu. V tisku se objevuje odvozenina «*виртуальщик*», která není ještě fixována ve slovnících, ale význam se už vykrystaloval: «специалист по созданию сетевого пространства», т.е. «человек, создающий данную имитацию действительности». Vedle tohoto slova se objevuje i slovo «*виртуал*», které však označuje jakéhokoli uživatele, návštěvníka sítě. Slovo se od samého počátku podílí na růstu počtu slovních spojení (*виртуальный адрес, виртуальный канал, виртуальная реальность/действительность, виртуальная зарплата, виртуальный бизнес*).

Виртуальный бизнес становится весьма скромной частью мировой экономики. (Известия, 11.10.2002) - **Виртуальный бизнес** – это по существу альтернативное средство торговли. (Известия, 22.4.2002)

Slovo **клинч** (angl. clinch) označovalo nejprve jenom zákrok používaný v boxu, i když nedovolený. Na konci 20. století bylo převzato ještě jednou, ale již pro označení patové situace v ekonomice a očekávání jejího brzkého vyřešení; v počítačové terminologii jde o nepravdivost v práci operačního systému; v tisku se objevuje spojení *войти в клинч* (střetnout se politicky), které má prozatím expresivní charakter; **ваучер** (angl. voucher) bylo přijato do ruštiny koncem 90. let 20. století v souvislosti s kupónovou privatizací ve významu *приватизационный чек, ценная бумага*. V tomto významu se na počátku 21. století z aktivní slovní zásoby vytratilo a přesunulo se na její periferii. Dnes se do ní vrací ve významu 1) *путёвка* (z angl. hotel voucher), tj. poukaz pro pobyt v hotelu a 2) *курсовка* (z angl. meat voucher), tj. poukaz na stravu, stravenka.

Из-за периодически возникающих трудностей со своевременным исполнением своих заёмных обязательств правительство вошло в клинч. (Московские новости, 14.1.2003)
Сейчас большинство русских туристов получает пакет документов-паспорт с визой, **ваучер** и медстарховку- прямо в аэропорту. (Известия, 25.7.2007)

13. ZÁVĚR

Každý, kdo čte ruský tisk, dívá se na televizi nebo poslouchá rozhlasové vysílání, si nemůže nepovšimnout změn, které charakterizují současný ruský jazyk. Afixace, kompozice, zkratky nejružnějšího typu, profesní žargon (hlavně mládežnický slang a zločinecký argot), sémantické posuny, politická metafora, stylistická integrace jednotlivých slov a skupin slov, při níž dochází k neutralizaci hovorových a knižních slov, ke sblížení hranice mezi spisovným a terminologickým, mezi spisovným a hovorovým používáním slov, to vše charakterizuje dnešní ruštinu. Zatímco na počátku změn docházelo k výměně celých vrstev slovní zásoby, tzn. k archaizaci a dearchaizaci, současná ruština se musí vyrovnávat s «prorůstáním» nestandardní lexiky do spisovného jazyka. Se sníženou lexikou, s růstem expresivizace i s vulgarizmy se setkáváme nejen v ústním projevu, ale i v psaných textech nejružnějšího žánru. Jelikož podstatným aspektem jazykové situace je její dynamická povaha (neustále se mění a vyvíjí), setkáváme se uvnitř všech evropských jazyků s jevy, které lze shrnout pod termín **substandardizace**. Jde o vztah standardního (spisovného jazyka) a variet stojících mezi ním a dialekty. Substandardy jsou zdrojem jazykových změn a pronikají i do standardu psaného.¹⁹⁹ Pozice standardu se oslabuje tím, že do něho pronikají substandardní prvky převážně morfologického a lexikálního rázu. Proces, se kterým se dnes setkáváme, charakterizuje Valginovová jako "сближение норм письменной и устной речи, а также книжных и разговорных стилей при сохранении их принципиальной дифференцированности; рост вариантности языковых средств в пределах нормы; дифференцированность нормы применительно к разным речевым ситуациям; ослабление нормы в сторону её демократизации."²⁰⁰

Od počátku změn se však ruština musí vyrovnávat ještě s jedním fenoménem konce 20. století a počátku 21. století, a tím je nebývalý nárůst cizojazyčné lexiky, která velmi intenzivně obohacovala spisovnou ruštinu. V dnešní době proniká spíše do nestandardní lexiky, která si cizojazyčné lexikální jednotky dále přetváří (депрессия – депресняк). Příliv cizojazyčné slovní zásoby není v ruštině žádným výjimečným jevem. Je to přirozený výsledek politické a ekonomické integrace států, důsledek navázání ekonomických, politických a kulturních styků s jinými zeměmi. Jak se s ním ruština vyrovná, ukáže až budoucnost. Také ruští lingvisté se ve vztahu k cizojazyčné lexice dají rozdělit na dvě skupiny. První z nich, jejímž zastáncem je např. Sternin, se domnívá, že sociálně-ekonomická stabilizace, ukončení tržních reforem povedou ke snížení počtu cizojazyčných slov a v základním fondu jazyka zůstanou jen komunikativně významné jednotky. Ostatní se

¹⁹⁹ Standard neboli standardní jazyky je označení podle anglosaského vzoru, které je v poslední době přejímáno mnoha národními lingvistikami. Jde o termín neutrální.

Substandardní (nestandardní) je chápán jako pokleslý nebo nižší standard.

²⁰⁰ Валгина, Н.С.: Активные процессы в современном русском языке. Москва 2003, s. 51

dostanou do pasivní slovní zásoby nebo zůstanou v profesionálních terminologických systémech a podjazycích. Jazykový systém si ponechá jen nominativně a komunikativně relevantní jednotky cizího původu. Podobný názor má také Je.A. Zemská, která na otázku, zda současná ruština potřebuje ochranu, odpovídá: «нет, я думаю, что нуждается в коррекции своего языка подавляющее большинство российских граждан. Нуждается в значительно более высоком уровне культуры всё общество. Порча языка, о которой так много пишут, затрагивает не систему языка, а языковую способность, умение говорить. Новые условия функционирования языка, появление большого количества неподготовленных устных публичных текстов создаёт впечатление о росте количества ошибок. Впрочем, некоторые лингвисты полагают, что корявость речи выявляет заложенные в языке тенденции развития».²⁰¹ K procesu přejímání se vyjadřuje i Valginovová, která říká, že: «В 90-е годы XX столетия одним из наиболее активных и социально значимых языковых процессов оказался процесс заимствования иностранных слов. Иноязычное слово, чаще всего английское, в современном русском контексте - это одна из примет языкового вкуса эпохи».²⁰²

Druhou skupinu zastupuje např. Kostomarov, který píše: «разумеется, иностранные слова засоряют речь, особенно если есть им очевидные русские аналоги, если значение их неясно, общеизвестно и когда их употребляют ради моды и по худому знанию родного языка, неосмысленно, без надобности, или того хуже, чтобы замаскировать псевдоучённостью недоумие. Существует, видимо, некая норма поглощения иностранных слов русским языком, и, если она соблюдается, процесс идёт естественно, незаметно. Сегодня она, несомненно, превышена: к тому же заимствованиями из одного источника».²⁰³

Je třeba se kladně dívat na přejímky, které se stávají protějšky ruských slov, jež si mohou konkurovat a tím diferencovat různé odstíny, ať již stylistické (бизнес x коммерция; болельщик x фанатик x фан; мотоцикл x байк), nebo sémantické (бренд x лейбл x марка x ярлык x клеймо x этикетка), popř. se podílet na vzniku gradačních synonym (большой x огромный x колоссальный; вымогательство x шантаж x рэкет). Při jejich adaptaci tak ruština může ukázat životaschopnost svého slovtvorného systému. Některé neologizmy mají variantní podoby, u některých se u jednoho a téhož obsahu užívá několik sourodých názvů bez výrazného stylového, komunikačního a frekvenčního rozlišení.

Při tvoření slov se používají nejrůznější prostředky, z nichž některé mohou být upřednostněny a další zatlačeny do pozadí. V současné době si i nadále

²⁰¹ Е.А.Земская: Активные процессы в русском языке последнего десятилетия XX века. Часть 4. (www.gramota.ru)

²⁰² Tamtéž, s. 108

²⁰³ Костомаров В.Г.: Современный русский литературный язык. Москва 2003, s. 194

udržuje prvenství derivace. Velkou frekvenci nabývá i tvoření ruských protějšků k přejímkám a využívání možností slovotvorného systému ruštiny při adaptaci přejímek.

Zatímco u podstatných jmen je v popředí sufixace, u sloves je to sufixace (např. пенсия – пенсионерить, индексация пенсий – индексировать пенсии; комиссар – комиссарить) i prefixace (комментировать – прокомментировать). K mnohým dřívějším neologizmům se utvořila další odvozená slova, u značného počtu neologizmů se jejich významová stránka obohatila o nové významy. U jiných neologizmů se jejich užívání rozšířilo do dalších komunikačních sfér. Tato kontinuita lexikálních procesů tvoří jeden z charakteristických rysů nové slovní zásoby. Souhrnný pohled na současnou tvarovou neologii v ruštině ukazuje, že převážná část slovotvorných postupů souvisí s tendencí ekonomie, úspornosti jazykových prostředků. To souvisí se současným trendem: za co nejkratší dobu vyjádřit co možná největší množství informací. Je to období záplavy aktivních zkratk, velkého nárůstu hybridních struktur a aktivizace tendencí univerbizačních; přitom derivace a kompozice stále patří k základním možnostem. Velkou produktivitu vykazují i deverbativní substantiva na – ка, např. тывовка. Kromě standardních výše uvedených postupů je třeba mezi neologizmy zařadit lexikální jednotky vzniklé pomocí dalších slovotvorných postupů, jakými jsou např. kalambúr, které potvrzují kombinační schopnosti ruštiny. Své místo ve slovní zásobě mají také slova tvořená a užívaná příležitostně. Při tvorbě neologizmů ruština nezná téměř žádná omezení (fonemická, morfologická, syntaktická nebo typologická), rovněž v kombinování domácích a cizích prvků v jednom slově (tato volnost je dána i historicky); důležitá je komunikativní funkčnost. Spojovatelnost elementů je skoro bez hranic, prvky lexikální se široce uplatňují ve funkci afixální; vzrůstá počet jevů přechodového a difúzního charakteru. Stále existuje transfer z jazykových oblastí substandardních směrem k jazyku spisovnému.

Široce je zastoupena sémantická forma neologie s bohatou škálou významových transpozic. Neděje se tak jenom u cizojazyčné lexiky, ale ruština tímto způsobem stále více začíná pracovat s vlastní slovní zásobou. Nejvíce se uplatňuje metaforizace, která jako faktor neologie poskytuje především významy záporně hodnotící, pejorativní. Mnohá slova také rozšířila nebo zúžila svůj význam, popř. byla druhotně převzata. Zaznamenali jsme i snahu, známou také v dnešní češtině, o dosažení jakési hodnotící hypersuperlativní sémantiky jako reakci na impuls mimojazykových faktorů (reklama, marketingové soutěžení), které si vynucují stále zesilovat hodnotící charakteristiky. Odtud reklamní fráze typu «Наша банка je víc než банка», vysoká frekvence prvků typu mega-, archi-, super-, k nimž se dnes v češtině i ruštině vřazuje euro- (евро) - eurokoncert, евроконцерт, евроспецодежда; dále adjektiva typu prestižní, exkluzivní (exkluzivní rozhovor, exkluzivní reportáž, эксклюзивная стоматология, tj. bezbolestná; престижное nebo элитарное, též элитное образование, престижные микрорайоны, суперпрестижные дома – drahé

bytové domy; элитная мебель и светильники, самые эксклюзивные лондонские магазины), v ruštině též adjektiva культовый, знаковый (культовый фильм, знаковая фигура).

Neologizmy jsou časově podmíněny. Nesmíme ztrácet ze zřetele jejich další vývoj. Ne všechna slova budou používána v dalším období, u některých se význam vykrystalizuje nebo se zcela změní. Některá rozšíří svou variantnost, u některých jejich variantní podoby názvů ustoupí a ustálí se jedna podoba.

Změny ve slovní zásobě jsou nyní mnohem výraznější a intenzivnější než v předcházejícím období. Slovní zásoba se stále více doplňuje výrazy spojenými s novými formami komunikace – s využíváním Internetu, s rozvojem výpočetní techniky, reklamy apod. Narůstá počet lexikálních jednotek souvisejících s rozvojem bankovníctví, marketingu, se změnou životního stylu, sociální politiky, s aktivním děním na politické scéně. Nesmíme ztrácet ze zřetele jejich časovou podmíněnost a další možný vývoj, v němž ne všechna budou užívána.

14. SEZNAM LITERATURY

LITERATURA CITOVANÁ

- Balážová, L'.: Tematická a štruktúrná interpretácia neologismu. In: Nová slovní zásoba ve výkladových slovnících. Sborník příspěvků z konference. ÚJČ AV ČR Praha 31.10.-1.11.2000, s. 23-30
- Blochwitz, W., Runkewitz, W.: Neologismen der französischen Gegenwartssprache unter besonderer Berücksichtigung des politischen Wortschatzes. Berlin 1971
- Bochman, K.: Conditions sociales et conditions linguistiques de la néologie lexicale. In: Linguistische Arbeitsberichte, sv. 17 a 18. Leipzig 1977
- Buttlerová, D.: Neologismus i terminy pokrewne. Poradnik jezykowy, Warszawa 1962
- Buzássyová, K.: K dimenziám internacionalizácie slovnej zásoby. In: Internacionalizmy v nové slovní zásobě. ÚJČ AV ČR Praha 2003, s. 5-16
- Daneš, F. a kol.: Český jazyk na přelomu tisíciletí. Academia Praha 1997
- Gazda, J.: Dynamika a internacionalizace slovní zásoby současné ruštiny. Brno 1996
- Dokulil, M.: Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov. Praha 1967
- Filipec, J., Čermák, F.: Česká lexikologie. Praha 1985
- Gardain, B.: Sociolinguistické aspekty neologie, Langages č. 36, Paris 1974
- Guilbert, L.: La créativité lexicale. Paris 1975
- Hauser, P.: Nauka o slovní zásobě. Praha 1986
- Havránek, B.: Cizí jazyk a «cizí slova». In: Slovo a slovesnost 4/1938, s. 255-256
- Chlupáčová, K.: Из наблюдений над актуальной лексикой. Rossica 2/1996, s. 20-30
- Isačenko, A.V.: Obecné zákonitosti a národní specifičnost ve vývoji slovní zásoby slovanských jazyků. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků. Olomouc-Praha 1957, s. 143-151
- Le Bidois, P.: Les mots trompeurs et délire verbal. Paris 1970
- Man, O.: Základy lexikologie ruského jazyka. Praha 1975
- Martincová, O.: K problematice lexikálních neologizmů. In: Slovo a slovesnost. 33/1972, s. 283-293
- Martincová, O.: Problematika neologizmů v současné spisovné češtině. Praha 1983
- Martincová, O., Savický N.: Hybridní slova a některé obecné otázky neologie. Slovo a slovesnost, 48/1987, s. 124-139
- Mejstřík, V.: Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost. In: Naše řeč, 48/1965, s. 1-18

- Rudincová, B.: Процессы универбации в современном русском языке. In: Gazda, J.: Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí. Brno 2002, s. 192-200
- Savický, N.P.: Neologie jako singulární bod jazykovědy. In: Česká slavistika 2003. České přednášky pro XIII. Mezinárodní kongres slavistů Ljubljana 15.-21.8.2003, Academia Praha 2003, s. 135-145
- Straková, V.: Neologie jako nový, dílčí obor lingvistiky? In: Jazykovědné aktuality, 2/1978, s. 67-70
- Šmilauer, V.: Tvoření slov v češtině, Praha 1967
- Алаторцева, С.И.: Проблемы неологии и русская неография. Санкт-Петербург 1999
- Белинский, В.Г.: Полное собрание сочинений. Т. 9, s. 60, Т.10, s. 282
- Брагина, А.А.: Синонимический ряд: словосочетание-слово. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 81-94
- Валгина, Н.С.: Активные процессы в современном русском языке. Москва 2003
- Винокур, Г.О.: Маяковский-новатор языка. Москва 1991, s. 223-326
- Гак, В.Г.: О современной французской неологии. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 37-52
- Гак, В.Г.: Новые слова и новые словари. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1983, 15-29
- Гумбольдт, В.: Избранные труды по языкознанию. Прогресс Москва 1984, s. 169
- Гутшмидт, К.: Общие тенденции и специфические формы их реализации в современных славянских языках. In: Jazykovedný časopis Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra, SAV 1998, č. 1-2, s. 15-26
- Дуличенко, А.Д.: Русский язык конца XX столетия. München 1994
- Ермакова, О.П., Земская, Е.А. Розина, Р.И.: Слова, с которыми мы встречались. Москва 1999
- Заварзина, Г.А.: Неологизмы в политической сфере. In: Русская речь 6/2004, s.65-67
- Земская, Е.А.: Русский язык конца XX столетия (1985-1995). Москва 1996
- Земская, Е.А.: Современный русский язык. Москва 2000
- Земская, Е.А.: Активные процессы в русском языке последнего десятилетия XX века, часть IV, www.gramota.ru
- Караулов, Ю.Н.: О состоянии современного русского языка. In: Русская речь 3/2001, s. 25-30
- Кассина, Г.А.: Семантика и стилистика грамматических категорий русского языка. Днепропетровск 1985
- Кемад, Б.: По поводу неологии. Опыт определения целей и средств. Париж 2/1972
- Козырев, В.А., Чернякова, В.Д.: Русская лексикография. Москва 2004

- Котелова, Н.З.: Предисловие. In: Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов. Москва 1971, s. 5-15
- Котелова, Н.З.: Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов. In: Новые слова и словари новых слов. Ленинград 1978, s. 8-15
- Костомаров, В.Г.: Языковой вкус эпохи. Москва 1994
- Костомаров, В.Г.: Современный русский литературный язык. Москва 2003
- Кронгауз, М.: Язык на грани нервного срыва. www.russ.ru. 5.12.2007
- Крысин, Л.П.: Иноязычные слова в современном русском языке. Москва 1968
- Крысин, Л.П.: Русский литературный язык на рубеже веков. In: Русская речь 1/2000, s. 28-40
- Крысин, Л.П.: Русский язык сегодня I. Москва 2000
- Крысин, Л.П.: Русский язык сегодня II. Москва 2003
- Крысин, Л.П.: Некоторые теоретические вопросы заимствования. - Русское слово, своё и чужое. Москва 2006
- Лопатин, В.В.: Рождение слова. Москва 1973
- Лукашанец, Е.Г.: Нестандартная лексика современной городской речи и её типологическая характеристика. In: Русский язык в изменяющемся мире. Материалы международной конференции, часть I, Минск 1999, s. 91-94
- Лыков, А.Г.: Современная русская лексикология. Москва 1976
- Маринова, Е.: Куратор и стенд. Вторичные лексические заимствования. www.svobodanews.ru, 2.4.2007
- Мечковская, Н.Б.: Тенденция к демократизации в истории языка: слагаемые и альтернативы. In: Русский язык в изменяющемся мире. Материалы Международной научной конференции 30-31 марта 1999 г. Минск 2000, s. 26-30
- Намиотова, Р.Ю.: Авторские новообразования: словообразовательный аспект. Ростов на Дону 1986
- Намиотова, Р.Ю.: Авторские новообразования: структура и функционирование. Москва 1988
- Панов, М.В.: Об аналитических прилагательных. In: Фонетика. Фонология. Грамматика. Москва 1971
- Панов, М.В.: Из наблюдений над стилем сегодняшней периодики. Язык современной публицистики. Москва 1988
- Попова, Т.В., Рацибурская, Л.В., Гугунава, Д.В.: Неология и неография современного русского языка. Москва 2004
- Потиха, З.А.: Современное русское словообразование. Москва 1970
- Розенталь, Д.А.: Практическая стилистика. Москва 2001
- Русская грамматика. Москва 1980

- Сафонова, Ю.А.: Русский язык от века XIX до XXI. www.gramota.ru, portál
Наука и жизнь, 2007
- Семенов, В.Е., Юрков, Е.Е.: Русская речь в современной России: тенденции развития. Санкт-Петербург 2004
- Сенько, Е.В.: Новое в лексике современного русского литературного языка (70-ые годы XX века). Москва 1980
- Сенько, Е.В.: Инновации в современном русском языке. Владикавказ 1994
- Стернин, И.А.: Общественные процессы и развитие современного русского языка. Воронеж 2004
- Тогоева, С.И.: Новое слово: подходы и проблемы: In: Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека. Тверь 1999, s. 75-101
- Улуханов, И.С.: Единицы словообразовательной системы русского языка и их лексическая реализация. Москва 1996
- Уфимцева, А.А.: Языковая номинация. Наука Москва 1997
- Фельдман, Н.И.: Окказиональные слова и лексикография. In: Вопросы языкознания 4/1957, s. 64-73
- Чемоданов, Н.С.: Новое в лингвистике, выпуск VII, Социолингвистика, Moskva 1975
- Черникова, Н.В.: Слова вместо словосочетания. In: Русская речь 3/2003, s. 46-51
- Чуньдзе, Л.: Тенденция к экономии словообразовательных средств в современном русском языке. In: Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня. Материалы X Конгресса международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы. Санкт-Петербург 2003, s. 279-287

SLOVNÍKY

- Ахманова, О.С.: Словарь лингвистических терминов. Москва 1966
- Даль, В.: Толковый словарь живого великорусского языка. Москва 1978-1980
- Караулов, Ю.Н.: Русский язык. Энциклопедия. Москва 1997, s. 262-263
- Марузо, Ж.: Словарь лингвистических терминов. Москва 1960
- Толковый словарь русского языка конца XX века. Москва 1998
- Энциклопедический словарь, Москва 1954
- Akademický slovník cizích slov, Praha 1995
- Gilbert, P.: Dictionnaire des mots nouveaux. Paris 1971
- Kopecký, L.V., Leška, O.: Rusko-český slovník. Praha-Moskva 1978
- Lewandowski, T.: Linguistisches Wörterbuch. 5.vydání, 2.díl. Heidelberg-Wiesbaden 1990
- Lingvistický encyklopedický slovník, Praha 1990

Martincová, O.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů. 2.díl, Praha 2004
Savický, N., Šišková, R., Šlaufová, E.: Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů. Praha Academia 1999

ČASOPISY

Langages – La néologie lexicale. Paris 36/1974, s. 3-5, s. 34-43

SBORNÍKY

Linguistische Arbeitsberichte, sv. 17, 18. Leipzig 1977

LITERATURA TÉMATU

- Gazda, J.: Příspěvky k aktuálním otázkám jazykovědné rusistiky. Brno 1999
Gazda, J.: Jazykovědná rusistika na počátku nového tisíciletí. Brno 2002
Chlupáčová, K.: K sémantické neologii v současné ruštině. Slavica Pragensia XXV. Praha 1985, s. 253-262
Jedlička, A.: K slovo tvornému vývoji v novější spisovné češtině. In: Slavica Pragensia IV/1962, s. 377-383
Martincová, O.: Окказиональные слова в сопоставительном аспекте. In: Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. Москва 1987, s. 170-173
Mathesius, V.: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha 1947, s. 157-174
Mathesius, V.: Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistického. Praha 1961
Mathesius, V.: Příspěvek k strukturálnímu rozboru zásoby slovní. In: Čeština a obecný jazykozpyt. Praha 1947, s. 175-184
Rudincová, B.: Typy pojmenování v současné ruštině. Ostrava 2000
Sádlíková, M., Savický, N., Šišková, R., Šlaufová, E.: Slovník postpřelomové doby. Slavia 63/1994, č.3, s. 267-276
Šmilauer, V.: Zásoba slovní a význam slov. Praha 1953
Šmilauer, V.: Novočeské tvoření slov. Praha 1971
Апресян, Ю.Д.: Лексическая семантика. Синонимические средства языка. Москва 1995
Брагина, А.А.: Неологизмы в русском языке. Москва 1973
Вендина, Т.И.: Межъязыковое влияние в истории славянских языков и диалектов. Социокультурный аспект. Сборник статей. Москва 2007

- Винокур, Г.О.: Заметки по русскому словообразованию. Известия АН СССР, т. V, 1946, s. 315-332
- Денисов, П.Н.: Лексика русского языка и принципы её описания. Москва 1993
- Земская, Е.А.: Как делаются слова. Москва 1963
- Зиновьева, Е.И.: Основные проблемы описания лексики в аспекте русского языка как иностранного. Санкт-Петербург 2002
- Кавецкая, Р.К., Ленченко, К.П.: Иноязычные слова на страницах современной прессы. Воронеж 1996
- Колесов, В.В.: Жизнь происходит от слова. Санкт-Петербург 1998
- Костомаров, В.Г.: Русский язык в иноязычном потоке. In: Русский язык за рубежом 2/1993, s. 17-26
- Матюхина, В.С.: Способы номинации в современном русском языке. Наука Москва 1982
- Мокиенко, В.М.: Новая русская фразеология. Ополе 2002
- Мокиенко, В.М., Аверина, С.А.: Динамика русского слова. Санкт-Петербург 1992
- Роговая, К.А.: Рожинская, Х.О.: Русское слово в мировой культуре. Русский язык и русская речь сегодня: старое-новое-заимствованное. Санкт-Петербург 2003
- Роговая, К.А., Рогожинская, Н.О.: Русское слово в мировой культуре. Русский текст и русский дискурс сегодня. Санкт-Петербург 2003
- Романов, А.Ю.: Англицизмы и американизмы в русском языке и отношение к ним. Санкт-Петербург 2000
- Розенталь, Д.А.: Современный русский язык. Москва 2002
- Русский язык в изменяющемся мире. Материалы международной конференции, часть I. Минск 1999
- Шапошников, В.Н.: Русская речь –1990 х. Современная Россия в языковом отображении. Москва 1998
- Швейцер, А.Д., Никольский, Л.Б.: Введение в социолингвистику. Москва 1978

SLOVNÍKY

- Вальтер, Х., Вовк, О., Зумп, А.: Словарь заимствования в русском субстандарте-англицизмы. Москва ИТИ Технологии 2004
- Ефремова, Г.Ф.: Новый словарь русского языка. Москва 2000
- Фединский, Ю.И.: Большой толковый словарь официальных терминов. Москва 2004
- Крысин, Л.П.: Толковый словарь иноязычных слов. Москва 1998

Лопатин, В.В.: Русский толковый словарь. Москва 1998
Никитина, Т.Г.: Толковый словарь молодёжного сленга: слова непонятные взрослым. Москва 2003
Ожегов, С.И., Шведова, Ю.Ю.: Толковый словарь русского языка. Москва 1993
Юганов, И., Юганова, Г.: Словарь русского сленга. Москва 1997
Скляревская, Г.Н.: Толковый словарь начала XXI века: актуальная лексика. Москва 2006
Скляревская, Г.Н.: Словарь сокращений современного русского языка. Москва 2001
Энциклопедический словарь. Moskva 1954
Korostenski, J., Vágnerová, M.: Česko-ruský slovník pro obchodní sféru. České Budějovice 2000
Martincová, O.: Nová slova v češtině. Slovník neologizmů, 1. Díl, Praha 1998

ČASOPISY

Русская речь, 1/2000 - 6/2007
Вопросы языкознания 2000 - 2006
Русский язык за рубежом 2003 – 4/2007
Naše řeč 36/1953; 48/1965
Slovo a slovesnost 33/1972; 48/1987
Rossica 2/1996
Jazykovědné aktuality XV, 2/1978
La Banque des mots
La Clé des mots

15. OBSAH

Úvod	6
1. Neologie	11
1.1. Teorie zabývající se studiem neologizmů	15
1.2. Sociolingvistická teorie	18
2. Vymezení pojmu neologizmus	23
2.1. Okazionální pojmenování	31
2.1.1. Typy okazionálních slov	33
2.1.2. Kalambúr	34
3. Klasifikace neologizmů	36
4. Vývoj slovní zásoby ruštiny od poloviny 80. let 20. století	43
4.1. Demokratizace a expresivizace slovní zásoby	46
4.2. Internacionalizace slovní zásoby	49
4.3. Determinologizace	52
4.4. Růst analytizmu	53
4.5. Jazyková ekonomie	58
5. Kompozice	60
5.1. Hybridní kompozita	64
6. Univerbizace jako jeden ze způsobů ekonomie jazykových prostředků	67
7. Zkracování	73
8. Intenzifikace procesů přejímání cizích slov	80
8.1. Vymezení pojmu cizojazyčná výpůjčka	82
8.2. Příčiny cizojazyčného přejímání	84
8.3. Pojmenování přímo převzatá	92
8.4. Vývojové etapy cizojazyčného slova	93
9. Přejímání slov z různých vrstev ruského jazykového systému	100
9.1. Formování obecného žargonu (interžargonu)	101
9.2. Zločinecký žargon (argot)	108
9.3. Profesionální žargon	111
9.3.1. Počítačový žargon	112
10. Ekonomická terminologie	115
11. Slovo tvorná charakteristika neologizmů	119
11.1. Klíčová slova	122
12. Sémantické neologizmy	126

12.1.	Sémantická derivace	128
	12.1.1. Metafora	132
12.2.	Sémantická modifikace	134
12.3.	Druhotné přejímání slov	135
13.	Závěr	140
14.	Seznam literatury	144
15.	Obsah	151